

12 EYLÜL - BİR ALMAN PASTASI

OSMAN ÇUŞAY

GENEL KURMA YARMAĞI

12 Eylül

Bir Alman Pastası

Osman Çuşay

SPD

12 Eylül

Bir Alman Pastası

Yazılama Yayınevi: 188

Türkiye Yazıları: 44

12 Eylül

Bir Alman Pastası

Osman Çutsay

Editör: Tamer Çağlayan

Kapak Tasarımı: Ömer Yaprakkıran

Sayfa Düzeni: B.Barış Koç

ISBN: 978-605-2222-17-1

Birinci Baskı: Eylül 2018

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu

Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi

C Blok No: 256 Topkapı - İSTANBUL

Tel: 0212 577 72 08

Sertifika no: 18569

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.

Serasker Cad. Osmancık Sokak

Betül Han 9/13 Kadıköy - İstanbul

0 216 338 52 59

Sertifika no: 12411

iletisim@yazilama.com

www.yazilama.com

12 Eylül

Bir Alman Pastası

Osman utsay

Osman utsay: 1958 İstanbul doğumlu. İstanbul Fenerbahçe Lisesi'nden sonra Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat ve Maliye Bölümü'nü bitirdi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi ile Frankfurt Üniversitesi'nde siyaset bilimi okudu. Yazıya Sosyalist İktidar ve Edebiyat Cephesi dergilerinde başladı. 1990'dan bu yana gazeteci olarak Frankfurt'ta yaşıyor. 1993'teki Entellektüel Şiddetin Eşiğinde kitabı sonrasında Gölge Oyunu Biterken, Sosyalizmin Panzehiri Demokrasi, 'Şerefsiz Osmanlı'ya Dönüş, Öfke gibi kitaplar ile birçok dergi ve seçki yayımladı. Çeşitli gazetelerde çalıştı. Uzun yıllar Avrupa'da haftalık çıkan Cumhuriyet Hafta gazetesini yönetti. Halen "soL Yayın Grubu" bünyesinde gazeteciliğini sürdürüyor, kitap yazıyor.

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine : Sosyal Demokrasinin Faşizm Oyunu	9
12 Eylül'e Doğru Federal Almanya: İç	17
12 Eylül'e Doğru Federal Almanya: Dış	45
Bölgede Bir Koridor: "Alman Kuşağı"	75
Türkiye'nin AT ve NATO için Önemi: Hatırlamalar	87
Türkiye-Federal Almanya: İçinde Darbe Saklı Ekonomik İlişkiler	101
Faşist Darbenin Ardından: Fırtına Sonrası Sessizlik	117
Darbenin Sosyal Demokrat "Başkorucusu"	137
12 Eylül 1980'deki T.C. Bonn Büyükelçisi Vahit Halefoğlu'nun Darbe Öyküsü	147
12 Eylül 1980'deki Federal Almanya Maliye Bakanı Hans Matthöfer ve Darbe Algısı	153
Dizin	161

Hakan Yurdakuler (1976)
Ali Fuat Okan (1976)
İsmail Gökhan Edge (1976)
Hakan Şenyuva (1979)
Bahri Gürpınar (1979)
Adil Olcay (1979)
Şevki Kobal (1980)

Güneşli 20'lerimizin başlarında aynı yollardan geçtik, aynı koridorlarda volta attık, aynı sıralarda oturduk: Ankara SBF'de dersler dinledik, sınavlara girdik, korktuk, kavgalar ettik, boykotlar yaptık, hep ders dışı kitaplar okuduk, tartıştık, aşk acıları çektik...

Sonra onlar, devrim kokan bir Türkiye'de ve gencecikken aramızdan koparıldılar.

Tertemiz anılarıyla belleğimize ve yüreğimize kazındılar.

Ben onları hiç unutmadım.
Biz onları hiç unutmadık.

ÖNSÖZ YERİNE

Sosyal Demokrasinin Faşizm Oyunu

Kimse tersini iddia etmedi: Cumhuriyet kazanımlarının silinmesi ve “bildiğimiz Türkiye”nin tescilli gericiler tarafından ve kitle desteğiyle çökertilmesi, 12 Eylül 1980’deki askeri darbeyle başladı. Çeyrek yüzyıla yakın bir süre sonra AKP iktidarıyla da nihai aşamasına geldi. İlk darbe bayılmıştı, son darbe öldürdü. Bildiğimiz Türkiye, çeyrek yüzyıl içinde imha edilebildi. Tamam.

Tamam da, bu Ankara’da pişirilen senaryonun eylemli dış destekçisi, gerçekten sadece ABD ve onun ünlü istihbarat örgütü müydü? Washington, böyle büyük bir ülkeyi yeniden örgütleyip taşıyacak bir güce sahip miydi? Demokratik Avrupa, özellikle de Türk ekonomisinin kilit noktalarını 1960’lardan sonra artan bir hızla ve 1970’lerin sonunda iyice ele geçirdiği anlaşılın Bonn Cumhuriyeti işlevsiz miydi? “Sosyalist” Mitterand’ın Fransa’sı hadi bir yana, Türkiye’de Paris’in pek öyle bir ağırlığı yoktu, peki ya sosyal demokrat hükümetiyle Federal Almanya? SPD yönetimindeki Federal Almanya, 1980 yılında, Kenan Evren ve arkadaşlarının iktidar gaspına gerçekten karşı çıktı mı? Eylemli ve sonuç kalıcı önlemler içeren herhangi bir ciddi tepkiye tanık olan var mı? İnsan hakları ve işkence nedeniyle “yöneltilen eleştirileri” tepki falan sayamayız.

Türkiye 1945 sonrasında safını tamamen emperyalizm ve onun rakipsiz lideri ABD’nin dümen suyunda, yani emperyalist-kapitalist kampta belirledi. İlk dış bağlantı merkezi de zaman içinde

ve ekonomi üzerinden Federal Almanya oldu. Darbe sırasında Bonn büyükelçisi olan ve Turgut Özal'ın ANAP'la seçim zaferinden sonra kabinede "dışarıdan" dışişleri bakanlığını üstlenen Vahit Halefoğlu'nun saptaması, kitabın sonundaki görüşmede yer alıyor: Avrupa'da Türkiye'nin sorumluluğu dönemin Alman başkenti Bonn'daydı.

Soğuk Savaş'ın en saldırgan iki antikomünist cephe ülkesi Federal Almanya ile Türkiye, zengin ve yoksul iki militan devlet, hep birlikte hareket etti. Zenginin antikomünizmini anlamak kolay, ama yoksul olan varlığını 1917'ye borçluydu. Sovyetler Birliği düşmanlığıyla kendini imha ediyordu. Yönetici elitler bunu anlayamayacak kadar seviyesizleşmişti. İsteyen İnönü isteyen Menderes'le başlatabilir süreci. Aydınlanmacı bir cumhuriyetin kapitalizmde fazla yaşayamayacağını sosyalistler çabuk anlamıştı, onlar da imhadan ilk paylarını alıverdiler. Bir anda ve tam bir hukuk kepa-zeliğiyle trafikten çekilip alman Büyük Nâzım sadece bir örnek.

Ortada bir tesadüf yoktu.

Türkiye'nin belini kırıp insanını süpürerek, ülkenin ilerici, sosyalist bir dünyaya kapılarını daha rahat açabileceği cumhuriyet kazanımlarını tamamen kazıyacak olan AKP'nin "islamofaşist" eline bırakan 12 Eylül, daha doğru bir ifadeyle, "24 Ocak Kararları darbesi", Bonn sayesinde başarıya ulaştı. 1970'lerde iyice Federal Almanya'nın ekonomik güdümüne giren Avrupa, ki buna dönemin Batı Alman başkenti Bonn'un Doğu Bloku sayılan bazı sosyalist ülkelerle girift iktisadi ilişkiler kurmasını da eklemeliyiz, ABD ile eşgüdümlü bir biçimde ve demokratik bir oyun kurucu olarak, 12 Eylül'ün gerçek dış kahramanı oldu. Benzer bir cümleyi 3 Kasım 2002 ve AKP iktidarı için de kurabiliriz; o da darbeydi.

Avrupa'dan ve emperyalizmin şu veya bu merkezinden demokrasi bekleyenlerin düşleri tuzla buz olabilir, hayal kırıklığı yaşayabilirler, ancak 12 Eylül'ün sosyal demokrat "koruculuğu", bir tesadüf değil, oyunun gerçek akışıdır.

Helmut Schmidt'in darbe haberini alınca "Türkiye'nin artık dipsiz kuyu olmadığını" vurgulayan¹ ve arşivlerde kaybedilen bir

¹ "Goldenes Füllhorn", Capital, NO. 10 (Ekim 1980), s. 331. Helmut Schmidt, 1980 öncesindeki Türkiye'yi "dipsiz kuyu" olarak çiziyordu ve 12 Eylül'ü bir kurtuluş olarak gördüğü, kendisi tamamen tersini iddia etse de, arşivlerde

yorum yapması değil sorun. Sorun, Türkiye'nin yıkımında hangi dış mihrakların elinde ne gibi gerçek kozların bulunduğu. Washington, Ankara'daki büyük tasfiyeyi Bonn'un destekleyeceğini biliyordu. Bonn ve sosyal demokratları, faşist generallere gereken her türlü kolaylığı gösterdiler.

1980'de verilmeyen bir ödül bile kendi başına yeterince açıklayıcıdır. 1980 yılında Bülent Ecevit'e verilmesi planlanan uluslararası ödül "Karlspreis", darbe olunca askıya alınmış, daha doğrusu iptal edilmişti.² Gerçekten tipik bir tutumdu: SPD hükümetinin darbeyi anlayışla karşıladığını, böyle uluslararası anlamı büyük bir ödülü 12 Eylül günlerinde bir Türk sosyal demokrat politikacıya vermeyerek, gerekli mesajı iletmış olduğunu söylemeliyiz. Ecevit'in bu tutuma çok kırıldığına dair, itiraz ettiği veya edebileceğini gösteren büyük bir tepki de kayıtlara girmiş değildir. Ufak tefek serzenişleri tepki saymamak gerekir. Sonuçta herkes bir biçimde memnundu.

Ankara, Bonn Cumhuriyeti'nin askeri darbeye eylemli ve etkili bir itirazda bulunmayacağını biliyordu. Darbeci ve sonraki yıllarda zenginliği dillere destan olan havacı general Tahsin Şahinkaya, darbeden bir gün önce döndüğü ABD'ye muhtemelen "Siz şu Bonn'u denetleyin" ziyareti yapmıştı. Türkiye ekonomisi bir darboğazdan geçiyordu ve Federal Almanya eğer gerçekten "demokratik" bir tepki gösterseydi, darbe gerekçesiyle ekonomik ilişkileri askıya alsaydı örneğin, Ankara ve İstanbul'da her türlü çark tıkanır kalırdı.

24 Ocak Kararları, neoliberal karşıdevrimin Türkiye coğrafyasındaki bu ilk ve en şiddetli atağı, ki bir 12 Eylül programı olarak kurgulanmıştı, Batı dünyasından herhangi bir tepki almış değildi. Hiçbir Avrupa ülkesi, Türkiye'yle ekonomik ilişkilerini gözden geçirmeye kalkmadı. Bonn? O, tam tersine davrandı.

Türkiye'deki köklü karşıdevrim, tam bir Alman pastasıdır. Dış görece kaba, içi kremalı. Demokratik olduğu ileri sürülen, herhalde de öyle olan Bonn Cumhuriyeti (1949-1989) olmasaydı, Türk generaller faşist iktidarlarını ve programlarını uygulayamazdı.

---

kolayca yiten bu tür açıklamalardan da çıkarılabilir.

² Gürsel Köksal, "Ecevit'in ödülü 'darbe' yemiş", Milliyet (Avrupa baskısı), 13 Ağustos 2004, s. 1 ve 9. Olayı Alman sosyal demokrasisini içinden ve çok iyi tanıyan Prof. Dr. Faruk Şen, yıllar sonra açıklamıştı.

Bizi bu kitapta ilgilendiren, bir faşist veya neoliberal programın generaller eliyle değil, demokratlar desteğiyle nasıl gerçekleştirildiğidir.

Böylece sosyalizm tarihinde 1920'ler ve 30'larda da çok tartışılan ve gerçekten yol açıcı yönleri olduğu ortaya çıkan bir tez yeniden gündeme geliyor. Sosyal demokrasinin faşizmin sol kanadı veya "sosyal demokrasi ile faşizmin ikiz kardeşler olduğu" yolundaki tezler, sınıfa karşı sınıf duruşuyla birlikte sosyalizm tarihindeki yerini almakla kalmıyor, zaman içinde hiç öyle yabana atılabilecek saptamalar olmadığı da ortaya çıkıyor. Reel sosyalizmin, sanıldığından çok daha fazla ve hatta ezici bir biçimde, doğrular içerdiğine değinmekle yetinelim. Kapitalizmin bekası, sadece kötü işkencecilerin marifeti değildir. İşin arka planında iyi niyetli, hatta her biri diğerinden daha "demokrat" kasaplar da var.

"AKP Türkiye'si", bir felaket olarak temelleri 24 Ocak 1980'de ve 8-9 ay kadar sonra da faşist darbeye atılan bir "sermaye huruç harekâtıdır". Bunların bir sonucudur. Avrupa demokrasisi, özellikle de onun en güçlü sosyal demokrat partisi, yetkilileri tarafından ve göstermelik bir biçimde insan hakları ihlallerini lanetleyerek, sık sık eleştirerek Ankara'daki yeni iktidarın önünü açtı, Bonn'daki Helmut Schmidt hükümeti ciddi bir tepki gösterseydi, Ankara'nın generalleri kendini toparlayamazdı. Elbette yapmayacaklardı.

12 Eylül faşizmi, sadece Alman sosyal demokrasisinin değil, Avrupa demokrasisinin, daha doğrusu da Avrupa emperyalizminin gerçek yüzünü gösterdi. Tabii görmek isteyenlere... Tipik bir örnek, 70'lerin sonunda ve 1980'de, hatta 24 Ocak Kararlarının hemen ertesinde başkent başkent kapılar çalarak Ankara için para toplayan sendikacı kökenli Alman Maliye Bakam Hans Matthöfer'dir. Şili'deki Pinochet rejimini 1970'lerin ortasında açıkça "katiller çetesi" olarak anan ve böylece bir siyasal skandala neden olan Matthöfer, Turgut Özal hayranı olduğunu hiç gizlemiyordu. 24 Ocak Kararlarının finansmanı için elinde çanta dünyayı dolaşıyordu. 12 Eylül'ü nasıl anlayışla karşıladığı kitapta görülecek, "Başka çare yoktu" diyorlardı. O nedenle Türk-Alman ekonomik ilişkileri, 12 Eylül sonrası yılların bir Alman acil yardımı olarak özetlenebilir: 12 Eylülcüler, en büyük ve gerçek destekçilerini,

eylemli ve sonuç alıcı önlemleriyle Bonn'da buldular. Onlar sayesinde "başarılı" oldular.

Federal Almanya, Türkiye'den kaçan binlerce devrimciyi de "absorbe" edebilmişti. Bilmedikleri bir dilin ve kültürün içine atılmışlardı, demokrasiye geldiklerine inanıyorlardı, birkaç yıl geçmeden korkunç bir aşağılık kompleksi ve emperyalist refahın kırıntıları içinde bir kuşak kaybolup gitti. Nasıl bir insan tipi çıkardığı Taner Akçam ve akademideki takipçilerine değil sadece, sosyal hayat içindeki çocuklarına bakarak da anlaşılabilir. Normal şartlarda dünya kapitalizmine ve emperyalizme köklü darbeler indirebilecek binlerce solcu, kimilerine göre 30 bin civarındaydı, rahatça etkisizleştirilebildi. Burada tek tek insanların kötü niyeti veya zaaflarından değil, kapitalizmin reel ekonomi kadar ideolojiler alanındaki kararlılığından ve gelişkin işleyiş mekanizmalarından söz ediyoruz. Binlerce devrimci, metropollerde çürüyerek, yaşarken öler ve bunun hiç farkına varmayarak "dünyamızdan" ayrıldılar. İstisnalar ise kaideyi bozamayacak kadar yalıtılmıştı. Bu, başlı başına bir kitap konusudur.

Çökertilen, 2002 sonundan itibaren de adım adım dinci bir faşizmin elinde ölmeye yatan Türkiye'ye ilk büyük darbe, demek ki, 12 Eylül'le geldi; SPD'li bir başbakanın, Helmut Schmidt, yönetimindeki Bonn Cumhuriyeti tüm olanaklarıyla Kenan Evren ve adamlarının başarılı olmasını sağladı. Bunu tabii zaman zaman insan hakları, işkence vs. gerekçelerle hakaret de ederek yaptı. Dilin kemiği yok ki! Onu 3 Kasım 2002'deki AKP'nin seçimli darbesi tamamladı. Bu kez Berlin'de SPD'li bir başka başbakan, Gerhard Schröder vardı. İki faşist darbeye de dış markajı ve lojistiği Alman sosyal demokrat elitleri sağladı. Sağlamadı mı?

Türkiye'nin sol, sosyalist bir kurtuluş programıyla cumhuriyetçi bir silkiniş yaşaması mümkündür. Zaten artık başka bir şey mümkün değildir: Çünkü mevcut siyaset arenasında, sosyalizme daha kolay taşıyabileceğimiz, aydınlanmanın çocuğu bir Türkiye projesinden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Ama öyle bir muhtemel devrimci programa demokrat Avrupa'nın sosyal demokrat veya her türden sivil toplumcu kanatlarından destek değil, köstek geleceği şimdiden söylenmelidir. Avrupa aydınlanmasını daha

ileri çizgilere çekecek bir sol programın en büyük düşmanları, Avrupa'nın her tür ve renkteki demokratından çıkacaktır. Tekeller demokrasisi veya emperyalist demokrasi de bir başka kitap konusudur.

Şu, çok açık: Demokrasi, artık Kenan Evren ve Turgut Özal'ın meşru mirasçısı Recep Tayyip Erdoğan ve adamlarıdır. Bonn'un yerini alan Berlin'in AKP'ye ve getirdiklerine köklü bir itirazını göremedik. Olamazdı da. İşte bu kitap, bu ilişkiler ağının kime yaradığını ve kimleri gizlediğini, yolun başında neler yaşandığını anlatmaya çalışıyor. Emperyalist demokrasinin gerçek anlamını çözme çabası güdüyor. Bir giriş olarak kabul edebiliriz.

Belki şunu yinelemek gerekir: Sosyal demokrasi ile faşizmin, kapitalizmin bekası için gizlice anlaşılan iki enerji deposu, iki yol olduğu geçmişte de "ikiz kardeşler" tezleriyle ileri sürülmüştü. Reel sosyalizm tarihi, Bernstein'dan Kautsky'ye, Trotski'den Mao'ya, "sınıfa karşı sınıf" tezlerinden Avrupa komünizmi ve Gorbaçov çizgisine, birçok alanda büyük entelektüel ve ideolojik savaşım- ların tarihidir. Bir doğrulanmanın tarihidir. "Sekter" denilenler, doğrulara sahip çıkan ve dünya devrimci hareketini ileriye taşıyan jakobenlerdir.

Türkiye mi? Genç TKP tipik bir örnek aslında: Doğru, daha iyi bir ifadeyle "hakikat", doğrulanmış gerçeklik, er ya da geç taşıyıcılarını buluyor.

1980'e dönelim: Faşist darbenin arkasında sosyal demokrat bir anlayış vardı. Sadece 12 Eylül'ü çağıran 24 Ocak Kararlarının bir zihniyet olarak Kemal Derviş tipi sosyal demokratların eseri olması değildir "yalın gerçek". "Yalın gerçek", Bonn'un sosyalizm tehdidine karşı generallerin faşist darbesine perde arkasından ve sonra da hiç saklamadan, ekonomik gücünü kullanarak ilk dakikasından itibaren destek vermiş olduğudur.

Basit bir tesadüf nasıl diyebiliriz ki? Tekrar: Türkiye'yi bitiren iki gerici darbeye de, 12 Eylül 1980 ve 3 Kasım 2002'de, Federal Almanya'da sosyal demokrat iktidarlar vardı. Helmut Schmidt ile Gerhard Schröder gibi iddialı sosyal demokrat militanlar bu gerici iktidarlara değil engel olmak, önlerini açmak için özel çabalar sarf ettiler. Bunun için yeterince gerekçeleri vardı. Bizzat senaryo hazırlamaları gerekmiyordu, Ankara'da hazırlananlara köstek

olmamaları yetiyordu. Onu aşan işler yaptılar. Yıllar sonra kendilerine sorulduğunda, “Ya ne yapacaktık, mecburduk!” anlamında yanıtlar verdiler.

•••

Böyle yollara tek başına çıkılmaz. Öncemiz ve yol arkadaşlarımız olur. Sosyalizm mücadelesinin ulusal ve uluslararası tarihi, bu yoldaşlarımızı geçmişten bugüne taşır.

Bir yol arkadaşımız da Tamer Çağlayan oldu. Bu kitap, çok okuyan bir devrimci ve emekçi olarak Tamer’in büyük desteğini içeriyor. Kaynak sağlamaktan yazım sürecinde tartışmaya, ondan da son okumalara kadar geniş bir alanda bu kitabı birlikte ürettik. Kendisine teşekkür borçluyum.

Hep birlikte yeni bir yol açmaya çalışıyoruz.

“Bu daha başlangıç!” diyoruz.

Yalnız olmadığımızı biliyoruz.

Frankfurt, Ağustos 2018

12 Eylül'e Doğru Federal Almanya: İç

Soğuk Savaş'ın veya sistemler savaşının her biri diğerinden daha antikomünist iki cephe devletinden zengin olanı, ne durumdaydı?

1970'lerde, temel misyonu sosyalizmi göğüslemek ve ezmek olan, bunu da askeri harcamalarını kısarak bütçesindeki güvenlik kalemini diğer emperyalist ülkelere göre daha dar tutabildiği için sonunda başaran Federal Almanya, Avrupa'nın hegemon ülkesi konumuna yükselmiş, üstelik sadece Türkiye'nin değil, tüm bir bölgenin sorumluluğunu üstlenmişti.

İyi de, nasıl yapmıştı bunu?

1970'lerdeki gelişmeler sadece o günlerle kısıtlı kalmıyor, bugünkü sosyalizmsiz dünyayı hazırlayabilecek kadar kalıcı bir yanı var.

Federal Almanya'nın hikâyesini, aslına bakılırsa, İkinci Dünya Savaşı'ndan evine sağ salim ama Nazi ordusunun bir üsteğmeni olarak dönen, hemen ardından ABD'de öğrenim de gördürülen, iktidar hırsı büyük bir sosyal demokratla özetlemek mümkün. Daha doğru bir ifadeyle: İktidarda yaptıklarıyla özetlemek mümkün.

Neden mi?

Çünkü Ziya Paşa'nın "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz / Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde" saptaması, tam da Schmidt için geçerlidir ve gerçekten de Willy Brandt-Helmut Schmidt ikizlerini ve Bonn Cumhuriyeti'ni bundan daha iyi tanımlayacak bir söz bulunamaz. Yaptıkları ile sözleri arasındaki çelişkiler konusunda,

Schmidt daha tutarlıdır. Her zaman açık bir sosyalizm düşmanı kaldı. Willy Brandt'ın etrafa fırlattığı "sol sis bombalarına" hiç ihtiyaç duymadı. Dostları gibi düşmanları da onu hep sosyal demokrasiye sokulmuş bir sağcı olarak tanımladılar. Haklıydılar, çünkü hiç rol yapmadı; her zaman sosyal demokrattı ve sosyal demokrasinin kimliğine uygun bir uzun ömrü oldu.³

Kasım 2015'te 97 yaşında ölen Helmut Schmidt, savaş sonrası Alman coğrafyasının büyük parçasını damgalayan bir isimdi. Çeşitli yerel ve federal sorumluluklardan sonra, 1974 yılı mayıs ayında Federal Almanya'nın başbakanlığını üstlendi. 1980 eylülünde Türkiye'de askeri darbe olduğunda, bu her yanıyla muhafazakâr ve sosyal demokrat eski savunma bakanı, Bonn Cumhuriyeti'ni yönetiyordu. Willy Brandt, başbakanlıkta çalıştığı saptanan Günter Guillaume'un bir "Doğu Alman casusu" olduğu ortaya çıkınca, liberal Hür Demokrat Parti (FDP) ile kurduğu koalisyon hükümetinin başından ayrılmak zorunda kalmıştı. Makamını, sözde pek anlamadığı ruh ikizi Schmidt'e devretti.

Konuk Türklere pek hazzetmediği çabuk ortaya çıkacak olan Schmidt'in bir tür reform sürecinde bu başbakanlık görevini bir emrivaki gibi üstlendiği söylenir, yazılır. Ancak geriye dönüp bakıldığında, bir antikömünist cephe ülkesi olarak Federal Almanya'nın Soğuk Savaş'tan başarıyla çıkmasında en büyük paya

³ Hırslıydı, ama hep bir iktidar hırsına sahip olmadığını, bir ikbal peşinde koşmadığını savundu. Haksız değildi. Gerçi Brandt ve Schmidt ile birlikte ünlü "SPD Troykası"nın üçüncü ayağını oluşturan, KPD ve komünizmden sosyal demokrasiye geçmiş ünlü Herbert Wehner'in deyişle "sosyalizmini subay gazinosunda öğrenmişti". (Sibylle Krause-Burger, Helmut Schmidt, Econ Verlag, Düsseldorf-Wien 1980, s.79.) Yani antikömünist histeri iliklerine işlemişti, ama o, bunu Karl Popper tipi "komünizm düşmanı felsefecilerin" yardımıyla "eleştirel rasyonalizmin" filtresinden geçirerek kendince inceltmişti. Kişisel çıkarlarına hizmet etmek için değil, savaşı, bu arada Leningrad kuşatmasını içinden yaşamış biri olarak o felaketin bir daha yaşanmaması için siyaset yaptığını söylüyordu. 90'ıncı yaşı nedeniyle Almanya'nın önde gelen televizyon gazetecilerinden ve yazar Ulrich Wickert'le yaptığı bir geniş söyleşide, kendi kuşağının Nazi Almanyası döneminde yaşanan o korkunç şeylerin Almanya'da bir daha asla yinelenmemesi için katkıda bulunmakta kararlı olduğunu savunurken, "Bu bizim asıl dürtümüzdü" demişti. ("Unsere Soldaten hatten keine kollektive Ehre", Die Welt, 20.12.2008 / <https://www.welt.de/kultur/article2899737/Unsere-Soldaten-hatten-keine-kollektive-Ehre.html>)

sahip olduğunu söylemek kolay. Willy Brandt'a bağlanan ("Daha çok demokrasiye cüret edelim!") bu reformlar döneminin devamı ve derinleştirilmesi, büyük sermaye ve Alman sağı için biraz macera gibiydi, tersine, ciddi rötuşlar gerekiyordu ve bunlar Schmidt'in başbakanlığını karakterize ediyordu.

1966 sonundan itibaren daha sert esen Brandt rüzgârını Schmidt-Genscher çizgisi göğüslemiş oldu. Bunun "iyi düşünülmüş bir sağ plan" olduğu daha sonra çok savunulacaktır. Helmut Schmidt, gerçekten de tam bir restoratördü ve gerek büyük sermayeye gerek Atlantik ötesine her zaman güven vermişti. Bonn Cumhuriyeti'nin yükselişinde Schmidt'in payı kendisinden sonraki memurlarla karşılaştırılmaz.

Sonuçta 1970'ler, toplumsal etkinliklerin, ilerici arayışların ve reform susuzluğunun frenlendiği yıllar oldu. Çoğu gözlemci için Alman muhafazakârlığı, liberal Hans Dietrich Genscher ile onun Hür Demokrat Parti'si (FDP) bahane gösterilerek⁴ ve SPD eliyle sağlama alınıyordu. Brandt ve ünlü "1968" damgalı reform sürecinin unsurları, Hıristiyan demokratlar (CDU/CSU) ile sosyal demokratlar (SPD) arasında 1966 sonundan 1969'a kadar devam eden Büyük Koalisyon'la beraber resmen geriye atılıyordu. 70'li yıllar toplumsal etkinliklerin ve reform arayışının yukarıdan baskı altına alındığı yıllar olarak tarihe geçti. Bonn, Almanca konuşulan sosyalist komşunun itibarındaki yükselişi göğüslemek için antikomünist propagandanın her türünü deniyordu ve bunun için bel altı önlemler dahil en iyi silahın soldan devşirilenlerle geleceğini iyi biliyordu. Nazi Almanyası'na karşı "yeraltında bile" mücadele vermiş, özgürlükçülüğü ve eleştirel bir yanı da olsa "ABD dostluğu" tartışmasız Willy Brandt biçilmiş kaftandı. Ancak zaman içinde taşınmaz bir yüke dönüşmesi de kaçınılmazdı.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (KSZE) 1975 yılında o zamana kadar yaptığı çalışmalardan birçok sonuç çıkarmıştı. Bunlar arasında 1970-1973 arasında "Doğu Anlaşmaları" (Ostverträge) denilen ve özellikle Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin tanınması nedeniyle önemli, ama sadece onunla değil Sovyetler Birliği,

⁴ 1969 seçimlerinde SPD oyların yüzde 42,7'sini FDP ise yüzde 5,8'ini almıştı. FDP çok küçük, ama sözcüğün her anlamıyla bir kilit partiydi. Parlamento-daki milletvekili sayıları şöyleydi. SPD: 237, CDU/CSU 250, FDP: 31.

Polonya ve Çekoslovakya ile de imzalanan anlaşmalar üzerinden atılan adımlar yer alıyordu.

Bu dönemin ve Doğu Anlaşmalarının hedefi, şuydu: Uluslararası arenada, sosyalist ve kapitalist kamp arasındaki siyasal yumuşamanın yanı sıra, askeri harcamalarda da gerileme sağlanmalı, bu doğrultuda ileri adımlar atılmalıydı. Doğu (sosyalist ülkeler) ile Batı (emperyalist başkentler öncülüğündeki kapitalist ülkeler) kampları arasında kapsamlı bir işbirliği, daha çok sosyalist sistemin kazanımları nedeniyle ve sonradan ortaya çıktığı üzere, bu kampı frenlemek amacıyla sineye çekiliyordu. Sosyalist kampla yoğunlaştırılan ilişkilere hep kuşkuyla bakan ve bundan kendilerinin nasıl kârlı çıkacağı hesaplarını göstere göstere yapan Schmidt-Genscher hükümeti, aşırı temkinliydi. Ömürleri boyunca sosyalist ülkeler karşısındaki nefretlerini gizlemeyen bu iki Soğuk Savaş militanı, kendileri ve yandaşları ne kadar tersini savunursa savunsun, “sosyalist kampın lehine bir yumuşamanın” tedirginliği içindeydiler. Bu alanda atılmış adımların gerekirse askıya alınmasını, en azından bu tür hedefleri taşıyabilecek çevre koşullarının kötüleşmesini temsil ediyorlardı.

1974 ve 1975'teki ekonomik kriz, o yılların ardından da ekonomideki gerileme sola zaten aşırı mesafeli Başbakan Helmut Schmidt ile yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher'i "toplumsal ilerlemeci" reformları fazla ciddiye almamaya mecbur bırakıyordu. Schmidt, kendince bir restorasyon arayışı içindeydi, bu arayışta sosyalizmle ona alan açacak oyunlar oynamak, Doğu'ya şirin görünmek yoktu.

Başka bir şey oluyordu.

Hareketlenen toplum, büyük sermayeyi tedirgin ediyordu ve bu tedirginliğin ifadelerini Schmidt hükümetinin yanıt arayışından çıkarmak mümkündü. Bu yanıtta en büyük rol, demokrasi kisvesi altında demokratik hak ve özgürlükler propagandasıyla süslenmiş yoğun bir sosyalizm düşmanlığına, tam boy bir antikomünizme aitti. Bu, normaldi.

Normaldi, çünkü 1960'ların sonunda Federal Almanya'da, şaşılacak biçimde, sadece öğrenciler değil işçiler de hareketlenmişti. 1969'dan itibaren yoğun bir grev dalgası yaşanıyordu. Bu yükselişin ortaya çıkmasında “daha çok demokrasive cüret edilmeli”

çağrısıyla Willy Brandt'ın büyük rolü vardı. Brandt, anılarında bu dönemin dışarıdan belirlenen koşullar altında nasıl sıkıştığını şöyle anlatıyor:

“Dışarıdan zorlanan fiyat artışları ölçüyü yitirmişti ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Amerikalılarla birlikte aldığı önlemler yetersizdi. Birkaç yıldır, öncelikle de 1971 yazındaki Washington parasal kararlarından beri, dünya ekonomisinde yaşanan türbülansların orta yerindeydik. Büyüme durağanlaşmıştı, işsizlik artıyordu, fiyatlar da aynı şekilde... Bunların nedenlerinin sınırlar ötesi olduğunu insanın nasıl açıkça anlatması gerekiyordu ki? Bölüşüm kavgası sertleşiyordu. Ani iş bırakmalar, ki görece Federal Almanya'ya yabancı bir şeydi, bunun göstergesiydi.”⁵

Willy Brandt, petrol krizinin ekonomik bir kriz olduğu, ancak bunun siyasi bir Ortadoğu krizinden, özellikle de Yom Kippur Savaşı'ndan çıktığı görüşündedir. En önemli bir başka neden de, yine Brandt'a göre, Kamu Hizmetlileri Sendikası (ÖTV) ile yaşanan çatışmadır. Söz konusu sendika, ÖTV, 1973 güzündeki “aşırı” taleplerinden geri adım atmayınca, ki yüzde 15'lik bir ücret artışı ile ek bir tatil parası öngörüyordu, hükümetle arasında yoğun bir gerginlik ortaya çıkmıştı. Kamu işvereni, sendikanın bu taleplerine itiraz ediyordu. Brandt'a göre, sendikanın bu tutumu, sosyal demokrasi için bir gerilimdi: “İki basamaklı bir ücret artışının kötü olacağından emindim ve uzmanlık da benden yanaydı.”⁶ Brandt bu görüşünü Federal Maliye Bakanı'nın da paylaştığını, ancak çekinceli kaldığını ve sonra da bir konferans için ortadan kaybolduğunu belirtiyor. Sözü geçen Maliye Bakanı Helmut Schmidt idi.

Tabii şöyle bir şey var: En üst düzeyde sorumlu isimlerin de açıkça itiraf ettiği bir kriz döneminde, 1960'ların sonunda ısrarla yapılması istenen reformlar 1970'lerin başında yapılamıyordu. Yapılamaz hale gelmişlerdi veya ortam reforma falan izin vermiyordu. Daha doğrusu, tarihsel yüküyle ve antikomünist enerjisiyle SPD izin vermiyordu.

Bu çelişki ve tikanıklığı iktidardaki SPD-FDP koalisyonunun sağ kanadına yüklemek kolaycılık olacaktır. Hans Dietrich

⁵ Willy Brandt, *Erinnerungen*, Frankfurt/M.-Zürich, 1990, s. 311-312.

⁶ a.g.e.

Genscher'in belki küçük, ama özellikle geniş orta sınıflar nezdinde güçlü antikomünist ve liberal partisi FDP'nin yanı sıra SPD'nin de böyle bir etkisi vardı. Ancak, asıl mesele şuydu: 1970'lerin başında atılan adımlar, mevcut toplumsal düzenin ("tekelci kapitalizm") ve yerleşik yönetim kadrolarının, Batı Alman kapitalizminin ayaklarının altında toprağın kayması gibi bir şeydi. İktidardaki büyük parti SPD, olaya böyle bakıyordu.

Schmidt hükümeti döneminde, SPD'nin, Brandt'a mal edilen reformlar yerine "daha makul bir siyaset" araması, pek mümkün değildi. Partiden bu doğrultuda bir basınç geldiği de söylenemez. Yani Alman sosyal demokratlarındaki eğilimi tümüyle Helmut Schmidt ve ortağı "sağ liberal" Genscher'in sırtına yüklemek hiç doğru değildir. Antikapitalist yapısal reformlardan yana çıkacak bir parti, değil SPD içinde ve -diyelim- hizip olarak, koca Federal Almanya'da yoktu. Sol içinde 1956'da Federal Anayasa Mahkemesi tarafından yasaklanan KPD (Almanya Komünist Partisi) sonrasında 1969'da kurulan DKP (Alman Komünist Partisi), Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin desteğiyle bir yükseliş yaşamıştı, ama etkisizdi. Federal Almanya'da köklü ve iyi örgütlenmiş bir siyasi sosyalist direnç yerleşikleşmiyordu.

Schmidt hükümetleri 1974-1982 yılları arasında, reformist bir yenilenme değil, bir devamlılıktan yana tavır belirledi. Devamlılığın öne çıktığını, bunun da metropol kapitalizmini sağlama alıcı bir refleks olduğunu görüyoruz.

Gördüğümüz bir başka şey, Federal Almanya'da sendikaların tıpkı aynı yıllarda Türkiye'de sosyalistlerin temizlendiği DİSK gibi, hizaya getirilmesiydi. Sendikalar disiplin altına alınıyordu.⁷ Bu da yeni sürtüşmelere kapı açıyordu. 1974 başından itibaren hükümetle sendikalar arasındaki çekişme sertleşti. Sendikalar, ki 1970 itibarıyla Federal Almanya'da Alman Sendikalar Birliği (DGB) çatısı altında örgütlenmiş yaklaşık 6 milyon 712 bin işçi vardı, SPD-FDP hükümetini gerçi önce köstek olmamayı içeren bir dikkatle izlemeyi tercih etti. Bu, gözle görülebilir bir destekti. Ama Kamu Hizmetlileri Sendikası (ÖTV) ile hükümetin yeni

7 Jutta von Freyberg, Georg Fülberth vd., *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*, Pahl-Rugenstein Verlag, Köln 1989, s. 503.

mali politikası çelişince, daha somutu, merkezi hükümet toplu sözleşmelerde çift basamaklı ücret artışlarına göz yumamayacağını açıklayınca, ihtilaf iyice açığa çıktı.

Willy Brandt'ın anılarında özel bölüm ayırdığı gibi, ÖTV, hızlanan enflasyon koşullarında ücretlilerin reel gelirlerini artırmak için çaba harcıyordu. 1920 ve 1930'lardaki enflasyonun sonuçlarını hâlâ derisinde hissedenden kadrolardan/insanlardan oluşan hükümet ise 1973 Mayısından itibaren kısıtlayıcı bir rotaya girmişti: Ücretlilerin gelirlerinde "enflasyonu azdıracak" artışlar kâbusa dönüşüyordu. Toplusözleşme, Başbakan Willy Brandt'ın belirlediği sınırın üzerinde bir kararla imzalandı. Bu, sadece hükümetin sendikalar karşısında pes etmesine somut bir işaret olarak yorumlanmakla kalmadı, Brandt'ın 1974'ün mayıs ayında iktidardan düşüşünü de hazırladı. Bahane, başbakanlığa kadar sızabilmiş bir "Doğu Alman casusu" Günter Guillaume olmuştu.⁸

Böyle toplumsal ve siyasal çalkantıların ardından büyük sendikalar 1970'lerin ortasından itibaren kendilerini geri çekmeye başladılar, çünkü sadece hükümetin değil kamuoyunun da baskısı büyüktü. 1975 sonrasında yeni teknolojilerin uygulanmasıyla yapısal bir işsizlik gündeme giriyordu. Bir şey, çok açık: Enflasyon ve işsizlik, Almanya-Fransa hattında İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük felaketlerin ilk nedeni olarak algılanıyordu ve yaşananlara bakınca bu algının temelsiz olduğunu da kimse iddia edemezdi. Yeni teknolojilerle gelen istihdam dalgalanmaları, işsizlik eğrisini yukarıya çekiyor ve dolayısıyla sendikaların nüfuzunda da gerilemeye yol açıyordu. Biraz da bu nedenle, sendikalar hükümetten gelen baskıyı göğüsleyecek gücü kendilerinde bulamıyorlardı.

Sendikal direncin düşmesi, toplumun yerleşik yapılar dışında çıkış yolları aramasını kolaylaştırdı. Özellikle parlamento dışı muhalefet toplumsal yaşamda yeni bir ağırlık kazandı. Ünlü 68

⁸ 1970'lerdeki Federal Almanya'nın fotoğrafı, burada, esas olarak Prof. Dr. Georg Fülberth'in kitaplarından hareketle çekildi. Şöyle:

- Jutta von Freyberg, Georg Fülberth vd., *Geschichte der Sozialdemokratie*, Pahl-Rugenstein Verlag, Köln 1989.

- Georg Fülberth, *Finis Germaniae*, PapyRossa Verlag, Köln 2007.

- Georg Fülberth, Berlin-Bonn-Berlin, *Deutsche Geschichte seit 1945*, PapyRossa Verlag, Köln 1999.

- Georg Fülberth, *Explorationen*, PapyRossa Verlag, Köln 2014/15.

Kuşağı, böyle bir ortamda, ama antikomünist bir çizgiye hapsedildi: Alman Demokratik Cumhuriyeti (Deutsche Demokratische Republik - DDR) karşıtlığı, hatta aleni düşmanlığı soluna yerleşebildi ve Bonn politikalarına karşı çıkan "özgürlükçü akımların" da temel gıdası haline aldı. Parlamento dışı muhalefet, DDR karşıtlığıyla, topluma tüm kurumlar üzerinden aşılana antikomünist histeri çerçevesinde kendisini meşrulaştırabileceğine inanıyordu.

Sadece parlamento dışı muhalefet değildi Alman hükümetini sıkıştıran, Bild gazetesi ve kardeşlerinden oluşan Springer basını da SPD ağırlıklı hükümete hayatı zehir etmeyi sürdürüyordu. Öğrenim alanında muhafazakârlıkları tescilli okul aile birlikleri ve profesörlerin örgütleri vs. hükümetin reform arayışlarını bombalamaya hazırды. Örneğin üniversitelerle ilgili bir yasayı inceleyen Anayasa Mahkemesi, profesör olmayan öğretim elemanlarının yönetime katılma olanaklarını kırpmaktan çekinmemiştir.

Aslında mesele, daha geniş bir açıdan bakıldığında, şu: İş dünyası, işveren örgütleri, Keynes tarzı bir iktisat politikasından monetarizme geçiş yapıyordu. Piyasa mekanizmalarının serbest bırakılması, ekonomide kamunun işgal ettiği yerin dünya sosyalist sisteminin gücü ve kazanımları nedeniyle fazla büyüdüğü düşünülerek olmalı, artık gözden geçirilmesi isteniyordu. Kitlelerin ve devletin talebi para arzını frenleyen koşullarda geri çekilmeli, bankaların yerini de piyasa mekanizmaları içinde arz, yani doğrudan işveren çıkarları almalıydı. İstenen buydu.

Açıkça bir rota değişimi söz konusuydu. Ama bu değişimin SPD ve sendikaların onayıyla yavaş yavaş yerleşmesinin daha doğru olacağı düşünülüyordu. Örneğin Federal Merkez Bankası, 1967'de genişlettiği kredilerle ilgili olarak yeni dönemde daraltıcı önlemlere yöneliyordu.

1970'lerin ikinci yarısı bir başka meselenin de belirginleşmesine sahne oldu: Federal Almanya ekonomisi, dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ilan etmiş sayılıyordu. Bunun anlamı şuydu: Dünya ekonomisindeki dönüşlerin baskısını, özellikle de emperyalist lider ABD ile diğer ağırlıklı ülkelerin ekonomik kararlarını, Bonn hemen üzerinde hissediyordu. Onlara karşı bir çizgi izlemesi bu ekonomik bağımlılık ve tamamlayıcılık nedeniyle

neredeyse mümkün değildi. Aynı ilişkinin Türkiye'yi de içerdiği eklenebilir.

Schmidt-Genscher hükümeti, istihdamda istikrar arayışı ile Alman ekonomisinin uluslararası rekabet gücü arasında, bu hedefler arasında bir orta yol bulmaya çalıştı. "68 kuşağını" marksizmlle yaratıcı bir biçimde tanıştıran "ağabey" isimlerden ve 80 yaşında 2018'de bu dünyaya veda eden Prof. Dr. Elmar Altvater, bunu şöyle tanımlıyor:

"70'lerin başında Merkez Bankası fiyatlar düzeyinin hızlı yükselişi karşısında, para ve faiz önlemleriyle bankaların kredi ve para yaratma olanaklarını sınırlamaya çalışır. Kısıtlayıcı para ve maliye politikaları aracılığıyla enflasyon oranını uluslararası karşılaştırmalarda ortalamanın altında bir düzeyde istikrara kavuşturabilmiştir. Ayrıca yine bu sayede, hem sermayelerin dünya piyasalarındaki rekabet gücünü maliyetler açısından korumak mümkün olmuştur hem de yapısal uyum süreçlerinin enflasyonist bir biçimde ertelenmesi engellenmiştir."⁹

Alman Merkez Bankası, 1965'ten sonra ilk kez ödemeler dengesinde açık veren eğilime bir tepki gösterdi ve 1979'da gösterge faizlerini yükseltti. Burada amaç, dışarıdan sermaye çekebilmektir. Sermaye ithal ederek yatırımların canlandırılabilceğine inanılıyordu. Neoliberal bir çizginin SPD yönetiminde iyice yerleşmeye başladığı söylenebilir. Bu "neoliberal eğilimi" ilk kez ve bu başlıkla mesele haline getiren marksist iktisatçılardan Prof. Altvater, aynı yerde, izlenen kısıtlayıcı faiz politikasının aynı anda öncelikle fiyat istikrarı ve ödemeler dengesi hedeflerine hizmet ettiğini belirtiyor. Gerileyen bir konjunktürde böyle bir siyasetin, ki tek yanlı olarak uluslararası rekabet gücünün korunmasına yöneliktir, içerdeki üretim ve istihdam açısından sonuçsuz kalmayacağını kaydeden Dr. Altvater için gelinen nokta şuydu: "1974-75 döneminde enflasyonla mücadele istihdamı güvenceye alma hedefi karşısında belirleyiciydi, 1979 sonrasında ise dış ticaret hedefleri öncelik kazanmıştır."¹⁰

⁹ Elmar Altvater-Kurt Hübner-Michael Sanger, *Alternative Wirtschaftspolitik*, Opladen 1983, s. 130-131.

¹⁰ Altvater, a.g.e.

Bunun nedenleri olmak gerekir. Kuşkusuz, vardı. Ama dış ekonomi denilebilecek hedeflerin önem kazanmaya başlaması, Federal Almanya'nın dünya ekonomisinin ve dünya toplumunun ağırlıklı bir parçası haline gelmiş olmasıyla açıklanabilir. Kriz, artık sadece bir Almanya sınırları içinde değil, uluslararası düzeyde de patlıyor ve yaşanıyordu. Federal Almanya artık bu düzlemin en itibarlı üyelerindendi.

Küreselleşmenin sonuçlarıyla yüz yüzeyiz. Kriz, gerek sanayileşmiş ülkeleri gerekse az gelişmişleri benzer bir şiddetle ve mutlaka etkiliyordu. Ancak krizin sonuçları birbirinden çok farklıydı ve bu da normaldi, çünkü ülkeler birbirinden farklıydı ve kendi içlerinde de eşitsiz bir yapılanma gösteriyordu. Aynı krizden çok farklı sonuçlar çıkması normaldi.

Karşılıklı bağımlılıklar ve uluslararasılaşma eğilimleri, Federal Almanya'yı kısa bir zaman zarfında, dünya ekonomisinin büyüyen bir parçası haline getirmişti. İhracat ve ithalat kalemleri üzerinden somut mal üretimiyle ilgili sermaye yatırımları veya reel ekonomi sermayesi, uluslararası şirketler üzerinden üretici sermaye ve para ile kredilerin uluslararasılaşmasıyla da mali sermaye veya finans sermayesi, uluslararası bir niteliğe bürünüyordu. Elmar Altvater, bir başka yerde buna da dikkat çekmişti. Reel sosyalist deneyime her zaman soğuk bakmış, ama ekonomide Marx ve marksizm incelemeleriyle sosyalist solda da bir saygı uyandırmış olan Altvater için, sorun çok karmaşık değildi:

“Bir dünya sistemi ve kurumlarında uluslararası ticaretin düzenlenmesi için bu uluslararasılaşma süreçlerinin akışı bünyesinde karşılıklı ekonomik bağımlılıklar oluşuyor. Söz konusu kurumlar uluslararası siyasal ilişkilerin karakterini ve seyrini etkiliyor.”¹¹

Bugünden baktığımızda rahatça görebiliyoruz: Federal Almanya 70'lerde böyle karmaşık bir süreçte ve iç içe geçmiş bir dünya pazarında etkindir. Bunun sonucu olarak bu pazardaki tüm ekonomik ve politik gelişmelerden etkileniyor. Ancak üretim gücü ve sermaye birikimi, aynı Federal Almanya'yı dünya pazarının en önemli unsurlarından biri haline getirmiş bulunuyor. Yani başkent

¹¹ Elmar Altvater, “Bruch und Formwandel eines Entwicklungsmodells”, Jürgen Hoffmann (Hrsg.), *Überproduktion, Unterkonsumption, Depression* içinde, Hamburg 1983, s. 230.

Bonn, artık kendi siyasal ve ekonomik gücünü hissetmekte, tüm çekingenliğine rağmen bunu çevresine de hissettirmektedir.

Nasıl olmasın ki?

Eğer dünya pazarının en önemli aktörlerinden biri haline gelmişseniz, tüm karşılıklı ekonomik ve politik bağımlılıklara ilgi gösterirsiniz. Duyarlılığınız artar. Bonn da bu ilgiyi kısa sürede göstermek zorunda kaldı.

Bunun sonuçları olur. Biri, krizin sadece sanayileşmiş metropol-leri değil, çevreyi de ("periferi") etkilemesidir. Yani artık kalıpları ve sınırları zorlayan Federal Almanya bir krizden geçiyorsa, bunun maliyetini İran'a, Arap dünyasına veya Türkiye'ye bir biçimde yansıtacaktır. Federal Almanya gerek iç gerekse dış istikrarı dikkate almak zorundaydı. Aynısı diğer sanayileşmiş ülkeler için de söz konusuydu. Bu etkili olma çabaları, gerek Federal Almanya içinde gerekse dışında 1980'in hemen öncesine kadar sürdü. 1973'ten sonra Bonn Cumhuriyeti'nde reel GSYİH'yı tüm ekonomideki emek verimliliğinin ve reel brüt teçhizat yatırımlarının yıllık ortalama büyüme hızı düşmüştü. "Bu gerileme rakamlarına tüm ekonomideki işgücü verimliliğinde gerileme eğilimi eşlik etmektedir."¹²

İşsizlik ve enflasyon oranları ise yükseliyordu. Ama sadece Federal Almanya'da değil, tüm gelişmiş Batı ülkelerinde ekonomik durum kötüleşiyordu. Tabii nereden baktığınıza bağlı. 1970'lerden söz ediyoruz. Alman sanayisinin öncelikle dünya pazarındaki gelişmelerden birebir etkilendiğini görmek zor değil. Bu etkilenme, Almanya'nın bir ihracat devi olarak bağımlılığından güç alıyordu. Ama krizin yükünü dışarıya aktarma olanağı da bu ihracat kalemleriyle kolaylaşmıştı. Şöyle denebilir: Dünya pazarındaki daralma ve türbülanslardan ihracatçı bir sanayi ülkesi olarak Federal Almanya hemen etkilenmekteydi, ama bu olumsuzlukları dış pazarlar üzerinden hafifletme, yükün bir bölümünü onların üzerine yıkma şansı da büyüktü. Her gelişmiş kapitalist ülkenin ve "büyük" azgelişmişlerin, bu olanağa aynen sahip olduğu söylenemez.

Almanya bu olanaktan yararlandı ve emperyal bir güç olarak yükselişinin temeli yaptı. Alman Markı (DM) örneğin, Avrupa'nın

¹² Jörg Goldberg, *Von Krise zu Krise*, Köln 1988, s. 22.

hegemonyal parası haline gelmişti ve bunun siyasal sonuçları olmaması mümkün değildi. Yani bir para biriminin yaşlı kıtadaki hegemon rolü, sadece para ve sermaye piyasalarında etkili olmakla sınırlı kalmazdı. Bonn'un siyasal gücü de Alman Markı'nın yerleşmesiyle artmaktaydı. Ticari ağırlıkla aynı ölçülerde olmasa bile siyasetin etki alanı da büyüyordu. Federal Almanya'nın dünya ticaretindeki payı 1960 yılında yüzde 10,1 iken, bu rakam 1979'da yüzde 12'ye çıkmıştı. Aynı dönemde ABD'nin payı ise yüzde 18,2'den yüzde 12'ye gerilemişti.¹³

Üçüncü Dünya ülkeleriyle Bonn Cumhuriyeti'nin ilişkileri Schmidt hükümeti döneminde serbest piyasa ekonomisine daha yakışır bir renk aldı. SPD'nin sol kanadından sayılan Erhard Eppler'in Helmut Schmidt'in kalkınma yardımını tırpanlamasını protesto ederek Federal Kalkınma Bakanlığı'nı bırakması Schmidt'in sağcılığına bir işaretti. Nitekim Eppler sonrası ilişkilerde Federal Almanya'nın öncelikle kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyup geliştirme hedefi, asıl yönelim oldu.

Bu henüz "İkinci Dünya" denilen reel sosyalizm koşullarında çok yönlü bir çıkar siyasetinin dikkatli adımlarıydı. Görece daha az gelişmiş dünya pazarlarına böyle girileceği ve yerleşileceği anlaşılmıştı. En yoksullara sözde "karşılıksız" verilen muhtaçlık yardımı, yine "Made in Germany" etiketli mallarla yapılıyor, dolayısıyla Alman sermayesi doğrudan destekleniyordu. Türkiye tipi yoksul ama görece gelişkin, orta büyüklükteki kapitalist ülkelerin veya ekonomilerin dünya piyasalarına daha etkili bir biçimde eklenmesi ise doğrudan kalkınma yardımlarının ötesinde ilişkilerle sağlanıyordu.

Bu, işin bir yanı.

Bir başka yanı da, şu: Willy Brandt'ın "özgürlükçülük rüzgârı", Avrupa'da kurulan sosyalizmleri itibarsızlaştırmayı hedefliyordu. Sağcı Schmidt, solcu Brandt'ın açtığı yolda, zaman zaman onunla da çelişerek, emperyal ve ABD'yle sözde didişen bir resim vermeyi ihmal etmedi. Genç Brandt, Norveç'e kaçmış ve oradan Nazi Almanyası ile mücadele etmişti. Sırf yazılar yazarak, çeviriler yaparak, SPD'den kopmuş küçük partisi SAPD (Sozialistische

¹³ Josef Esser, *Gewerkschaften in der Krise*, Frankfurt-Main, 1982, s. 75.

Arbeiterpartei Deutschlands – Almanya Sosyalist İşçi Partisi) için Avrupa’da bağlantılar kurarak değil... Brandt’ın kaçak yollardan 1936’da faşist Berlin’e gelip aylarca burada yaşadığı, bağlantılar kurduğu da biyografisinde yer alıyordu. Genç Brandt’ın böylesi risklerle süslenmiş mücadelesinin, Avrupa ve Almanya’daki komünist hareketin itibarsızlaştırılmasında payı büyük oldu. Sermaye hep böyle sosyalist mücadeleye girip çıkmış, hatta iyi mücadele vermiş, büyük riskler almış aktörlerden “ılımlı düşmanlar” ve antikomünist bir histeri cephesi kurabileceğini biliyordu. 1989 bu yolun başarısını damgalamış oldu.

1970’lerdeyiz: Balkanlardan İran’a kadar uzanan Alman koridorunun genişleyip yerleştiği bir on yıldır. SPD, “demokratik sosyalizm” modeliyle Alman sermayesini Güney ve Güneydoğu Avrupa’ya sokabiliyordu. Amerikan nobranlığına karşı Avrupa demokratik sosyalizmi sahneye çıkıyordu. İşte Türkiye, bu atılımın hedeflerinden biri ve belki de en büyüğüdü.

Helmut Schmidt’in 70’lerde Güney Avrupa’da yükselen sol dalgayı antikomünist bir dalgakıran halinde göğüslemesi kendi buluşu değildi. Sol görünümlü ama komünist hareketin ve sosyalist bir iktidarın önünü kesmeye yeminli örgütlenmelerin “örtülü ödenekten” ve güçlü DM banknotlarıyla, belki de dolar banknotlarıyla desteklenmesi, bu yılların bir sırrıdır. Herkesin bildiği, ama kimsenin kanıtlayamadığı bu sır, SPD’nin Portekiz ve İspanya’daki “kardeş partilerini” değil sadece, Yunanistan ve Türkiye’deki bazı mahfelleri de ilgilendiriyordu. Çantalar -muhtemelen- Alman Marklarıyla dolduruluyor, güvenilir adamların elinde hedeflerine ulaştırılıyordu. Demokrasi yardımı denebilecek bu kaynağı hâlâ belirsiz paraların miktar ve somut hedefleri konusunda kesin bilgiler hiç sızmadı. Portekiz Sosyalist Partisi ve İspanya Sosyalist İşçi Partisi, faşizmlerden çıkarken kucaklarında buldukları bu paralar sayesinde sosyalist bir iktidar olasılığını kolayca bertaraf edebildi. Yunanistan’daki PASOK’un da benzer destekler gördüğü biliniyor. Ancak ayrıntılar bilinmiyor.

Ya Türkiye?

Helmut Schmidt, çocukluğu Türkiye’de geçmiş ve Alman sağının en Amerikancı isimlerinden Walter Leisler Kiep’i, 1970’lerin

başında, muhtemelen 1973 veya 74'te, Türkiye'ye çanta içinde banknotlar taşımak ve teslim etmekle görevlendirmişti. Schmidt, Kiep'i, daha sonra da, 70'lerin sonunda Türkiye "70 sente muhtaç bir halde" fokur fokur kaynar ve kriz 12 Eylül'e açılma sinyalleri verirken, devreye sokmuştu. Bunlar, Kiep'in anılarında yer aldı, ama teslim adresleriyle ilgili ayrıntı verilmeksizin...

Helmut Schmidt, 1976'da açıkça İtalya ile bazı bağları koparacağına, örneğin komünistlerin hükümete girmesi halinde Roma'ya Bonn'dan ekonomik yardım gitmeyeceğini açıklayan bir politikacıydı. Bu, içerdiği maddi yaptırım gücünden çok, siyasi bir mesaj olarak önemliydi. Benzer bir tutum, sosyal piyasa ekonomisinin babası diye lanse edilen Ludwig Erhard'ın da siyasi dağarcığında eksik değildi. Schmidt'in biyografisi ile Willy Brandt'ın (asıl adıyla Herbert Frahm'ın) ve KPD'den SPD'ye acılı bir süreçten sonra geçmiş Herbert Wehner'in biyografileri gerçekten çok farklıydı. Schmidt Nazi Almanyası'nda üsteğmendi, Ludwig Erhard, Alman ekonomik mucizesinin sözde sahibi, Naziler döneminde ciddi baskılar görmemiş sıradan bir iktisatçıydı. Ama hepsi antikomünist bir demokratizmde kolay buluşmuştu. "Mitbestimmung" (çalışanların işletme yönetimine katılması) çalımı veya aldatmacasıyla "demokratik sosyalizm" atağının, nazizmin antikomünist kaba histerisiyle yetişmiş Helmut Schmidt ve daha önce de Ludwig Erhard türü politikacılar elinde sonuçta çok etkili birer silaha dönüştüğü görülüyor.

1970'lerde Federal Almanya, "demokratik" bir parti olan SPD'nin yönetiminde, kamu hizmetine radikallerin, daha doğrusu komünistlerin alınmaması ("meslek yasağı") için yasal düzenleme yapabilecek kadar yasakçı bir rejime sahipti. 1956'da da tarihsel KPD'nin Federal Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldığı biliniyor. Meslek yasağı skandalı, bir kararnameydi ve aşırı uçların, "terörizmle bağlantılı" insanların, kamu hizmetlerinde görev almasını engellemeyi amaçlıyordu. Schmidt'in fazla rahatsız olması için bir neden bulunmuyor. Ama özgürlükçü Willy Brandt, bu kararda bir payı olduğunu kabullendi ve 70'lerin sonunda bunun bir hata olduğunu itiraf etti. Emperyalist demokrasinin, komünistleri kamu hizmetlerinde istihdam edemeyeceği inancının birkaç yıl içinde tersine döndüğü anlaşılıyor.

Emperyalist demokrasi güçlendikçe, komünist siyaset kamusal yaşamda etkisini yitirince, böyle önlemlere gerek kalmadı. 1981 yılında DKP'nin eski gönüllü çalışanlarından Hans Peter'in posta idaresinde memurluk yapması Federal Anayasa Mahkemesi tarafından engellendi. Mahkeme, Peter'in işten çıkarılmasına onay verdi. 1972 tarihli genelge, 1985'te iç istihbarattan soruşturma uygulamasını yürürlükten kaldırdı. Ancak bu soruşturma aşaması kalkıncaya kadar da 1 milyon 400 bin Alman hakkında istihbarat soruşturması yapıldı. 1100 kişinin kamu hizmetinde çalışması sakıncalı bulundu. 11 bin dava açıldı, 2700 öğretmene disiplin cezası verildi, bunların da 136'sı işten çıkarıldı.

Terörizm histerisi 1970'lerin ve Schmidt iktidarlarının ana gıdası sayılabilir. RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu) militanı Holger Meins 1974'te tutukluluğuna, daha doğrusu tecrit koşullarına karşı başlattığı açlık grevinde öldü. Meins'in ölümünden bir gün sonra Berlin Temyiz Mahkemesi Başkanı evinde öldürüldü. CDU (Hıristiyan Demokrat Birlik) Berlin Örgütü Başkanı Peter Lorenz 1975'te kaçırıldı ve kaçırılanların verdiği tutuklu listesindeki isimler uçakla yurtdışına gönderildikten sonra serbest bırakıldı. Helmut Schmidt'in sonraki kararlarında bu "teröristlerce aşağılanmayı" kabullenememesinin çok etkili olduğu söylenir.

1970'ler Federal Almanya'sında siyasal iktidarın sol eylemcilerle asimetrik mücadelesi siyasal gündemi belirliyordu.

1976'da Ulrike Meinhof'un hücrelerinde kendini astığı duyuruldu. Ancak sol kamuoyu hep Meinhof'un devlet içinde güçlerce infaz edildiğini düşündü. 1977'de Federal Başsavcı Siegfried Buback, Dresdner Bank Yönetim Kurulu Başkanı Jürgen Ponto öldürüldü. Federal Alman İşveren Birlikleri Başkanı Hanns Martin Schleyer aynı yıl kaçırıldı ve müebbet hapse mahkûm edilen devrimcilerin serbest bırakılması istendi. Yolcularıyla birlikte Mogadişu'ya kaçırılan Lufthansa uçağı karşılığında da Bonn'a aynı talep iletildi. Helmut Schmidt, katı tutumuyla her türlü tavizi reddediyordu. Mogadişu'daki uçağı yapılan baskınla "hava korsanları" öldürüldü. Bunun üzerine Stammheim Cezaevi'ndeki Andreas Baader, Gudrun Ensslin ve Jan-Carl Raspe'nin hücrelerinde ölüm buldukları açıklandı. Yasalar sertleştirildi. İç güvenliği, daha doğrusu yeni önlemlerle "şiddet tekeli ve kullanımını" sağlama

almaya çalışan Schmidt yönetimi, emperyalist bir tepki göstermek zorunda olduğunu çabuk kavramıştı. Böyle emperyal bir siyasi ferasete sahipti. Schmidt ve kadrosu, bu "feraseti" ilgili çevrelere çabuk kanıtladı.

Federal Almanya'nın güvenlikle ilgili tüm enstrümanları, yasalardan teknolojik donanımına kadar takviye edildi. Hapishanelerde de tutukluların aralarında ve dış dünyayla bağlarını koparmak yassallaşabili. Zaten 12 Eylül'den sonra da bütün bu tür uygulamalar, Türkiye'deki baskı rejimlerinde bol bol Alman mevzuatı örnek gösterilerek meşrulaştırılacaktı. Yüzde 5'lik seçim barajının Türkiye'de yüzde 10 olarak uygulanması, görece daha az gelişmiş bir ülke ile metropol refahındaki baskı farkı olarak görülebilir.

1 Ağustos 1975'te Helsinki'de Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Belgesi imzalandı. Katılımcı ülkeler birbirlerinin egemenlik haklarını tanıdıklarını, içişlerine karışmayacaklarını kayıt altına almış oldular. Şiddet de kullanmayacaklardı. Böylece Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığı sağlama alınmış oldu. Ama kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaştırılması ve "temel haklar ile insan haklarına" saygı gösterilmesi gibi bir madde daha vardı.

ABD Başkanı Jimmy Carter'ın 1977'de nötron bombası üretimiyle ilgili duyurusu ortalığı karıştırmıştı. Malzemeyi, yani binaları vs. değil insanları, canlıları imha eden bu yeni silah Alman kamuoyunu ve barış hareketini bir tepkiye itti. Carter bu planları geri çekti, ama sosyalist sistemle cepheleşmekten vazgeçmedi, hatta çabalarını daha da yoğunlaştırdı. İnsan hakları tam bir dış politika silahına dönüştürüldü. Buna Bonn'un karşı çıkması beklenemezdi: Tersine, Bonn'un Doğu Almanya karşısında elini güçlendiren, tabii barış hareketinin de belini kıran bir silahtı bu. Özellikle 1979'un son günlerinde Afganistan'a hükümetle anlaşarak giren Sovyet birlikleri Washington-Bonn hattındaki yakınlığı pekiştirdi. Bonn'un antikomünist histerisi, Ankara'yı hiç aratmıyordu.

Helmut Schmidt hükümeti, Washington'un yeni arayışları ile araya mesafe koymaktan uzaktı. Sosyal demokrasi ve onun gerçek yüzü Schmidt, Sovyet askeri tehdidini gerekçe göstererek, kıtalar ötesi füzelerle ilgili süper güçler arası muhtemel anlaşmaları doğru bulmadığını "ihlas" etti. Londra Stratejik

Araştırmalar Enstitüsü'nde 1977'de yaptığı ünlü konuşmada, Schmidt, Moskova'nın konvansiyonel silahlarda ve orta menzilli nükleer füzelerde üstün olduğunu iddia ediyordu. "Bu alanda denge kurulmalı önce" sözleri, sosyal demokrasinin özgün savaş kışkırtıcılığına bir örnek kabul edilebilir.

12 Aralık 1979'da NATO Konseyi Brüksel'de toplandı ve 1983 güz aylarında itibaren 108 "Pershing II" ve 464 "Cruise Missiles" orta menzilli nükleer başlıklı füzeleri Batı Avrupa'ya yerleştirilmesi kararı aldı. Bu nükleer füzeler, düşmanın (Sovyetler Birliği) yanıt vermesine bile olanak tanımayacak bir imha gücüne sahiptiler.

Bu notlarla, farklı bir noktaya geldik.

Federal Almanya ve Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın en kışkırtıcı ve antikomünist iki devleti olduğu burada da ortaya çıkıyor: ABD ve Bonn Cumhuriyeti ısrarla önceden Sovyetler Birliği'ne ait SS 20 füzelerinin azaltılması halinde, bu konuşlandırmadan vazgeçeceklerini belirtiyordu. Sovyetlerin silahsızlandırılması çabalarında Federal Almanya'nın rolü büyüktü, bunu dile de neredeyse zorla sokmuşlardı: Sovyetler'in silah üstünlüğü gerekçesiyle, ona yanıt olarak ve onunla eşit duruma getiren bir silahlanmayı içeren "Nachrüstung" sözcüğü kullanılıyordu. Bu, emperyalist siyasetin ekonomiden kültüre uzanan çok boyutlu bir müdahale olduğuna bir başka örnek kabul edilebilir...

Böyle bakınca, solun gündemine birlik şiarıyla giren "yumuşama" (Détente) dönemecini emperyalist burjuvazi lehine sürekli törpüleyen Bonn'da oturduğu anlaşılıyor. Helmut Schmidt, solun lehine olabilecek her gelişmenin "kasabı" bir siyasal aktördü. Avrupa'nın 1945'teki Yalta Konferansı'nda bölünmesine, mesela daha sonra da Berlin Duvarı'na karşı çıkan bir siyasetin, klasik sağdan değil soldan ödünç aldığı demokratların antikomünist histerisiyle karşı çıkan bir Alman siyaset sınıfı var önümüzde. 1950'li yılların sonunda iki zıt toplumsal sistem ve liderleri arasında sağlanan atom dengesi, SSCB bahane gösterilerek bozuluyordu. Ama bozan, antikomünizmin beşiği Federal Almanya ve onun doymak bilmez sermayesi ile siyaset sınıfıydı.

1980 seçimlerinde Alman klasik ve çirkin sağının temsilcisi sayılan Franz Josef Strauß, Hıristiyan Demokrat Birlik (CDU) ve Bavyera'daki Hıristiyan demokratların özerk partisi Hıristiyan

Sosyal Birlik (CSU) adayydı, ancak Thatcher-Reagan politikalarını önerdi ve seçilemedi: Sosyal güvenliği doğrudan etkileyen kamu harcamalarının kısılmasını, işveren kârlarını düşük vergilerle ve ücretler üzerinde baskıyla teşvik edilmesini istiyordu. SPD, liberal FDP ile birlikte sandıktan önde çıktı, ama Genscher FDP'sinin ağırlığı biraz arttı. 1976'daki seçimlerde SPD yüzde 42,9, FDP yüzde 10,6 oranında bir oy topladı. Yeni kurulan Yeşiller ise ilk kez aldığı yüzde 1,5 ile artık sahneye çıkacağını gösterdi ve bundan böyle önemli sorumluluklar üstlenmeye hazır olduğu mesajını verdi.

Helmut Schmidt'in Hıristiyan Demokratlar (CDU ile CSU) içindeki tartışma ve yol arayışlarını kendine adapte ettiği söylenebilir. CDU, 1975'te bir "Mannheim Deklarasyonu" (Mannheimer Erklärung) yayımlamış, burada Federal Almanya'nın sanayi sonrası bir hizmet toplumuna dönüştüğü tezinden hareketle, "güçlü bir devlete ihtiyaç olduğu" vurgulanmıştı. Alman sermaye çevreleri ve yerleşik siyasetçilerine göre, Batı Avrupa devletleri dış politikada ve güvenlik politikalarında üzerine düşeni yapmıyordu; bu alanlardaki çıkarlarını ihmal ediyordu.¹⁴ Büyük bir risk söz konusuydu.

Risk?

Bakıldığında, asıl hesabın başka yerde olduğu anlaşılıyor: Silahlanma yarışını kışkırtmak, böylece emperyalist merkezlerdeki sermaye birikimini hızlandırmak, reel sosyalizmi ise ek bir yük altında bırakmak... Bunun sadece ekonomik bir oyun olmadığı, temel silahın sola liberal sızma harekâtında yattığı da pek anlaşılamadı. 1989'a kadar farkına bile varılamadı. Burada gerçekten özgün bir Alman yolundan söz edilebilir. Şöyle: Bu sol jargonla işlenen "özgürlükçülük ve insan hakları" silahının klasik sağın mezhebine sığmayacağı biliniyordu. Ancak Alman sermayesi, sonuçta, 1918 Kasım Devrimi'ni yenmişti; bu meselede çok tecrübeliydi. Bu yeni silahı çok kullandılar. Aynı dönemde sadece Schmidt'in ve sözde pek anlamadığı Brandt'ın değil, çevreci hareketin ("Yeşiller") reel sosyalizmin altındaki halıyı çektiği bugün, daha rahat görülüyor.

CDU'nun derdi, bir başka ifadeyle, "esas sorusu" şuydu: Silahlanma yarışı, sosyal devletin küçültülmesiyle, yani kamu harcamalarındaki sosyal güvenlikle ilgili kalemlerde tasarrufa gidilmesiyle finanse edilebilir mi? Bunun için reel sosyalist tehdidin mutlaka yaralanması gerekiyordu: Hem maddi hem de ideolojik ve entelektüel bir bombardımandan söz edebiliyoruz.

Mannheim Deklarasyonu, Dr. Fülberth'in vurgularıyla, gerçekten de tipik özelliklere sahipti: "Yeni Toplumsal Sorun" dediği şey, ihmal edilen işsizlere, yaşlılara, çocuklara, engellilere, yalnız yaşayanlara destek çıkmaktı. Ama bu gedik ve ihmal devlet harcamalarıyla değil, akraba ve komşu destekleriyle kapanmalıydı. Aile kurumu güçlendirilerek sermaye devletinın sırtındaki yükün hafifletilmesi de hesap dahilindeydi: "Devletin ilke olarak ekonomiye yatırım yapmaması gerekir" deniyordu. Sendikaların gücü kırılmalıydı. Esas dert buydu ve bunun için hem sağ (aile, din vs.) hem de sol (kadın hareketi, çevrecilik, özgürlükçülük vs.) kullanılıyordu. CDU, Mannheim Deklarasyonu'ndaki pozisyonları, bir temel program halinde 1978'de kabul etti.¹⁵

Çevreciliğin yerleşik siyasete adeta abanmasıyla ortaya çıkan yeşil hareketin emperyalist metropollerde hızla geliştiği yıllardayız: 1970'lerin ikinci yarısı. Özellikle nükleer santrallara karşı yerel girişimlerin önü alınamıyordu. Radyoaktif atıkların transferine engeller çıkarılıyor, atom korkusu, bombalar ve santrallar hızla yayılıyordu. Ekim 1979'da Bonn'da nükleer siyasete karşı gösteriye 150 bin kişi katılmıştı. Sola yazılan, sol olarak nitelenen, içinde komünistlerin de bulunduğu kitle hareketleri milyonları kucaklayabiliyordu.

Büyük boyutlara ulaşan parlamento dışı bir muhalefet vardı. 1968'lerden 10 yıl sonra, pek öyle sosyalist sloganlara dayanmayan, ama bünyesinde sosyalistlerin de bulunduğu bir kitle hareketiydi bu. Parlamento dışı protesto potansiyeli renk değiştiriyor, 68'lilerdeki sol sloganlardan, tanımsız bir özgürlük, takıntılı bir doğa sevgisi vs. lehine uzaklaşıyordu. Bugünden bakınca, antikomünist histeri için 10 yıl önce söylene inanılmaz bulunacak bir gübrelik oluşuyordu. Sosyalist sol, çaresizdi.

¹⁵ Georg Fülberth, *Finis Germaniae*, s. 185.

Nükleer enerji, tüm toplumsal protestoyu antikomünist bir cepheye yapıştırmıştı. Antisovyetizm de, SSCB'deki nükleer santaller ve atom başlıklı füzeler bahanesiyle geçmişteki klasik sağ, korku filmlerini komik kılacak kadar yeni ve etkili bir aşamaya geçiş yaptı.

“Yeni toplumsal hareketler”, ki etkisini 70’ler ve 80’lerden sonra kısmen 1990’larda da sürdürecektir, sınıfsal olan her şeyin, her örgütlenmenin reddi sonucunu verdi. Sendikalar, klasik sol-sosyalist örgütlenmeler, kitleler nezdindeki çekiciliğini yitirdi. Yeni moda şuydu: Büyük anlatıların köklü ve toplu hedefleri değil, artık küçük, ulaşılabilir hedefler önemliydi. Engelliler, özel bakım yurtlarında kalanlar, yaşlılar, eşcinseller öncelikle de kadın hareketi, yeni muhafet anlayışının önünü çekiyordu.

Alman sermayesi için sevindirici olan, destek de bulan, sendikal hareketle yeni toplumsal hareketler arasındaki mesafeydi.

Bu “küçük hedefli” yeni toplumsal hareketler ve eylemcileri, pek de geniş olmayan Federal Almanya tarihinin en büyük barış hareketini oluşturdu. Nükleer savaş korkusu 10 Ekim 1981’de Bonn’da 300 bin barışçıyı bir araya getirebiliyordu. Asıl önemlisi, o tarihten 8 ay sonra ABD Başkanı Ronald Reagan’ın 10 Haziran 1982’de yine aynı şehirde yarım milyona yakın bir protestocuyla karşılaşmış olmasıdır. “Krefeld Çağrısı”nı 300 bin kişi imzalamıştı. Bu çağrıda Pershing II ve atom başlıklı füzelerin Avrupa’ya konuşlandırılmasına karşı çıkılıyor, Alman hükümetinin bu hedef için harekete geçmesi isteniyordu. Helmut Schmidt ve SPD, bütün hareketlerin karşısında yer aldı. Ankara ile görünürde sıkıntılı, ama geri planda ve esas olarak uyumlu bir siyaset yürüten Alman hükümeti, antikomünist histerinin yerleşmesinde ve somut bir tehdit halini almasında çok etkiliydi.

Sosyal demokrat hükümet, kriz koşullarında özellikle sendikalara çarptı. İşsizlikteki artış, sendikaların eyleme çıkma olanaklarını tırpanlıyordu ve bu, tabandaki olumsuzluktu. Federal Almanya’daki sendikaların SPD üst yönetimiyle iç içe kadroları ayrı bir tıkanmanın kaynağıydı. Kavgı edemiyorlardı. İşsizlik, teknolojik yatırımlarla hızlanan rasyonalizasyon, sendikaları aşırı sorumlu (“Hepimiz aynı gemideyiz!”) ve sermayeye adeta yapışan bir ideolojiye mecbur bırakıyordu.

Aynı sendikalar, nükleer tehdit ve antisovyetizmin kanatlandırdığı barış hareketine görece geç katıldı. 1980 yılında, Alman Sendikalar Birliği (DGB) kaynaklarına göre, Federal Almanya'daki sendikalı işçi sayısı 7 milyon 720 bin civarındaydı. Bu gerçekten büyük sayısal gücün emperyalist bir ülkenin siyasetinde denetlenebilir olması, alttan ve üstten gelen baskıların bir sonucuydu. SPD, bu başarı nedeniyle iktidara talip olabildi. Örneğin sendikaların barış hareketine gecikerek angaje olması, sosyalizm tehdidinden arınmışlığın bir sonucu kabul edilebilir. Sistem, sendikaları ve solu içselleştirip etkisiz kılabiliyordu. Federal Almanya, tam bir emperyalist demokrasiydi; dikensiz gül bahçesine dönüşmüştü: Modern sosyalizmin bir düşünce olarak doğduğu ve geliştiği topraklarda, komünistlerin ve komünist siyasetin adeta silindiği bir zamandı.

Sosyalizmsizlik bu hızla yükselen emperyalist gücün elini sağlamlaştırıyordu. Muhalefet de sosyalizmsizlikten geçiyordu. Ancak her şeye rağmen ve kitlesel bir güç olamadan, SPD'nin liberal FDP ile kurduğu koalisyonla, sol muhalefetten eleştiriler ve bazı talepler gelmekteydi: Sosyal güvenlikle ilgili kamu harcamalarının artırılması, silahlanmaya bütçede ayrılan payın düşürülmesi, kilit sanayi dallarının kamulaştırılması, ülkenin sol eğilimli iktisatçıları, toplumbilimcileri ve sendika yöneticilerinden oluşan "Alternatif İktisat Politikası Çalışma Grubu" (Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik) yayınlarında açıkça dile getiriliyordu.

Devrimci ve etkili bir solun eksikliği, komünizmin doğduğu ve emperyalizmin de sosyalizmden (Kızıl Ordu nüfuzundan) "kurtarabildiği" coğrafyada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok hissedildi. Bir temsil gerçeği sahne almıştı: Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) 1956'da yasaklanması ve siyaset sahnesinden kazınmasından beri SPD, Federal Alman solunu tek başına temsil eder olmuştu.¹⁶ Bu "tekel", 1970'lerin ikinci yarısında kırılmaya başladı. Komünist hareketin yokluğunda Yeşiller hareketi rol çalabiliyor, reel sosyalizmi şeytanlaştıran antisovyetik akımlar "radikal sol" etiketiyle sahneye çıkıyordu.

Yeşiller?

¹⁶ Georg Fülberth, *Finis Germaniae*, s. 188.

Bu parti "Die Grünen" (Yeşiller) adıyla 1980'de ekolojik konulardaki ısrarıyla toplumun önüne çıktı. Bu ısrara, dikta rejimi olarak damgalanan reel sosyalist deneyimlere tepkinin "renklendirdiği" taban demokrasisi çağrıları ve emperyalist demokrasiyi olumlayan barış talebi eşlik ediyordu. Çok sayıda "yeni toplumsal hareket", yerel seçimlerde bir güç ortaya koydu. Hamburg'da ve Batı Berlin'de belediye seçimlerinde alternatif listeler oluşturuldu. "Yeşiller" 1979'da Bremen yerel seçimlerinde ilk başarılarına kavuştular. Bunu 1980'de Baden-Württemberg, 1982'de de Aşağı Saksonya ve Hessen eyalet meclislerine seçilmeleri izledi. Yeşiller ve bazı sol grupları içeren "alternatif liste" (Alternative Liste) girişimleri, Berlin'de 1981, Hamburg'da da 1982 yılında eyalet meclislerine girme başarısı gösterdi.

Emek gücünü satarak, daha doğrusu kiralayarak yaşayan insanların Federal Almanya'daki toplam istihdam içindeki payı 1950'de yüzde 71,6'dan 1979'da yüzde 86'ya yükselmişti. Bunun içinde "sözleşmeli hizmetliler" kapsamındaki insanlar da vardı. Bunların genel istihdam içinde oranı sanayi işçileri aleyhine bir gelişme gösteriyordu. Ayrıca lise mezunu çalışanların oranı da artıyordu. İşyeri güvencesi ve reel ücretlerde sürekli artış, garantiye alınmış gibiydi. İzlenim buydu. Yabancı işçiler, özellikle Türkiye kökenliler ise henüz bir sorun olmaktan uzaktı. Ancak işsizlik önce yabancı ve niteliksiz işgücünü vuruyordu.

1970'lerin sonu, SPD'nin de gücünün sonuna geldiği, dolayısıyla ayakta kalabilmek için klasik sağın çekim alanına girdiği yıllar oldu. Helmut Schmidt, işte tam bu iş için biçilmiş kaftandı: "SPD içindeki Hıristiyan demokrat" olarak tanımlanan Schmidt, 16 yıl sürecek Helmut Kohl iktidarlarının önünü açmayı başarmıştı. Sosyal güvenlik harcamalarındaki kesintiler, özellikle işsizlik sigortasına getirilen kısıtlamalar, sendika yönetimlerini güç durumda bıraktı. Reel ücretler baskı altındaydı ve bunda Schmidt hükümetinin rolü büyüktü. Otomasyondaki arayış ve sıçramalar da reel ücretler üzerindeki baskıya yardımcı bir aktördü: Birim zamanda üretilen ürün teknolojik sıçramalar sayesinde büyük artış gösteriyordu ve bu süreç, ücretler genel düzeyini aşağıya itiyordu.

Bütün bunların sonuçları oldu.

Federal Alman Sanayi Birliği (Bundesverband der Deutschen Industrie-BDI) 1982 yılı eylül ayında bir tür muhtıra yayımladı. Alman büyük sermayesi, sermaye birikim rejiminde yeni bir atılım istiyordu: Devletin istihdam programları bitmeli, haftalık çalışma saatlerinde azaltmaya bir son verilmeli, dolaylı vergilerse arttırılmalıydı. Reel ücretler her durumda gerilemeliydi.

Schmidt'in ortağı liberal Hans Dietrich Genscher bu tezlere yabancı olmadığını 1982 yılında FDP'lileri kabineden çekerek gösterdi. Thatcher ve Reagan politikalarıyla uyumlu yeni bir hükümet, Federal Almanya'da Helmut Kohl başkanlığında kurulacaktı. Kuruldu.

Ancak SPD bu yolla hiç de yalnızlığa itilmiş ve tamamen etkisizleştirilmiş olmadı. Tersine, SPD'nin asıl büyük rolüne buradan ulaşabiliyordu. Sendika yönetimleri, sağ iktidara muhalefet eden bir SPD ile tabanı daha etkili bir biçimde dizginleyebiliyordu. Bülent Ecevit'in komünizmin Türkiye'ye girmesini engelleyip dizginleri önce Süleyman Demirel sonra da Kenan Evren'e devretmesi gibi, SPD de daha yumuşak çizgilerle benzer bir yöntemin sahibi oluyordu. Büyük sermaye kendince bir görev bölüşümü yapmış görünüyordu.

Asıl önemlisi, SPD'nin solun tek güçlü temsilcisiymiş gibi sahnede kalması bu yolla kolaylaşıyordu. Parlamentoda SPD'nin solun tek temsilcisi olma rolü, muhalefet koşullarında daha da pekişiyordu. Bugünden baktığımızda rahatça "neoliberal ilk adımlar" diyebileceğimiz reformları, solculuk adına hem topluma hem de sosyal demokrat veya gerçekten solcu kesimlere yutturabilirdi. Sistemi zorlayacak köktenci muhalefet çıkışlarını emip etkisizleştirebilecekti. En önemlisi, müthiş bir illüzyon yaratabiliyordu: Reformlar sayesinde çalışan sınıfların üzerine gerçekten yıkılan kriz yükünün sorumluluğundan kurtuluyordu. Emekçiler nezdinde, SPD, başarılı bir "bizim suçumuz yok" izlenimi yaratabiliyordu.

Tabii her gerileme tüm kalemlerde ve aynı ölçekte olmuyor. Bazı parçalar mutlaka aşırı geliyor veya aşırı küçülüyor.

Böyle bakınca kriz içinde bir çıkış görebiliyoruz. 1970'lerdeki ekonomik kriz Alman ekonomisini tehlikeye atmış değildir. Bunu sanayi ürünleri açısından dünya ticaretindeki Alman etiketini izlemeye alınca saptamak çok kolay. Dünya pazarındaki sanayi ürünleri ticaretinde Alman mallarının payı 1972'de vüzde

16,5'ten 1980'de yüzde 16,7'ye çıkabilmişti. Küçük bir artış gibi görülebilir, ama dünya pazarında Bonn artık ilk sıradadır. Aynı dönemde ABD'nin payı yüzde 13,6'dan yüzde 12'ye gerilemiştir.¹⁷ Hegemonların çöküşü hemen ve büyük gürültüyle olmuyor, yavaş yavaş ve iz bırakarak, sonraki zamanlara da gölge yararak oluyor.

Alman ekonomisinin ihracata bağımlı yapısı, 1970'lerdeki dünya ekonomik krizinde yeni koşullara uyum sağlamasını zorlaştırmadı. İhracat, işçiler ve işsizlik oranları üzerinde etkili oldu. Sendikalar da bu süreçte kendilerince bir tepki verebildi: "Zayıf veya rekabet gücü düşük sektörlerdeki sendikalar korumacı önlemleri, gelişmesi dünya pazarı karşısında ulusal ekonomini açıklığına bağlı sektörlerdeki sendikalardan daha çok desteklemeye eğilimlidir."¹⁸

İşte tam da bu, 1970'lerin ortasından itibaren, ekonomik krizin sonuçları görünür olduktan sonra, Federal Alman kamuoyu üzerinde etkide bulundu. Sürekli geri çekilen, çekingenliği artan kitleler, büyüyen sorunlar için geleneksel değer yapılarına göre çözümlere yakınlık duyuyordu. Egemen muhafazakâr ruh hali, sadece bu güven yoksunluğunu, istikrarsızlığın bir sonucu değil, aynı zamanda onun nedeniydi de.

Neresinden bakılırsa bakılsın, 1970'lerin ikinci yarısında Federal Almanya ekonomisi dünya ekonomisinin ayrılmaz ve hızla büyüyen bir parçası halini almıştı. Emperyalist sistemin yürürlüğü, kesintisizliği, Alman sermayesi için önemliydi. Dünya ekonomisinde, özellikle de ABD liderliğindeki karar vericiler düzeyinde, Bonn'un engelleyici herhangi bir tutum almak istemediği gözleniyor.

Bunun yansımaları oldu. SPD'nin FDP ile koalisyonu, işsizlik sorunuyla artan oranda didişmeye başladı ve bir "ara yol" kullanarak Alman ekonomisinin uluslararası rekabette geriye düşmesini engellemeye çalıştı. Elmar Altvater, 1970'lerin başında Federal Almanya Merkez Bankası'nın, fiyatlar düzeyindeki hızlı artış, yani

¹⁷ Hans-Hagen Härtel vd., *Analyse der strukturellen Entwicklung der deutschen Wirtschaft*, HWWA Hamburg, 1988, s. 177.

¹⁸ Altvater vd., Hamburg, 1983, s. 219.

enflasyon karşısında para ve faiz politikaları üzerinden “bankaların kredi ve para yaratmalarının önüne geçmek için çaba harcadığını” hatırlatıyor: “Bu sıkı para ve maliye politikası aracılığıyla enflasyon oranı uluslararası karşılaştırmada ortalamanın altında bir düzlemde istikrar kazanabildi.” Böylece Alman sermaye gruplarının dünya pazarındaki rekabet gücü maliyetler açısından korunabildi, ayrıca yapısal uyum süreçlerinin enflasyonla geciktirilmesi engellenebildi.¹⁹

Merkez Bankası, 1965’ten beri ilk kez tekrar açık veren ödemeler bilançosuna gösterge faizlerini artırarak reaksiyon gösterdi, bu sayede dışarıdan daha çok sermaye ithal edilebilecekti. Katı faiz politikasının öncelikle fiyat istikrarı ile ödemeler dengesi hedeflerinin aynı anda gerçekleştirilmesine hizmet ettiğini hatırlatan marksist Altvater ve çalışma arkadaşları, olayların adeta içinde, konjonktürel gerileme koşullarında farklı bir tutum öneriyordu: “Tek taraflı olarak uluslararası rekabet gücünün korunmasına yönelik böyle bir politika, içerideki üretim ve istihdam için sonuçsuz kalmaz. 1974-75 öncesindeki dönemde enflasyonla mücadele hedefi istihdamın garantiye alınması hedefi karşısında belirleyici konumda iken, 1979’dan itibaren dış ekonomiyle ilgili hedefler öncelik kazanmaktadır.”²⁰

Peki, bunun bizim açımızdan önemi ne? Herhalde, şu: Federal Almanya dünya ekonomisinin çok önemli bir parçasıdır artık ve kriz uluslararası düzlemde medyada çıkmıştır, tek bir ülkeyle sınırlı ve izole değildir. Gerek sanayileşmiş ülkeler gerekse az gelişmişler, emperyalist-kapitalist sistemdeki krizden etkilenmekte, ancak bu etki birbirinden farklı sonuçlar vermektedir. Metropol-ler, diyelim Alman ekonomisi, Türkiye’deki ekonomik köklü ve yıkıcı sarsıntıya hiç benzemeyen bir yapısal dönüşüm türbülansı yaşıyordu 1980 yılına doğru. Ama o türbülansın sonuçlarını ihracatıyla etkisi altına aldığı pazarların üzerine yıkabiliyor, ekonomik bir dış yastık siyaseti izleyebiliyordu.

¹⁹ Elmar Altvater -Kurt Hübner-Michael Sanger, *Alternative Wirtschaftspolitik*, Opladen, 1983, s. 130-131.

²⁰ Elmar Altvater, “Bruch und Formwandel eines Entwicklungsmodells”, Jürgen Hoffmann (Hrsg.), *Überproduktion, Unterkonsumtion, Depression* içinde, Hamburg, 1983, 230.

Uluslararası ticaret ve dünya ekonomisinin çeşitli segmentleriyle bağımlık ilişkisi, Federal Almanya'yı dünya ekonomisinin biraz fazla hızlı büyüyen bir parçası haline getirmişti. Altvater, anında müdahale yazılarında adeta krizle eşzamanlı olarak bu ilişkilere dikkat çekiyor: İhracat ve ithalat aracılığıyla Federal Almanya'daki meta sermayesi, uluslararası şirketler aracılığıyla üretici sermaye ve para ile kredilerin uluslararasılaşmasıyla da mali sermaye, uluslararası bir nitelik kazanmıştı: "Bu uluslararasılaşma süreçlerinin seyrindeki karşılıklı ekonomik bağımlılıklar, siyasal kurumların karmaşık bir sisteminde, uluslararası ticaretin bir dünya para sistemi ve uluslararası siyasal ilişkilerin karakterini olsun yürüyüşünü olsun etkileyen kurumlar içinde düzenlenmesi sonucunu vermektedir."²¹

Federal Almanya böyle yoğun bir biçimde iç içe geçmiş bir dünya pazarında fazlasıyla etkin bir aktördü 70'lerde. Dolayısıyla bu pazardaki tüm ekonomik ve politik gelişmelerin nüfuzu altındaydı. Etkileniyor ve etkiliyordu. O nedenle de karşılıklı tüm ekonomik ve politik bağımlılıklara ilgiyle yaklaşıyordu. Bunun anlamı...

Bunun anlamı, dünya kapitalizmindeki krizin sadece sanayileşmiş metropollerini değil, o çevreyi de etkilemesi olacaktır. Zaten de öyleydi: Federal Almanya'nın İran, Arap dünyası ve Türkiye için özel bir önemi vardı. Bonn Cumhuriyeti, içerideki istikrar kadar dış dünyadaki istikrarı ve istikrar arayışlarını da dikkate almak zorundaydı. Bu yer yer aşırı ilgi ve dikkat, 12 Eylül Türkiye'sinin ve generallerin işine gelmişti. Bu, sadece Bonn değil diğer sanayileşmiş ülkeler için de geçerliydi.

Sayılarla, oranlarla da bakılabilir. Federal Almanya'da 1973'ten bu yana GSYİH'nın reel rakamlarla yani enflasyonist etkiden arındırılarak ölçülen büyüme hızı, tıpkı ekonomideki emek verimliliği ve gayrisafi teçhizat yatırımlarının büyüme hızı gibi, geriliyordu. Sola dost ve hatta içinden bir iktisatçı olan Jörg Goldberg için "Büyüme oranlarındaki gerilemeye, tüm ekonomideki emek verimliliğinin gerileyen eğilimi eşlik" etmekteydi.²² Enflasyonun, işsizliğin arttığı ve uluslararası bağlantılarında iyice titizleşen bir

²¹ Elmar Altvater, a.g.e.

²² Jörg Goldberg, *Von Krise zu Krise*, Köln, 1988, s. 22.

ülkedeki geriye çekici eğilimlerden söz ediyoruz. Ancak sadece Federal Almanya değil, dönemin tüm önde gelen emperyalist ülkelerinde iktisadi durum kötüydü. Federal Almanya, güç duruma düşen tek zengin değildi, ancak sosyal demokrasinin üstlendiği, üretim kapasitesini arttırmak için yapılan “tevsi” yatırımlarıyla yenileyici/yenilikçi teknolojiyi teşvik eden, dolayısıyla işgücü verimliliğini yükselten, böylece on yıl içinde Avrupa’nın hegemonu konumuna yükselebilen bir emperyalist merkezdi.

Dünya pazarındaki gelişmeler karşısında iyice duyarlı bir hale gelen, onun doğrudan sonuçlarını adeta derisinde hisseden Alman ekonomisi, ihracat başarısının sarsıcı yan etkilerine maruz kalıyordu. Ama iç içeliğin olumlu sonuçları da oluyordu: Uluslararası piyasalardaki konumu, Federal Almanya’nın içerideki krize yumuşatıcı etkide bulunuyordu. 1970’lerin krizinde de bu, yaşandı.

Şöyle: Alman Markı (DM) Avrupa’da hegemonyal güçte bir paraya dönüştü ve bunun sonuçları oldu. Bu sonuçlar sadece para ve sermaye piyasalarında yaşanıyor değildi, siyasi bir odak olarak Bonn da güçleniyordu. Federal Almanya’nın dünya pazarındaki yeri büyüyordu. “1960’ta yüzde 10,1 olan Alman payı 1979’da yüzde 12’ye çıkıyordu; ABD’nin payı ise aynı dönemde yüzde 18,2’den yüzde 12,3’e geriliyordu.”²³

1970’lerin krizi Alman ekonomisinin dünya pazarında büyüyen etkisini ve yerini tehlikeye atmış değildir. Bunu sanayi ürünlerinin payıyla görünür kılmak da mümkün: Federal Almanya, sanayi ürünlerinde dünya pazarının 1972’de yüzde 16,5’ini, 1980’de ise yüzde 16,7’sini kontrol ediyordu. Bu “reel ekonomi yoğun” oranlarla da dünya ölçeğinde ilk sıradaydı. Federal Almanya’yı bu alanda ABD yüzde 13,6 (1972) ve yüzde 12,8 (1980) ile izliyordu. Federal Almanya’nın reel ekonomideki gücünü vurgulayan bindelikli de olsa bu artışın ABD’nin gerilemesine paralelliği, siyasal güçler dengesindeki küçük kaymalar açısından ilginç bir detay kabul edilebilir.²⁴

İhracat ve reel ekonomi/teknoloji ağırlıklı ekonomik yapı, Federal Almanya’yı krizin olumsuz etkilerine maruz kalmaktan bir

²³ Josef Esser, *Gewerkschaften in der Krise*, Frankfurt-Main, 1982, s. 75.

²⁴ Hans-Hagen Härtel, *...* 177

biçimde korudu. Dünya hegemonu ABD'nin sahneden bu yıllarda hafif hafif inmeye başladığı, biraz önce verdiğimiz dünya pazarındaki sanayi malları üretimi karşılaştırmasından da çıkarılabilir.

Ancak ihracatçı sektörlerin, içerideki işçi sınıfının yapısı ve işsizlik üzerindeki etkisi farklı oluyordu. Elmar Altvater, 1983 tarihli bir makalesinde zayıf veya rekabet gücü düşük sektörlerin içerideki endüstriyi koruyan önlemlere destek verdiğini, bunun dünya pazarına açık ulusal ekonomilerde gelişen sektörlerin yaklaşımından farklı olduğunu hatırlatıyordu.

Bu, 1970'lerin ortasından itibaren, yani krizin tam da belirtileriyle görünür olmasıyla birlikte, kamuoyunu etkilemeye başladı. Kriz kitlelerin çekingenliğini besliyor, büyüyen sorunlara çözüm arayışlarında geleneksel, alışılmış, bilindik değer yargularıyla uyum aranıyordu. Kriz ve bu tür yönelimler sonucu, ortama zaten egemen muhafazakâr ruh hali, daha da yaygınlaşıp derinleşiyordu. Şunu eklemekten geçemeyiz: Bu ruh hali, sadece sonuç değil, sonraki on yılları da damgalayacak kadar yüklü bir nedendi.

"Helmut Schmidt ruhu" demekle hiçbir sakınca bulunmuyor.

12 Eylül'e Doğru Federal Almanya: Dış

1980 yılında dünya bir Soğuk Savaş'tan geçiyordu, ama bu savaşın özellikle "hür dünya" aleyhine bir rotaya girdiği yolunda işaretleler çoğalmıştı. Çünkü son muharebelerden üst üste önde çıkan taraf, sosyalizmdi. ABD'nin 1975'te Vietnam'dan çekilmesi, daha doğrusu kovulması ve onu izleyen daha başka ilerici iktidarlar, bu arada sömürgeciliğin reel sosyalizmin açık yardımıyla tasfiyesinin emperyalist başkentlere ağır siyasi darbeler indirmesi, kapitalizmin günlerinin sayılı olduğu tezine güç kazandırıyor. Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki yumuşama ("Détente") siyaseti de, özellikle emperyal başkentlerin gözünde, sosyalist kampın bir güç gösterisiydi. Öyle kabul ediliyordu.

Ancak 1970'lerin sonunda, iki sistem arasındaki ilişkiler sertleşmeye başladı. İran'daki İslamcıların gasp ettiği ayaklanma, 1978'den itibaren mevcut tüm yapıları ister istemez sarstı. 1979'un son günlerinde Sovyet birliklerinin Afgan hükümetinin çağrısı üzerine Afganistan'a girmesi, bir başka süreci tetikledi. Askeri rekabet yeni bir aşamaya geçiş yapmış oldu. Artık "süreç içinde süreç" yaşanıyor.

Ancak asıl üzerinde durulması gereken şey, dünyanın 1979-80 dönemecinde askeri bir çekişme içinde nasıl biçimlendiği veya biçimlendirildiği sorusuydu. Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki coğrafya veya kültürel farklar değil önemli olan, bu iki toplum arasındaki ekonomik ve toplumsal yapılanmalar birbirine zıttı. Batı demokrasileri, üretim araçları üzerinde özel mülkiyete

ve kâra dayanıyordu. Doğu Bloku'nda ise kamu mülkiyeti egemendi. Bloklar arasındaki fark, içerideki toplumsal düzenlerden kaynaklanıyordu.

Neresinden bakılırsa bakılsın, bu karşıt toplumsal yapıların sahipleri arasında bir cepheleşme kaçınılmazdı. Dolayısıyla askeri cepheleşmeden uzak durulamıyordu ve bu, bir gereklilikti. Ama bu gereklilik, "Détente" sürecinde, özellikle Doğu Bloku ülkelerinin yönetimlerinde, "Birlikte barış içinde yaşamak mümkündür!" düsturuna dönüşüyordu. Diğer kesimde ise bu iki toplumsal sistemin birlikte barış içinde yaşamasının mümkün olmadığını daha iyi anlaşıldığı gözleniyordu. Batı'nın anladığını, Doğu unuttuyordu.

Askeri olan, en belirgin ve aldaticı olandı. Aslında iki ayrı dünya, iki ayrı yaşam biçimi çekişiyordu. Özel mülkiyet kamu mülkiyetiyle, meta üretimi ve kâr kamucu üretimle çelişiyor, bu çelişki askeri alana yansıyor. Algılanan da bu alandı. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti dayalı ülkeler ile üretim araçlarının kamuya ait olduğu ülkeler karşı karşıya askeri korumacılık aracılığıyla geliyordu. Asıl görüntü arka plandaydı. Ya da derinde.

Gerçi 1980 öncesinde dünya kapitalizmi ile sosyalist ülkeler arasındaki farklar silah endüstrisinin ve orduların örgütlenmesine de yansıyor, ama iki kampı, sosyalizm aleyhine, birbirine de yaklaşıtıyordu.

1980'de, Soğuk Savaş'ın yeniden parladığı Thatcher-Reagan döneminde, Doğu ile Batı'yı birbirinden ayıran temel sorunlar, içerideki ekonomik ve politik örgütlenme yapılarından kaynaklanıyordu. Böyle bakınca, dış politikayı sözü geçen temel üzerinde yükselen bir binanın dış cephesi olarak görmek kolaydır: Demek ki, iç politika ile dış politika arasında, dış yapıların birbiriyle çelişmesine yol açacak bir zıtlasma mümkün değildir. Dışa karşı izlenen politika ile içeride yürütülen politikanın arasına bir çizgi çekmek mümkün olamıyor. Biri diğerini mutlaka olumsuzlamak zorundadır. İstisnai toplumsal krizlerde belki bir çatışmaya rastlanabilir, ama bu da geçicidir.

1990'ların başında Almanya'da da kısa süreli bir ilgi yaratan Jeffrey G. Garten'ın kitabı "Der kalte Frieden" (Soğuk Barış) buna dikkat çekiyordu. Garten, "ticaret, faiz oranları, eğitim düzeyi" ile "stratejik silahlı kuvvetler, füzelerin konuşlanması, askeri

müdahaleler ve ittifakların” birbirlerinin tamamlayıcı parçaları olduğuna dikkat çekiyordu: İç politikanın ve dış politikanın unsurları arasında bir bütünlük arayışı olur. Çelişkilere duyarlıdırlar. Sürtüşmesiz ortam ararlar. Ama bu mümkün değildir.

Tipik bir temsilci olan Garten ve çok geniş bir emperyal çevre için Soğuk Savaş, askeri rekabetin damgasını taşımaktaydı, o nedenle de iç ve dış politika arasına kesin bir ayırım çizgisi çekilebilirdi. Ama bu izlenim, tamamen yanlıştır. Birbirini dışlayacak kadar farklı iç ve dış politika, hiçbir ülke için mümkün değildir. Soğuk Savaş, bu aldatıcı görüntüyü kalıcılaştırdı ve 1989’da sosyalizmin tasfiyesiyle sonuçlanan büyük kapitalist restorasyonun önünü en azından entelektüel arenada açabildi.

Biz, 1980’e bakalım: Ticaret politikası, faiz oranları, toplu sözleşmeler, ücret politikaları, sendikal hareket ve hatta yeni toplumsal hareketler vs. hep dış politikanın da tamamlayıcı parçalarıydı.

Bir dönem Alman akademiyasında değerlendirmeleri 1970 ve 80’lerde, kısmen de 1990’larda ilgiyle karşılanan Prof. Dr. Ernst-Otto Czempiel, temel yapıtlarından birinde, “Weltpolitik im Umbbruch” (Dönüşümdeki Dünya Siyaseti), SSCB’deki devasa askeri makinelerin gerekçesini şöyle açıklıyordu: “Gerçi büyük askeri makinenin kurulması çok pahalıydı, ama politik açıdan basitti ve egemenlik kurma tekniği açısından ise birçok alanda yararlıydı. Bu kuruluş, Doğu Avrupa’daki müttefiklerin denetim altında tutulmasına yarlıyordu, Sovyetler Birliği içinde büyük devlet talebini, daha sonra da Moskova’nın süper güç talebini sergilemiş oluyordu.”²⁵

Bu her zaman ve her yerde karşımıza çıkan denklem (“Bir ülkenin iç politikası dış politikasıyla çelişmez!”) bozulduğunda, bir büyük siyasal buhranla karşı karşıya kalındığı veya kalınacağı söylenebilir. Böyle bir dengesizliğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devrim buhranı dışında kapitalist dünyada görülmediği, sosyalist dünyada ise yıkılış sürecinde sahne aldığı biliniyor. 1989’daki kapitalist restorasyondan biliniyor: 1945 sonrası sosyalist bir temel üzerinde kurulmuş Doğu Bloku ülkelerindeki sosyalist hükümetlerin art arda düşmesi ve rejimlerin kapitalizm

²⁵ Ernst-Otto Czempiel. *Weltpolitik im Umbbruch*. Müritz, 1988. 71

yoluna girmesi, dış politikadaki ani dönüşümün bir sonucuydu. Demek ki, Gorbaçov'un dış politikada Ronald Reagan ve Helmut Kohl'ü bile şaşırtan girişimleri, karşıdevrimin de başlangıç fişekleri oldu. Bu adımların ardından Doğu Avrupa'nın dış politikadaki son çıkışları geldi. Macar hükümeti batı sınırlarını 11 Eylül 1989'da Doğu Almanlara açtı ve sığınmacıları topladı. Üç hafta sonra Prag da aynısını yaptı. 9 Kasım 1989'da, Yahudilere ait kurum, ev ve işyerlerinin yerle bir edildiği, yüzlerce Yahudi'nin öldürüldüğü ünlü "Kristallnacht"ın 51'inci yıldönümünde Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin sınırları açıldı. İktidardaki Sosyalist Birlik Partisi (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands - SED) bir anda devre dışı kaldı. Sosyalist cumhuriyet birkaç hafta içinde fiilen, 1990'da da hukuken Federal Almanya'ya katıldı, daha doğrusu kapitalist Almanya, sosyalist Almanya'yı açık askeri güç kullanmaksızın egemenliği altına aldı. Böylece Doğu-Batı ihtilafı da tarihe karışmış oldu.²⁶

Bu kısanın kıyası özetten bir ara sonuç çıkarabiliriz: Sosyalist devletlerin çökertilmesinde, bu ülkelerin dış politik yönelimlerinde küçük gedikler açılması yeterli olacaktı; bunu metropollerdeki yönetici aklın önceden gördüğü ve değerlendirdiği anlaşılıyor. Gerçekten de Gorbaçov ve ekibi, önce geleneksel Sovyet dış politikasında küçük sinyaller verdi. Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin sınırlarında açılan gedikler, bu iç ve dış politika bütünlüğünün bozulmasını hızlandırdı. Yumuşama siyaseti sosyalist sistemdeki iç ve dış dinamiklere dengeli bir biçimde dağıtılmış enerjiyi boşaltıverdi. ABD ile Federal Almanya'nın bu alanda farklı hareket ettiği, Bonn'un sosyalist çözülüşü hızlandıracak adımlar atarken, Washington ve Paris'ten çok daha pervasız hareket ettiği biliniyor.

Ancak bu, sonraki hikâye. Onun öncesinde 1980 var.

Biz, emperyalist sistem içindeki bu farklı tutumları daha ılımlı sınırlar içinde ve 12 Eylül'e doğru göremez miyiz? Türkiye'de ordunun siyasi iktidara el koyması Washington'dan çok Federal Almanya'daki siyaset sınıfının, reel ekonominin dizginlerini elinde tutan sermaye çevrelerinin bir talebiydi. Bonn'un bu konuda

²⁶ Ernst-Otto Czempiel, a.g.e., s. 86.

Washington'dan daha atak olması normal. Federal Almanya, Türkiye'yi ABD'den çok daha iyi tanıyordu.²⁷

Dışarıda izlenen siyaset ile içeride izlenen siyasetin birbiriyle çelişmeyeceğini belirtmiştik. Bir dengesizliğin, er ya da geç bir dengeye oturacağını da... Ancak bütün bunlar, söz konusu kavramların ve siyasal pratiklerin birbirlerinin yerine rahatça geçirebileceği anlamına gelmiyor. Arada bir ahenk olması gerektiği açık; sonuçta, işlevleri son derece farklı birer araçtan söz ediyoruz. İki ayrı alandayız; birbirinden ayıramadığımız, fakat ayrı olduğunu da düşündüğümüz/gördüğümüz düzlemler bunlar. Soğuk Savaş'ta, daha doğrusu reel sosyalizmin emperyalist kampa meydan okuma yıllarında, bu iki düzlem arasında sınır çekmek çok zorlaşmıştı ve bunu sosyalist kampın yönetim kadrolarından çok emperyalist sistem elitlerinin kavradığı anlaşılıyor. 1989'daki büyük kapitalist restorasyon, bir tesadüf değildi.

1980 çevresinde, ABD ile Avrupa'nın dizginlerini yeniden ve bu kez reel ekonominin gücüyle ele geçirmeye başlayan Federal Almanya arasındaki ilişkilerde, pürüzler ortaya çıkıyordu. Geçmişin yükü, denebilir: Gerçi emperyalist-kapitalist sistem içindeydiler, ama İkinci Dünya Savaşı'nda buna rağmen farklı, hatta savaşın son günlerinden düşman cepheydiler. Savaş sonrasında galipler ve mağluplar arasındaki ilişkiler ağı içinde Almanya'nın batısında yeniden inşa başlamıştı.

²⁷ İki şey eklenmeli. Türkiye'yi NATO'ya sokmak için Türk yönetenlerinin içeride 1951 tevkifatıyla falan büyük bir komünizm tehlikesi yaratması, daha doğrusu "uydurması", ki Yalçın Küçük'ün tezidir, Washington'daki elitler için inandırıcı olabilir. Çıkarları Türkiye'nin bu savaş örgütüne alınmasıydı, ama inanmışlardır da. Bonn'un, böyle çocukça bir iddiaya inanması beklenemezdi, çünkü Alman burjuvazisi ve elitleri Türkiye'yi gerçekten iyi tanıyordu. Bu, bir. İkincisi de şu: Türk yönetenleri de Almanya'yı iyi tanıyordu. 19'uncu yüzyılın ortalarından beri, hadi Siemens'in Osmanlı'daki ilk yatırımlarından, 1856'da ilk telgraf makinesinin Siemens&Halske tarafından teslimatından itibaren alalım, Türkler Alman sermayesi ve siyasetiyle hep çok yakın ilişki içinde oldular. Birinci Dünya Savaşı felaketi nedeniyle cumhuriyet rejimi ve kemalist iktidar belki siyaseten uzak durdu, ama ekonomi son kertede belirleyiciydi ve Almanya Türk elitlerinin de yakın takip ve bilgisi içinde kaldı. 1980'de Türkiye, Federal Almanya'nın sorumluluk alanındaydı artık. Washington uzakta kalmıştı. Büyük patrondu, ama uzaktaydı, güçten düşüyordu ve bölgede olan bitenin bir türlü "kühüne" varamıyordu.

Her ilişkide geçmişin bir gölgesi daima olur. Geçmişin gölgesi geleceğin üzerine de düşebilir ve bu gölgeden tamamen kurtulmak imkânsızdır. Soğuk Savaş, dost sürtüşmelerini de içeriyordu.

Gerçi Soğuk Savaş'ın hangi tarihte kesinlikle başladığı konusu hiç açıklık kazanmayacak, ama eğer mutlaka bir somut çıkış noktası aranıyorsa ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarından hareket edilebilir. Hedef Moskova'ydı. Pasifik'teki bu güç gösterisinin daha düşük yoğunluklu ve farklı bir düzlemdeki benzeri, 1948 Haziranında Berlin'deki abluka sırasında yaşanmıştı. Berlin, 1948'de Soğuk Savaş'ın ana muharebe hattına dönüşmüştü. Berlin'in dış dünya ile bağlantısının Sovyet yönetimince kesilmesi, ABD tarafından eşine az rastlanır bir güç gösterisine tercüme edildi. Karadan bağlantısı kesilen kent in ikmalî Amerikan uçaklarıyla gerçekleştirildi. Mesaj açıktı: ABD çok güçlüydü ve Avrupa'daki köprübaşı da Almanya'ydı. Jeffrey E. Garten, Almanya ile ABD arasındaki çok sıkı ilişkilerin en iyi bu olayla görünür kılındığını yazarken haksız değildir.²⁸ Ama daha önemlisi, şudur: "Berlin ablukasını" ABD'ye, savaşın yıkıntıları arasında ve Avrupa'da neredeyse nasıl sınırsız bir güce sahip olduğunu ilan etme fırsatı verdi. Belki Moskova'nın burada bir hesap hatası yaptığı ve kendi sınırlarını emperyalist kampa "açık ettiği" ileri sürülebilir. Ekonomi ve lojistiğin iyice öne çıktığı yeni bir döneme giriş yapılmıştı.

Berlin krizi Almanya'nın işgali çerçevesinde de değerlendirilebilir. Gerçekten de, ABD Almanya'nın işgalini neden gerekli görüyordu? Askeri işgal ve ülkeyi yeniden inşa atağı, iç içe geçen bir sergileme olduğu için mi? Öyle görünüyor. ABD, Almanya gibi dünyayı kana bulamış bir ekonomik güce diz çöktürebilen bir ve tek ordu olduğunu gösteriyordu. Bu yeni bir kimlikti. Kızıl Ordu'nun ağırlığı da bu sayede rötuşlanmış oluyordu. Öyle bir askeri gücü ki bu ABD'ninki, ağırlığı ve yaygınlığıyla koca Almanya'yı bile işgal edebiliyordu: Japonya'daki atom bombalarıyla örtüşen bir güç gösterisi.

Nazi Almanyası'nın yenilgisi, ki her yanıyla Kızıl Ordu'nun bir zaferidir, bunu izleyen işgal ve Alman coğrafyasında yeniden inşa, hep iç içe gelişmelerdi. ABD, kapitalist dünyanın rakipsiz

²⁸ Jeffrey E. Garten, *Der kalte Frieden*, Frankfurt/New York 1993, s. 69.

hegemonu ve öncüsü olduğunu bu süreçte kanıtlayabildi. Bu devlet, sonraki çeyrek yüzyıl boyunca askeri, mali ve ekonomik bir güç olarak her türlü rekabetin dışında kalacaktı. Rakipsizdi. Fakat 1980'e gelindiğinde, ABD'nin tartışılmaz üstünlüğünü simgeleyen cila dökülmeye başlamıştır. Bunun Türkiye'yi ve onun yakın çevresini etkilememesi düşünülemez.

Batı dünyasında Amerikan egemenliği, sadece ve basitçe bir yenilen-yenilen ilişkisi üzerinde yükseliyor değildi. İkinci Paylaşım Savaşı'nın sonuçları başka yollara da gelebilir: ABD, bu dünyanın galibi olmanın dışında, yenilenlere, örneğin Almanya'ya, yeniden inşası için el uzatmış oluyordu. Kurtarıcı pozisyonundaydı. Fakat bu yardım eli meselesinde sadece ABD'nin askeri ve mali gücü bir rol oynuyor değildi. En az onlar kadar ABD'nin siyasi ve kültürel varlığı da bir rol üstlenmişti. Yani...

Yani Avrupa'da ve Batı Almanya'da genel talep sadece ABD Doları'na değildi. Amerikan müziği, özellikle caz ve popüler müzik türleri, hatta ünlü "bluejeans" de bu yeni talep kaleminin somut mallarındandı. Kültür, askeri işgalle birlikte büyük bir sıçrama yapmış ve Almanya'ya bunu Atlantik Okyanusu ötesinden taşıyabilmişti: Kitaplar, dergiler, sinema, televizyon filmleri, tiyatro oyunları, dizayn, grafik, moda, makyaj ve reklam sektörü... Bütün bu alanlar ABD'nin veya ABD kökenli şirketlerin elindeydi. Nazi Almanyası'nın bir dönemi bile dahil, Avrupa ve dünya popüler müziğine yön veren Alman müzik dünyası, pes etmişti. Yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya bir talep, halkın talebi karşısındayız.

Neden?

Basit: Şehirlerin bombalarla imha edildiği ve coğrafyanın bir ölümcül enkaza dönüştüğü büyük yenilginin ertesinde Amerikan barışını bir kurtuluş olarak gören Alman halkı, özellikle batı bölgelerinde, jazz ve bluejeans üzerinden yeni bir yaşam ve refah/huzur biçimine açılıyordu. Somut bir açılımdı bu. Ancak Amerikan kültürünün sadece popüler bölümleriyle değil, sola müdahale edecek kadar solcu geçinen entelektüellere de açıldığı ve bunlara nefes aldırıldığı biliniyor. Doğruydum, talep, aşağıdan yukarıya doğruydum. Piyasa boşalmış, yeni değer yargıları bu boşluğa yerleşmişti; asıl önemlisi, zaman içinde değer varlıkları birbirine henzemisti

Bunların tesadüfi yönelimler olmadığı açık.

ABD'nin, yendiği düşmanını (Almanya), bu kez çok daha ölümcül yeni düşmanı (SSCB) karşısında desteklemesi, komplo teorilerinin ötesinde bir gerçekçiliğin ürünüydü. Daha doğrusu ortada müthiş bir "kan bağı" vardı: Özel mülkiyet rejimi.

ABD, kapitalist üretim biçimini ve özel mülkiyet sistemine dokunamayacağını, asıl ve gerçek düşmanın sosyalizm, yani kamusal mülkiyet biçimleri olduğunu başından beri biliyor, ona göre davranıyordu. Bir tür Osmanlı fetih siyasetini yeniden üretiyordu sanki. Nasıl Osmanlı, fethettiği toprakların toplumsal, sınıfsal temellerine dokunmaz, yönetici elitler üzerinden buralarda bir tür "hükümet değişimi" sahnelediyse, ABD de Almanya'nın büyük bölümünü oluşturan batı bölgesinde öyle davranıyordu. ABD, Nazi İmparatorluğu 1945'te Kızıl Ordu'nun postalları altında kalınca, müdahalesini yeni hedefler doğrultusunda gözden geçirmeye mecbur olduğunu düşündü ve doğrusu yeni ortaklar bulmakta hiç güçlük çekmedi. Toplumsal düzenin temellerine dokunulmadı. Ama doğuda daha küçük Almanya'da, sonraki yılların Alman Demokratik Cumhuriyeti topraklarında, tam da bu yapıldı.

ABD, Almanya'da hukuki sistemi ve yönetim kurallarını kendisine göre yeniden düzenlemekle yeni yollar açabileceğini düşünüyordu. Nazi yönetiminin yargılanması insanın içini bulandıran bir sonuç verdi. Milyonların katili üç-beş kodamanın göstermelik mahkûmiyetleri yeterli görüldü. Eski iktidar sahipleri tasfiye edildi ve bunları taşıyan orta kadrolar görece geri plana atıldı. Eski yönetici elitlerin yerlerine yeni yönetim kuralları doğrultusunda yeni kadrolar yerleşti. Ancak bu kadroların nazi yetiştirmeleri ve döneleri olduğu, asıl bunların işe yarayacakları biliniyordu. Federal Almanya, dünya liderliği iddiasını soyunmuş nazi döküntüleriyle yeniden kurulan bir "demokrasi" oldu. Demokrasiydi gerçekten.

Bütün bunların ilk büyük sonucu, ABD yönetiminin, yerel güç ve iktidar sahibi sınıflar üzerindeki nüfuzunu garantiye almak oldu. Düzelterek söylenebilir: Özel mülkiyet rejimi sağlamalaştırıldığı için ortada bir zorlama ve Alman mülk sahiplerinin Amerikan işgaline karşı sınıfsal ve köklü bir tepkisi yoktu. Aynı şekilde, toplum, daha doğru bir ifadeyle çalışan sınıflar da bu yeni büyük gücün büyüleyici etkisi altındaydı. Benzer bir gelişme Japonya'da

yaşandı.²⁹ Eski düşman ve yeni müttefik, ABD, kendi kültürünü yenilenlerin kültürüne kabul ettiriyordu. Normaldi.

Normaldi, çünkü savaşın mantığında böyle bir zafer damgası da yatmaktaydı. Sonuçta, Federal Almanya coğrafyası, başından itibaren Amerikan yönetiminde bir piyasa ekonomisi üzerinde yükselen bir demokrasiydi. Bu, karşılıklı bir tür bağımlılık yarattı. İki taraflı bir bağımlılıktı bu, ama Federal Almanya'nın ABD'den tümüyle bağımsız hedefler güttüğü veya güdeceği anlamına gelmiyordu. Kuşkusuz ilişkilerde zaman içinde belirginlik kazanan bir dengesizlik, eşitsizlik yok değildi. Ancak belirleyici olan, 1980 yılında, ABD'ydi.

Almanya, ABD için özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok önemliydi. Peki, bu önemden pürüzsüz yürüyen bir ilişkiler ağı resmi çıkarılabilir mi? Yanıtı zor değil, ama daha önemli bir soru, Washington'un bu büyük ilgisinden nasıl bir ilişkinin çıkacağıydı?

İşığı Alman siyaseti üzerine tutabiliriz. Ağırlık merkezini böyle belirleyince, öncelikli bakış Washington-Bonn eksenine yönelik oluyor ve yukarıdan aşağıya doğru bir etki-gerilim hattı (yönlendirici enerji) çekmek gerekiyor. Bu noktada Garten gibi tipik bir sağcı veya muhafazakâr yorumcuyla solcu kalemler arasında pek bir fark görülüyor: Her iki kesim de ABD'nin rolüne aşırı bir değer, hatta belirleyicilik yüklemektedir.

Ancak kazın ayağı pek öyle değil: Yenilmiş ve büyük bölümü kapitalizmin elinde kalmış olan Almanya veya Federal Almanya, Amerikan siyaseti karşısında tamamen ikinci derecede kalmış, bağımlı veya belirlenen bir rol üstlenmiş değildi. Sadece NATO siyasetine ve Federal Almanya'nın ilk başbakanı Konrad Adenauer dönemindeki yeni bir savaşı göze alabilecek kadar hiddetli Bonn çözümlerine bir göz atmak yeterli. Sosyalizm karşısında "Ostpolitik" (Doğu Siyaseti) bir başka meydan okuma kabul edilebilir.³⁰

²⁹ Jeffrey E. Garten, a.g.e., s. 41.

³⁰ "Ostpolitik" çok kabaca, yükselen sosyalizm tehdidi karşısında Alman sermayesi ve siyaset sınıfının reel sosyalist kampla, özellikle de SSCB ve Alman Demokratik Cumhuriyeti ile sözde "denge ve eşitlik temelinde" sistemli bir ilişkiler ağı kurma manevrası olarak özetlenebilir. Willy Brandt'in liberal (FDP) politikacı Walter Scheel ile birlikte kurguladığı bir oyundu. 1969'da başlayıp 1989'da sosyalist ülkelerin kapitalist restorasyonu ile sonuçlanan, yani hedefine ulaşan bir sermaye refleksiydi. Antikomünizmin cesitli

Söylemek istediğimiz, şu: Washington, bilhassa Şili, ama ondan önce Arjantin ve Brezilya, Yunanistan, elbette Türkiye gibi neo-faşist çizgileri ağır basan bir antikomünizmde takılı kaldı. Bonn Cumhuriyeti önderliğindeki incelikli antikomünizmin bir sonuç alacağına 1989'a kadar kimse inanmamıştı. Bonn, sosyalizm tehdidine karşı her zaman daha atak, acımasız ve (1945 sonrası Türk yönetenleri gibi, ama farklı bir formda) saldırgan oldu. Sadece o kadar değil, bu antikomünist histeriyi bir aşım halinde Washington'a da yapıştırebildi. Ancak antikomünist histerinin bir "felsefe" veya "teori" olarak geliştirilmesinde sosyal demokrasi vs. dahil Alman sağının derinliği, hırsı ve çevikliği tek yön gösterici olmamıştır. Bunun Türk yönetenleri ve Türk sağıyla bağlantılarına ayrıca değineceğiz. Nazi Almanyası'nın SSCB'yi işgalinde, bu barbarlığın benzersiz soykırımında kendi ordularını ve sosyalist devletlerini sırtından vuran Ruzi Nazar gibi birçok Türkik-Müslüman Nazi işbirlikçilerinin savaştan sonra Federal Almanya'da kalması ve bunların Türkiye ile yakın ilişkileri sadece geçerken bir örnek.³¹

1980 itibarıyla kapitalist dünyanın rakip tanımayan yegâne gücü ABD idi. Böyle bakınca, Federal Almanya ile emperyalist dünya lideri arasındaki fark hemen göze çarpmaktadır. Ama ABD için Almanya her zaman önemli oldu. Bu, altın yıllar denilen ve 1945'ten 1973'e kadar uzatılan "ekonomik krizsizlik" yıllarında değil sadece, 1980'e doğru da sahnedeydi. Ancak ilişkiler pürüzsüz yürümedi.

---

versiyonlarıyla, Alman büyük sermayesine ve siyaset sınıfına nasıl içkin olduğuna çok güzel bir örnektir: Yakınlaşarak, içine nüfuz ederek sosyalizmi etkisizleştirebildi "Bonn Cumhuriyeti".

³¹ Bu konuda ayrıntılı ve gerçekten güzel bir araştırma Stefan Meining'in *Eine Moschee in Deutschland* (C.H.Beck Verlag, Münih, 2011) başlıklı kitabı oldu. Türkçeye "Almanya'da Bir Cami" olarak çevrilebilecek bu kitap, korkunç işbirliğinin nasıl Washington-Ankara-Bonn arasında oluşturulduğunu, Münih'teki bir cami çevresinde gelişen olaylar ve somut örneklerle sergiliyordu, ama Türkiye sol kamuoyu buna da hiç ilgi göstermedi. Onun yerine, yine aynı camiden hareketle ve benzer konulara değinen Ian Johnson'un Almanca'da "Die vierte Moschee" başlığıyla yayımlanan düşük ayarlı kitabı "Münih'te Bir Cami" adıyla İngilizceden çevrildi. Johnson'un kitabı Meining'in müthiş çalışması karşısında, gerçekten çok zayıftır. Türkiye solunun da yayıncılığının da, ehemle mühimi birbirinden ayırabilecek bir yetkinliğe henüz ulaşmadığını bu çeviri tercihiyle bir kez daha gösterdiğini ileri sürme hakkımız var.

Sorulabilir: Bu büyük ilginin beraberinde gelen ilişki nasıl bir görünüm arz ediyordu? Işığı doğrudan Federal Alman siyasetine yöneltmek avantajlı olacaktır: Öncelikli bakışın Washington-Bonn hattında ilk başkentten yana olduğu biliniyor. Yani ilişkilerde basınç Washington'dan Bonn'a doğrudur. Öyle mi?

Eğer böyle bir açıklama ve/veya kan dolaşımı tahayyül ediliyorsa, bir başka ifadeyle, komünizm tehdidi altındaki savaşın ABD'nin belirleyici öncülüğü altında seyrettiği düşünülüyorsa, Jeffrey E. Garten gibi sağcı bir yorumcuyla bazı solcu kalemler arasında bir fark bulmak pek zor olur. Antikomünist militanlığın merkezi örgütü Federal Almanya, bu acımasız mücadelede, aldığı emirleri yerine getiren, büyük merkezin (veya büyük patronun) belirleyiciliği altında iradesiz bir rol veya işlev benimsemiş değildi. Tam tersi, doğrudur: Federal Almanya'nın kurucu babalarını temsil eden ilk federal başbakan Konrad Adenauer dönemindeki müfrit NATO'culuk ve Avrupa siyaseti, bir antikomünist histeri efsanesidir ve "Ostpolitik" bu histerinin başka renklerle tamamlanması oldu.

Gerçekten de, doğru olan, şudur: 1980 yılında emperyalist-kapitalist sistemi bir arada tutan yegâne askeri güç ABD'ydı. Bu açıdan Federal Almanya'dan farklıydı. Çünkü sadece ABD kendisinin ve müttefiklerinin çıkarlarını korumak için dünyanın hemen her yerine tam donanımlı savaş birlikleri gönderebiliyordu. Bonn Cumhuriyeti'nin bununla boy ölçüşebilecek bir askeri gücü yoktu. Askeri harekât ve nüfuz alanı çok sınırlıydı. Aslında buna ihtiyacı da yoktu, çünkü Soğuk Savaş'ta kapitalist sistemin koruyucu silahlı gücü ABD ve dolayısıyla ABD Doları'ydı. Federal Almanya'nın işlevi başkaydı.

Bonn, ki zamanla Doğu Avrupa'ya da sızacak ve oradaki sosyalist rejimleri ortadan kaldıracaktır, yaşlı kıtayı sürükleyen ekonomik bir devdi artık. 1980 yılında Avrupa'nın en güçlü ekonomisi ve nüfusu Federal Almanya'da bulunuyordu. Bonn, AB'nin selefi konumundaki Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu belirleyen bir güçtü.

Burada kolay yanıt bulmakta zorlanılan mesele, 1970'lerde, Helsinki'deki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı dışında pek bir başarısı görülme-yen, kriz üzerine kriz vasavan ABD liderliğindeki

emperyalist-kapitalist kampın tuhaf yaşam enerjisidir. Amerikan liderliğinin cilasası hızla dökülmektedir ve olağan bir kalıcılık içerdiği konusunda herkes kuşkuludur.³² Örneğin dünyanın en büyük ihracat gücü olma yolundaki Federal Almanya bu konuda resmen Washington'un koltuğunu sarsmaya başlamıştı. Söz konusu güç, artık sahneyi belirlemekteydi. Sadece Daimler-Benz, VW, Hoechst, Thyssen ve Bayer gibi dev şirketler değil, orta ve küçük ölçekli Alman şirketleri de dünya pazarlarına yüksek teknoloji içeren ürünler sürebiliyordu.

Federal Almanya'nın Doğu Avrupa ülkeleriyle ve "Ostpolitik" tabelası altında "Yumuşama Siyaseti" üzerinden ilişkileri hızla gelişmekteydi. Timothy G. Ash'in "Alman havucu" diye çevirebileceğimiz saptaması, başka ölçü ve ilişkiler ağı içinde Ankara'yı da içermekteydi. Ama Bonn'un asıl hedefi Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya idi. Bu ülkelerle yoğun ilişkiler kurulmuştu. Federal Almanya 1980'de Avrupa'nın sinir merkezidir...

Bu, ne mi demektir?

Bu, Bonn'un onayı olmaksızın tüm Avrupa'yı ilgilendiren herhangi bir ekonomik kararın efektif olarak alınıp uygulanamaması demektir. Alman iç politikasında yaşanan değişimler bile öteki ülkeler üzerinde etkili oluyordu. Federal Almanya'nın Avrupa'daki rakipsiz gücü, daha doğrusu bu büyük gücün rakipsiz ekonomik altyapısı, Avrupa Topluluğu nezdindeki egemenliğiyle daha bir yayılabiliyordu: "Almanya, Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak benzersiz özgünlükte bir role sahipti."³³

Federal Almanya bir kutuptur artık. Kıtadaki güçler dengesinde bir kayma gerçekleşmekte ve Bonn ekonomik gücüyle rakipsizleşmektedir. ABD'nin Avrupa üzerindeki rakip tanımayan egemenliği, buyurma gücü, kalıcı olamayacağını gösteriyordu. "Ostpolitik" ve "yumuşama" siyasetleri Bonn'a doğru bu güç merkezi kaymasını teyit etmiş oldu. Yani birer neden değil, ekonomik ilişkiler ağının gerekleriyle sahneye çıkmış birer sonuçtu: Kapitalist restorasyonun ise nedenleriydiler...

³² Reinhard Rode, *Die Zeche zahlen wir*, Münih, 1988, s. 10. Gerçekten de bu genelgeçer doğru, 70'lerin sonunda her normal akıllı uzmanın görebileceği bir şeydi.

³³ Jeffrey E. Garten, s. 211

Neresinden bakılırsa bakılsın, Federal Almanya bu güç kayması sürecinde son derece aktiftir. ABD'nin sistem liderliğini ve "süper güç" olarak işlevini asla açıkça sorgulamamıştır. Bu öncülük, Bonn Cumhuriyeti ve onun kurucu babalar için, ki burada Alman sosyal demokrasisi (SPD) son derece ataktır, adeta eşyanın tabiatı gereğiydi. Görünen şuydu: Washington ve Bonn birbirine çok benzeyen değer yargılarına sahipti, dünyayla ilgili görüşleri de ortak ve siyasal olsun, ekonomik olsun, benzer kurumlara inanıyorlardı.

Görünüşe aldanmamalı mı?

Pek değil. Bu örtüşme, Bonn'un Washington'a uşakça yaklaşımı, iradesiz bağımlılığı, ilk bakışta belki Soğuk Savaş'ın çıkış yıllarında, özellikle 1950'lerde düşünülebilirdi. Birbiriyle çeliştiği ayan beyan ortada hedefler zaman içinde sahne aldı.³⁴ Eşitsiz gelişme yasasının gereğiydi: Bünyelerin tüm parçalarıyla eşit, özdeş, uyumlu bir gelişim göstermesi, hangi alanda olursa olsun, mümkün değildir. Bazı katalizörler ve açık müdahaleler, düzeltmeler, rötuşlar ve eklemeler mutlaka gerekir.

Federal Almanya ve ABD ilişkileri böyleydi. Paralel çıkarlar vardı, ama tam bir çıkar ve hedef örtüşmesi söz konusu olamıyordu. Açık bir karşıtlıktan da söz edilemiyordu. Bunun özellikle siyasette realizasyonu zor değildi. Toplum katında ve ekonomide zor olan "ortaklık" ve "hedef örtüşmesi" siyasi müdahaleyle sağlanabiliyordu. Açık bir karşıtlık nasıl olabilirdi? Böyle bir gelişme için Avrupa'ya ve Almanya'ya dışarıdan zorla kabul ettirilen bir siyasal yönelim gerekirdi ki, siyaset sınıfında -sermaye çıkarlarının temsilcisi olarak- bu mümkün değildi.

Şöyle bir tez ileri sürülebilir: Almanya'da İkinci Dünya Savaşı veya Hitler iktidarı sonrasında, 1945'ten itibaren, sadece Batı Almanya'da siyasal sistem değil, halk, ABD'nin temsil ettiği sisteme talip oldu. Onu istedi ve içselleştirebildi. Belki de bu nedenle, çıkarlar birbirinden farklılaştığında, hatta Almanya ile ABD

³⁴ Avrupa ve Almanya'nın ABD ile çıkar farklılıkları çok işlendi. Böyle ayrıntılı bir çalışma 1980'lerin başında liberal "Czempiel okulu" bünyesinde yayımlanmıştı: Harald Müller/Reinhard Rode, *Osthandel oder Wirtschaftskrieg?*, Frankfurt/Main, 1982. Ancak Mandel'in 1968'de Almanca yayımlanan kitabı çok daha erken bir dikkat çekmeydi: Ernest Mandel, *Die EWG und die Konkurrenz*. Europa-Amerika. EVA. Frankfurt/Main 1968.

birbirinin ayağına basmaya başladığında bile ciddiye alınabilecek büyüklükte komplikasyonlar yaşanmadı.

Trajik olan, sosyalist sistemde, Almanya'nın "Sovyet Bölgesi"nde mesela, aynı huzurun yaşanmamasıdır. Daha sonra Alman Demokratik Cumhuriyeti adını alacak olan bu coğrafyada, gerek siyasal çevreler gerek kitleler, Sovyet sistemini dışsal, yabancı bir unsur olarak gördüler. Sosyalist iktidar altında bile böyle bir huzursuzluk varlığını korudu. Bu nedenle, büyük, çatışmalı komplikasyonlar yaşandı. 17 Haziran 1953'teki gerici ayaklanma ve 1961'de -bir gereklilik sonucu- kurulan Berlin Duvarı, örnektir. Ayrıca 40 yıl sonra da sosyalist devlet yapısı, siyasal-toplumsal sistem, benzer bir komplikasyonla, bir anda ortadan kaldırılabilirdi.

Biz, kapitalist Almanya'yı odakta tutarak bakalım. Burada İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan ve çeyrek yüzyıl tek başına dünyaya kafa tutabilen ABD'nin ekonomik açıdan geride kaldığını görüyoruz.³⁵ Dünya ekonomisi ABD'nin aleyhine bir biçimde dönüşmüştü ve 1980 yılındaki durum belliydi: Federal Almanya ekonomik gücüyle, sistemin önemli bir yerine yerleşmişti, asıl önemlisi Avrupa yakın çevresinde ABD'yi geri iten bir ekonomik nüfuz sahibiydi.

Mesele, şu noktaya gelip dayanmıştı: Savaştan ağır yaralar alarak çıkan eski müttefikler düşman kamplara bölünmüş, eski düşmanlar da yeni ittifaklar kurarak, böyle bir tabloda yeniden inşa sürecini başlatmıştı. Bu inşa sürecine, akli bombardıman eden depresif bir delirmenin eşlik ettiği, buna da Soğuk Savaş denildiği biliniyor. Yaraların sarılması bitince, özellikle Federal Almanya ile Japonya'nın egemen sınıfları dünya piyasalarında kapitalist sistemin "nimetleri" üzerinde yükselen bir canlanmanın sahibi oldular.

Federal Almanya, dünya ekonomisi sıcak savaşı aşırıp görece normal seyrine kavuşunca, ABD'nin gerek askeri gerekse ideolojik-kültürel kanatları altında yerini aldı ve ABD'nin aleyhine büyümeye başladı. Bu, bir yanıyla da, azalan kâr hadleri yasasının sonuçlarından biridir, yani bir piyasa gerçeğidir aslında ve siyasete

³⁵ Bu artık genelgeçer doğruyu, radikal düşünceye uzak akademisyenler de yıllardır yineliyor. Biri de Rode idi. Reinhard Rode, a.g.e., s. 10-17.

yansıması gecikebilir kuşkusuz. Her durumda, Bonn Cumhuriyeti güçleniyor, ABD geriliyordu ve bunu Amerikan ekonomisinin Türkiye'nin de içinde olduğu bölge ülkeleriyle ilişkilerine bakarak saptamak kolaydı. Savaşın yaraları sarılıyordu, ama dünya emperyalist-kapitalist sistemi içinde, yerini daha ısıtmaya yeni vakit bulmuş lider Washington'u geriletecek, yeni dünya düzenine bu yeni ilerleyenler-gerileyenler denklemiyle, ki ABD'nin yanına İngiltere ve Fransa'yı da eklemek doğru olacaktır, görelî bir istikrar getirerek sarılıyordu.

Ama herhalde sadece bu değil. "Muzaffer ordusu" ve kapsamlı ekonomik gücüyle Amerikan sürçmesi, dünya ekonomisinde artan iç içe geçme süreciyle yakından ilintilidir. Bu, Washington'un istediği bir sonuçtu. Ama karşılıklı bağımlılıklar ABD'yi sistem içinde gerileyen bir saik oldu. 1945 sonrasında çeyrek yüzyıl dünyanın bu lider ekonomisi, bu işlevini Türkiye merkezli bölgede Federal Almanya'ya devretti. ABD-Federal Almanya örneğinde, önce kapitalist Almanya'nın ABD'ye bağımlı bir yeniden inşa programı geliştirdiği gözlemlendi. Bu tek taraflı bağımlılığın savaş sonrasında 1975'lere kadar sürdüğü anlaşılıyor. 1980 geldiğinde, bu bağımlılık türünün yönü değişme belirtileri göstermeye başlamıştı bile. ABD hızla büyüyen Alman ekonomisini rüzgârını suratında hissediyordu. Büyüyen Alman ekonomisinin ilk sonuçlarıydı bunlar.

Neden?

Çünkü Amerikan ekonomisi, dünya ölçeğinde "siyasi ayar veren" bir süper gücü taşımaktan uzaklaşıyordu. Emperyalizmin liderliğini kaldıracak bir altyapı resmi vermiyordu artık. Özellikle Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeler karşısında izlediği silahlanma politikası, Moskova kadar Washington'u da vuruyordu. Emperyalist sistemin liderliğini taşımak güçleşiyordu. Harcamaları ve yatırımları, Amerikan ekonomisini geriye iter olmuştu. Askerî hegemonyayı korumak için gerekli mali kaynaklar, ekonominin değişik sektörlerinde, Amerikan askerî koruması altında bu tür harcamaları Washington'a yükleyerek dışsal bir kaynak sağlayan Alman ve Japon ekonomilerine canlı büyüme rakamları halinde yansıyor-du. Fakat bu yüklemeye, emperyalist-kapitalist dünya sisteminin 1945 sonrası altın yılları, bir hegemonya krizini de içten içe hazırlamış oluyordu. ABD, zaman içinde bu liderliğin gereklerini tam

anlamıyla yerine getiremez olmuştu, ama aynı sistem içinde ve karşısında alternatif bir lider adayı da bulunmuyordu.

Bir çekilmeydi aslında yaşanan. Fakat sıradan bir devletin dünya pazarlarından azar azar geri çekilmesinden veya alan yitirmesinden daha fazla bir olguydu bu. Krizdi. Bir hegemonya krizinin 1960'ların sonundan itibaren gündeme girdiğini biliyoruz.³⁶ Amerikan liderliğinin artık taşınamaz bir yüke dönüştüğü bu zamanlar, yönetim kadrolarının bu durumun farkında olup olmadığı bir yana, sosyalist sistemin prestijinin de yükseldiği, hatta Avrupa'da İtalya ve Fransa gibi ülkelerde komünist partilerin iktidar ortaklığına hazırlandığı yıllardı. Sovyetler Birliği yönetiminin bu olanaktan yararlanamadığı, belki yararlanmayı bile düşünemediği böyle bir hegemonya krizinden Batı Avrupa'da sosyalist bir iktidar veya iktidarlar çıkarmaya çalışmayacağı anlaşılabilir. Emperyalist başkentlerin derin çekmecelerine bakılabileseydi eğer, ki bugün ancak bazı izlenimlerden hareket edebiliyoruz, bu yaklaşımın sosyalist blokta kalıcı bir iz bıraktığını çabuk anladığı görülebilirdi.

Yeni bir durumdu. Emperyalist sistem içinde, özellikle ekonomide adım adım gerileyen ABD'nin önderlik zaafının temelinde bu tıkanma ciddi bir yer tutuyordu. Sistem için yeni bir tasnif gerektiriyordu, ancak sosyalist blok, varlığıyla bile, böylesi tasniflerin ertelenmesini kolaylaştırıyordu. Her yeni sınıflandırma, sıralama ve sistem içi tasnifin bir krize karşılık geldiği açıktır. Her kriz de yeni yeni tasnifler gerektirir. 1970'lerde yaşanan buydu ve bunun Türkiye açısından önemi, Ankara'nın Avrupa'daki hamiliğinin ve ekonomik bağımlılığının Bonn'a aktarılmış olmasında aranabilir: Federal Almanya, Türkiye'nin üzerindeki tasarruf gücünü bir hegemon kimliğiyle sağlamlaştırıyor, buna ekonomik ilişkileri ve teknolojik gücüyle yerleşiyordu. Ankara'nın dışarıdaki temsilcisi, bir başka deyişle, dış dünyadaki ilk bağlantı ve alışveriş merkezi, ekonominin öncülüğü nedeniyle, Bonn oluyordu. Dolaşısıyla, 1980'deki askeri darbenin böyle karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin üzerinde yükseldiği şimdiden söylenebilir. Çevre koşulları, bir askeri darbenin, Washington'daki bir takım uzmanların

³⁶ Reinhard Rode, a.g.e., s. 12.

müdahale bilincini çok aşan bir ilişkiler ağından çıkabileceğine işaret ediyordu.

ABD'nin 1960'lar ve 1970'lerde dünya ölçeğinde izlediği çizgiyi göz önünde tutarsak, yeni bir tasnifin işaretlerini kolayca saptayabiliriz. Avrupa ve Federal Almanya, ki Bonn'un yaşlı kıtadaki ekonomik ağırlığı artık adım adım ilerleyen ve durdurulamaz olan bir "yumuşak" siyasi güce dönüşmektedir, böyle muhayyel bir çizginin üzerine çıkmaktaydı. Dönemin önde gelen dış politika uzmanlarından, komünizme hiç dostluk göstermeyen, SPD çerçevesinde ama liberal bir jargonla gelişmelerin kredisini veren akademisyen Prof. Dr. Ernst-Otto Czempiel'in özetiyle, şöyle:

"Başkan Kennedy, American University'de yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği'yle bir silahlanma denetimin zaruretini vurgulamıştı; bu zaruret 1963'teki Başkan Johnson dönemindeki Atomu Durdurma Anlaşması'nda ve 1968'de Yaygınlaştırmama Anlaşması'nda gerçekleştirildi. (...) Başkan Kennedy'nin başlattığı ve Başkan Johnson'un ileriye taşıdığı şey Başkan Nixon ve her şeyden önce de onun Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry A. Kissinger tarafından Amerikan dünya siyasetinin yeni bir taslağına esas alındı. (...) Amerikan dış politikasının İkinci Dünya savaşı sonrasındaki bu üçüncü taslağı, özünde Sovyetler Birliği'yle kısmen bir tür düopol özelliği gösteriyordu. Yani savaşı önleme hedefini sadece NATO'nun caydırıcı işlevine değil, ayrıca açıkça müttefiklere yük olacak şekilde kısmen Moskova'yla doğrudan anlaşmaya devretme çabası vardı."³⁷

Bir barış vakfı kurucusu olan Czempiel'in³⁸ uluslararası ilişkileri iki rakip firmanın piyasaya egemen olmasını simgeleyen "düopol" kavramıyla açıklama çabası, onun SPD'ye uzak düşmeyen ve had safhada Amerikan dostu liberalliğine de bağlanabilir. Ancak ondan çok daha önemli bir mesele var: Moskova'ya doğrudan ilişki kurmak suretiyle sürpriz bir nükleer savaş çıkmasını önleme

³⁷ Ernst-Otto Czempiel / Carl-Christoph Schweitzer, *Weltpolitik der USA nach 1945*, Bonn 1989, s. 303-304.)

³⁸ Prof. Dr. Czempiel, üniversitedeki görevinin yanı sıra ve emekliliğinde Frankfurt'taki ünlü Hessen Barış Araştırmaları Vakfı'nın (HSFK) kurucu ve yöneticisiydi. Eşi Christa Czempiel de SPD'nin Hessen eyaletindeki üst düzey yöneticilerinden biriydi.

yolları aranırken, müttefiklerin bu arada Federal Almanya'nın sırtına binmek, ilişkilerin konumuna somut bir işaret etti. Bu hesapların Bonn'un algısı dışında kalması mümkün değildi. Eklenecek şey şu: ABD ciddi bir gerileme sürecine girmişti ve yükselen çıkarların halini dikkate almıyordu sanki. Kâhya Bonn, baron Washington'un taleplerinden çok kendi hesaplarına yönelmekteydi; bu bir bilinmezlik veya kadirbilmezlik olamazdı. Bir yasalığın sonucuydu.

Bütün bu görünüm, sonuçta bir bütünselliğe dikkat çekiyor gerçekten: 1960'tan sonra, Mandel'in erken kitapçığına bakılırsa 1950'lerin sonundan itibaren, ekonomide bir çekilme sürecine girmiş olan ABD'nin tek süper güç olma şansını yavaş yavaş yitirdiğini fark eden yönetici seçkinler, SSCB ile uzlaşma yolları arıyordu. Bu ise, şu veya bu biçimde, Avrupa'nın ve Federal Almanya'nın üstlendiği yeni rolün altının ekstra kalın çizgilerle çizilmesi demektir.

Ancak aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin, daha doğrusu sosyalist seçeneğin nüfuz alanları büyük bir hızla genişliyordu: Küba'dan sonra Vietnam, Angola, Nicaragua, Afganistan'da ilerici hükümet... Silahların denetlenmesi yolundaki çağrı ve girişimler, bu gelişmelerden etkileniyordu. Geriye sadece "silahlanma gibi bir geleneksel enstrüman ve askeri güç kalıyordu."³⁹

1980 yılında ABD, müttefiklerine, gayet açık bir biçimde bazı ödevleri artık üstlenmeleri için çağrıda bulundu. Bunun iki anlamı vardı. Bir: ABD, artık gücünün sınırlarına geldiğini itiraf ediyordu. İki: ABD'nin müttefikleri, öncelikle de Federal Almanya, öyle bir hızla büyümüştür ki, böylesi ödevleri rahatça üzerine alabilir.

ABD, dünya siyasetiyle ilgili yükümlülüklerini azaltmak istiyordu, ama bu, kendi nüfuzundan tasarruf anlamına gelmiyordu. Etki alanını koruyarak bir dünya gücü olmaya, ama bunun maliyetini ortaklarının sırtına yüklemeye çalışıyordu. Bu, biraz abartarak söyleyelim, okullar arasında bir okul diyebileceğimiz ve böyle bir iddiayı hiç taşımamış "Czempiel okulu"nun, yani Amerikan dostluğunu en üst sıraya yazan liberalizmin veya sosyal demokrasinin çeşitli yüzlerinin temel yaklaşımıdır.

³⁹ Czempiel/Schweitzer, a.g.e., s. 313.

Aranan, şuydu: Dünya emperyalist sisteminde ve liderliğinde bir aksamaya yol açmaksızın ABD ve müttefikleri arasında yeni bir yük dağılımı için yol ve yordam ne olmalı? Başkan Nixon, 1969'da bu konuda bir teorik konsept geliştirmişti, ancak bu, parça parçaydı, doktrin halinde tamamlanması 1971 şubatında Kongre'ye sunulan raporda yer alacaktı. "Bu konsept, ABD'nin tüm müttefikleri gibi Batı Avrupalılar için de geçerliydi."⁴⁰ 1970'lere henüz girilmiştir ve ABD bir kritik travma içindedir: Liderlik yükünün altında ezilmektedir.

Bunun sonuçları olur: Bir kere Washington, Federal Almanya başta olmak üzere, Avrupalı müttefiklerine hükümetler düzeyinde yardım çağrısında bulunuyordu, kendini buna mecbur hissediyordu. Ayrıca yine Washington, Batı Avrupalı müttefiklerinin bu yardımı yapabilecek güçte görüyordu. Bu talep ve başvuru biçimi, tüm "Batı İttifakı" içinde devletlerin çıkarlarını farklı biçimlerde yorumladığının da göstergesi gibiydi.

Her durumda, 1970'li yıllar, ABD ile Avrupa arasındaki ilişkilerde köklü bir değişime sahne oluyordu. Batı Avrupa kendini geri çekme yolundadır ve yeni koşullara uyum için hazırlık yapmaktadır. Burada, Bonn merkezli "Ostpolitik" çabalarının da bir işlevi olduğu eklenmelidir. Göreceğiz.

Richard Nixon, 1973'teki yıllık raporda Batı Avrupa'nın Avrupa Topluluğu çerçevesindeki bölgeciliğini eleştiriyordu. ABD, o zamanlar da elbette ilk sırada Federal Almanya'yı düşünerek, Avrupa'dan "uygun askeri icraat ve harcamada bulunmasını" istiyordu: Mali destek, artık Avrupa'dan Amerika'ya doğru olmalıydı. Kapitalizm 1945 sonrasında yeniden yerleşirken ve kısa bir süre için metropollerden daha az gelişmişlere doğru olan değer akımları, yön ve ağırlık değiştiriyordu. Amerikan tarafına göre, Batı Avrupalılar gerçi ABD'nin nükleer garantisinde giderek kaybolan otomatizmi ve yoğunlaşan ABD-SSCB ikili görüşmelerini eleştiriyordu, ama bu ikili görüşmeleri bizzat kendileri yapıyor, üstelik yaşlı kıtadaki Amerikan askeri varlığının güçlendirilmesine de diremiyorlardı.

Bütün bunlar, güç yitiren dünya hegemonu veya "süper gücü" ABD ile dünya emperyalist-kapitalist sisteminin çalkantılı haline

⁴⁰ Ernst-Otto Czempiel / Carl-Christoph Schweitzer, s. 222 - 232

örnekti. Ancak 70'leri damgalayan, sadece bu askeri ve siyasi ittifak huzursuzlukları olmadı. Asıl temel mesele, ekonomideki farklılıklardı. Avrupa ile Amerika birbirleriyle, kavga kokan ve yeni kavgaları haber veren bir çekişme içindeydi. Bu da doğaldı. Çünkü Batı Avrupa, Amerikan ekonomisi için tam bir rakip halini almış, büyük bir iktisadi nüfuz alanı kurabilmişti. Daha 1960'larda Avrupa ekonomisinin daha bir güçlendiği, örneğin ABD'nin Vietnam siyaseti karşısında siyasi olarak da kendinden daha emin bir tutum aldığı görüyoruz. Örnek, çok.

Biri, Vietnam'dan sonunda çekilmek zorunda kalmasıdır: Bu çekilme ABD'nin dış politikadaki güçsüzleşme sürecine ve hatta çaresizleşmesine dair somut bir göstere olmuştu. Avrupa ve elbette Federal Alman kamuoyu haklı çıktı. Benzer bir fatura ABD'ye 70'lerin sonunda İran'daki Şah rejimiyle ilişkileri nedeniyle çıkarıldı. Özellikle Tahran'daki Amerikan büyükelçiliğindeki rehinelere olayı, Amerikan dış politikasının gerek askeri gerekse siyasi açıdan ne denli zayıf düştüğünü kanıtlamış oldu. Öyle sayıldı.

Daha önce de belirtmiştik: ABD, ekonomik gücünün sınırlarını 1960'larda hissetmeye başladı. Washington'un, karşılıklı bağımlılık içindeki dünya kapitalizmini belirleyemediğine yönelik ilk sinyalleri 1960'larda aldığı görülüyor. Buna rağmen Bretton-Woods süresince, yani 15 Ağustos 1971'de Nixon dolar-altın bağımlılığına son verinceye dek, Federal Almanya ve Batı Avrupa, sabit döviz kurları sayesinde ABD'nin bir dünya gücü ve lideri olma siyasetini destekledi. Şöyle: Bretton-Woods para sistemi 1960'ların sonunda dünya ekonomisinin işlevsel kalmasına giderek daha az katkıda bulunuyordu.⁴¹ Başkan Nixon ve onun Maliye Bakanı John Connolly doların altın karşılığını kaldırdılar: "Böyle ABD tek başına eski para sistemini ölmeye bırakabilecek bir iktidara sahip olduğunu kanıtlamıştı. Ama onun yerine bir yenisini oturtacak gücü yoktu."⁴²

ABD'nin 1970'lerde artık bu tür belirleyici bir güç olmaktan çok uzak durduğunu gösteren bir başka gelişme de petro-dolarlar

⁴¹ Reinhard Rode, "Machtverlust und Nichtanpassung: Die Außenwirtschaftspolitik", Ernst-Otto Czempel (Hrsg.), *Amerikanische Außenpolitik im Wandel* içinde, Stuttgart, 1982, s. 94.

⁴² Rode, a.g.e., s. 95.

sorunuydu. 1973 sonrasında petrol fiyatlarındaki olağanüstü artış, kendisine dünya ekonomisinin öncüsü rolü de biçmiş ABD'yi çok zor bir duruma düşürdü. Petrol üreticilerinin artan fiyatlar nedeniyle gelirlerindeki devasa artışı da ifade eden petro-dolarlar, döviz fiyatlarında büyük değişikliklere yol açtı ve ABD dünya para piyasalarındaki rakipsizliğini tamamen yitirdi.⁴³

Dünya para sisteminde çoğaltılmış petro-dolarlar, Uluslararası piyasalarda işlem yapan özel bankalar üzerinden tekrar dolaşıma dahil edildi. Bunlar da birbirine çok bağlı iki düzlemi, ekonomi ile siyaseti ön plana çıkardı.

ABD, kendisini bir anda petrol üreticisi ülkelerle karşı karşıya buldu. Bunlar kriz ve artan petrol fiyatları, dolayısıyla da yükselen gelirleri eşliğinde, dolar havuzuna dönüşmüşlerdi. Hemen dünya para ve sermaye piyasalarında en önemli oyuncular rolünü üstleniverdiler. Yeni bir durum ve faktör söz konusuydu; ABD'nin hiç hesaba katmadığı bir faktör. Ancak bunun anlamını başka yerde aramak daha doğru olur.

Örneğin, şurada: ABD, bu yeni aktörleri sisteme dahil etmek zorundaydı. Elbette İsrail bu gelişmeye takılacaktı. Arap petrol zenginlerinin dünya para sistemine bu kadar yukarıdan ve muazzam tutarlarla girmesi, bazı dengeleri bozacaktı. Bundan daha önemlisi, talepteki sıçramadır. Bakıldığında, gözden kaçması mümkün değil zaten: Petro-dolarla dolup taşan Arap emirlikleri de şaşkınlık içindeydi ve bu gelir patlaması dünya sisteminin tepelerine yeni ve efektif bir talep olarak döndü.⁴⁴ Bu devletler, İsrail'in ABD tarafından desteklenmesini kolay kolay anlamak istemiyorlardı. Bu tutumun gerek Avrupa gerekse Federal Almanya için çok önemli bir politik bakış açısı oluşturduğu açıktı. Ancak açıklama yine de siyasal nitelikli korkularda yatmıyordu. Bunları çok aşan daha büyük çıkarlarda yatıyordu. Bu çıkarlardı asıl önemli olan.

Avrupa ve Federal Almanya'nın bu petrol coğrafyası karşısında farklı tutum alması doğaldı. Bonn'un, ABD ve Ortadoğu karşısındaki farklı görüşü, petrol krizi sonrasında, geri planda da kalsa,

⁴³ Rode, a.g.e., s. 96.

⁴⁴ "Örneğin OPEC ülkelerine yönelik ihracat 1973'ten 1977'ye yüzde 315 oranında, 6 milyardan 25 milyara çıktı." (Josef Esser, *Gewerkschaften in der Krise*, Frankfurt/M., 1982, s. 76.)

ekonomik bir niyete sahipti: Federal Almanya, ABD tarafından karşılanamayan talepleri ondan farklı bir siyasi yöneliş yardımıyla kendi üzerine çekip alabilirdi. Bunun gösterdiği şey, şuydu: Federal Almanya öncelikli olmak üzere Batı Avrupa, zaman içinde Ortadoğu karşısında, ABD'den farklı bir siyasete yöneldi. İsrail'e açık desteği nedeniyle ABD, kasaları tıka basa petro-dolar dolu Arap dünyasından uzaklaşmıştı. Bu, suyun, daha doğrusu petrolün başına çöreklenmiş Arap feodalleri için de geçerliydi. Federal Almanya, bu doymamış dev pazarı kendi üretimi için kullanmayı tercih etti. Aynı görüş, büyük bir "dikkatle" izlenen İsrail politikasının arka planında yer alıyordu.

ABD, 1970'lerde sadece kapitalist dünya ekonomisi üzerindeki denetimini yitirmek ve ilk kez dış ticaret bilançosunda açık vermekle kalmadı⁴⁵, ayrıca dünya ticaret sisteminde ve Batı Avrupa karşısındaki o eski çok güçlü konumu da tarihe karıştı. Zaten Küba Devrimi'nden bu yana siyasi açıdan sistem içinde geri adımlara mecbur bırakılıyordu. Dünya sisteminde Sovyetler Birliği'nin meydan okumalarına dayanmakta güçlük çekiyordu. Bu nedenle, süper güç, güvenlik politikalarını ilgilendiren önlemler alıp bunları uygulamakta da ağır sorunlar yaşıyordu. Ayrıca, dış ticaret açığı da Washington'un yüzüne önemli bir kapıyı kapatmıştı. Mali sorunları, büyüyordu.

Özellikle teknoloji yoğun ürünlerle ticarete ABD'nin rekabet gücü geriliyordu. Japonya ve özellikle "Batı Almanya", bu alanda ABD'nin esas rakipleriydi. ABD'nin askeri kanatları altında ekonomilerini toparlayan ve dünya pazarlarında tekrar söz sahibi olan Japonya ile Federal Almanya, teknoloji yoğun "mamul malların" ihracatındaki paylarını ABD karşısında önemli oranda arttırabildiler: "Dünya pazarındaki teknoloji yoğun mamul mallarda Amerikan payı 1961'de yüzde 28 iken 1977'de yüzde 19'a kadar geriledi."⁴⁶

1980'lere geldiğimizde şunu görüyoruz: ABD'nin, ortağı olan Batılı devletlerle ilişkileri, özellikle de Federal Almanya ile ilişkileri,

⁴⁵ Reinhard Rode, *"Machtverlust und Nichtanpassung: Die Außenwirtschaftspolitik"*, a.g.e., s. 98.

⁴⁶ Reinhard Rode, *"Machtverlust und Nichtanpassung: Die Außenwirtschaftspolitik"*, a.g.e., s. 101.

iki görünüm arz ediyordu. Dünya pazarlarında karşılıklı rekabet içinde bulunan ABD ile Federal Almanya, güvenlik politikalarında önemli bir işbirliği görüntüsü sergilemekteydiler. Neden?

Çünkü Federal Almanya, ABD için Avrupa'ya yönelik siyasette en duyarlı ve önemli bir başlangıç noktasıydı. Aynı Federal Almanya, baş gösteren hegemonya krizi sonrasında, ABD'nin aldığı kararları uygulayamaz olmuştu. Başka bir şey daha vardı: Bonn Cumhuriyeti gerçi bir müttefikti, ama dünya siyasetine kendi anlayışı içinde bakıyor, Amerikalı müttefikleriyle her adımında işbirliğine gitme çabası göstermiyordu. Yani Washington'daki her kararı olduğu gibi üstlenemiyordu. Ekonomik gücü, daha doğrusu Washington'un gerileyen, Bonn'un büyüyen ekonomisi, başka bir denge arayışına zorluyordu "müttefikleri".

Daha farklı bir ifadeyle: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu ABD-Federal Almanya ilişki modeli, hiyerarşik ve hegemonyal bir eşitsizlikten, simetri ve eşitlik arayan bir modele doğru hareket halindeydi. Bir türlü tamamlanmayan bir dönüşümdü bu. 1980 yılı çerçevesinde şöyle de söylenebilir: Güvenlik politikaları veya askeri ilişkiler anlamında ABD ile Batı Avrupa'nın rolleri 1945 sonrası oluşmuş hattı koruyordu. Aynı Federal Almanya için de söylenebilir. Bonn Cumhuriyeti, 1980 itibarıyla, tüm bu simetri-eşitlik arayışlarında attığı adımlara rağmen, ABD'nin nükleer şemsiyesine ve tanklarına, üslerine muhtaçtı. Nazizmden miras kalan antikomünist histeri, giysi değiştirerek, yer yer de sosyal demokrat bir renk alarak, bu bağımlılığı kuşkusuz kolaylaştırıyordu. Ancak yine de bu güvenlik politikalarında, ilişkiler aynı kalamamıştır. ABD'nin ekonomik gerilemesi ile Federal Almanya'nın ekonomik sıçramaları, bağımlılığın çehresine ve hatta özüne yeni ağırlıklar yapıştırmıştı. Bonn, Avrupa olmaksızın ABD ile görece eşit bir partner olamayacağını bu yükselişe rağmen değil, tam da bu yükseliş nedeniyle anlamış olmalıydı. Eski ilişki biçimi ve yoğunluğundan, yeni bağımlılığın yeni parçalarına bir geçiş yaşanmaktaydı.

Federal Almanya ile ABD arasındaki güven ilişkisi dönüşüyordu: Bonn, kendi konumunu ve çıkarlarını daha çok öne çıkarmak zorunda kalıyordu. Bunun ilk nedeni, karşılıklı bağımlılıktı. Örnekler, özellikle ekonomiden örnekler bulmak zor değil: ABD, 1970

yılı itibariyle Avrupa Topluluğu'na 20 milyar dolarlık bir yatırım yapmıştı. Bu tutar, 1980 yılında 76,6 milyar dolardı. "Buna karşılık, 1970 ile 1980 arasında ABD'deki Avrupa kökenli yatırımların tutarı yüzde olarak daha kuvvetli bir yükseliş gösterdi: 4,7 milyardan 43,5 milyar dolara bir yükseliş söz konusuydu."⁴⁷

Burada ışığı gerçekten de somut tutarlara değil, oransal büyümeye, yani eğilimin yönüne tutmak gerekir. Avrupa'dan ABD'ye yönelik yatırım hareketinin ABD'den Avrupa'ya doğru olanları, artış hızı olarak, yavaş yavaş geride bıraktığı ortada. Bunun hiyerarşik ilişkiler üzerine gölgesi veya ışığı elbette düşecektir. Ancak her durumda ve 1980 yılı itibariyle, bağımlılık ilişkileri içindeki unsurların görece yer değiştirmelerine rağmen gündemdeki yerini korumaktadır.

Bir başka örnek, petrol krizi çevresinden verilebilir: 1973 sonbaharında ve sonrasında ABD ile Batı Avrupa arasında bazı uyuşmazlıklar, fikir ihtilafları vs. ortaya çıktı. ABD, petrol ithalatçılarının işbirliği yaparak stratejik bir cephe almasından yanaydı, ama Avrupa ülkeleri ve Federal Almanya bu stratejiyi izleme yanlısı görünmüyordu. Böylelikle, aynı zamanda, İsrail yanlısı bir siyaset de tartışmaya açılmış oluyordu. Bu ise, hem ekonomik hem de politik bir farklılaşma demektir.

İki merkez, yani Washington ile Bonn arasındaki güvenlik politikalarıyla ilintili tasarımların temel sorunlarda pek örtüşmediği gözleniyor. 1980 yılındayız: Gerilemeler, hatta karşıtlıklar var; bunlar ekonomide ve enerji politikalarında olduğu kadar sert çehreleriyle sahneye çıkmıyorlar. Yer yer saklı gerginlikler var.⁴⁸

Yine de bütün bunlar, yukarıdaki ifadenin olumsuzlanması anlamına gelmiyor. Yani roller, görelî olarak hâlâ benzerdir; ancak somut ağırlıkların bir dönüşme sürecine girdiği gözleniyor. Bonn, Amerikan politikalarının olumlu taraflarını vurguladığı zamanlarda bile kendi kazançlarını gözetiyor ve büyük devlet politikası için temel taşlarını yerleştiriyordu.⁴⁹ Mesele şuydu: Federal Almanya 1980'lerin başında, öylesine büyümüş, öylesine bir

⁴⁷ Ernst-Otto Czempiel, *Politik und Wirtschaft in den USA*, Opladen, 1985, s. 120.

⁴⁸ Czempiel, a.g.e., s. 123-125.

⁴⁹ Bakış farkına örnek mi? İşte, biri: Ünlü domino teorisi, yani "bir kapitalist

karmaşıklık kazanmıştı ki, ulaştığı bu noktada artık eski çerçevesine sığamıyordu. 1970'lerin sonucuydu.

Benzer eğilimlerin 1970'lerde uç verdiğini biliyoruz. Uluslararası ilişkilerin konjonktürü 1978'den itibaren değişmeye başladı. Bonn hâlâ yumuşama siyasetine yakın bir çizgideydi, fakat ABD 1978-79 dönemecinden itibaren Sovyetler Birliği ve sosyalist sistem karşısında hızla sertleşen bir rotaya girmişti. Bunun İran'daki Şah'ın devrilmesine yol açacak olaylar, Afganistan'da SSCB dostu iktidar ve Türkiye'de bir türlü önü alnamayan devrimci karışıklıkla bağlantılı olduğu açıktı. Bonn'daki hava biraz farklıydı.

Batı Almanya, İran'da Şah Rıza Pehlevi rejiminin yıkılıp Humeyni'nin dizginleri ele almasına ve Sovyetler Birliği'nin ikili anlaşmalar sonucu Afganistan'a asker göndermesine ("kapitalizmi işgal") rağmen, gelişmelere farklı yaklaşıyordu.⁵⁰ Gerçi yapılan açıklamalarda ABD'nin sert tepkileri destekleniyordu, ama bunun dışındaki destek, görünürde bir destekti. İlginç bir örnek, İran'dı.

İran'a Federal Almanya'dan yapılan ihracat 1978'de 6,8 milyar DM idi ve 1979'daki toplumsal kargaşada bu ihracat 2,3 milyar DM olabilmmişti. Düşmüştü. Ancak Tahran Büyükelçiliği'nde rehlin alman Amerikalı diplomatlar serbest bırakılıncaya kadar sürmesi planlanan ihracat kesintisi ve mal teslimatının durdurulmasıyla ilgili Batı Avrupalı tavrının altı da Bonn tarafından çoktan oyulmaktaydı bile. Federal Almanya'nın 1980'deki İran ihracatı ocak-eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde

---

ülke sosyalistlerin eline geçerse diğerleri ardından gelir" histerisi tümüyle temsiz değildi. Ama bu teoriye bakışta bile Bonn ile Washington arasındaki mesafe öğreticidir. Willy Brandt, bir domino teorisine de "Berlin'in Vietnam'da korunduğuna" da asla inanmadığını anılarında zikrediyor. (Willy Brandt, *Erinnerungen*, Frankfurt/M., Şubat 1990, s. 398-399.) Farklı bünyelerin, arayışların, çıkar ve ihtiyaçların emperyalist bir çerçeveye sıkıştırılması böyle bir "ortak yaşam" doğurmuştu: Zorunlu bir bağımlılıktı ve çıkarlar nedeniyle karşılıklı sevgiden çok yapıştırıcı bir kuşkuyla dayanıyordu. Kırıldı.

⁵⁰ Sosyal demokrat Başbakan Helmut Schmidt'e göre Humeyni'nin İran'da iktidar olması, Ortadoğu ve Afganistan'daki gelişmeler, Amerikan siyasetinin zaafına açık birer örnekti. Schmidt, çok sert bir eleştiriyile, ABD'nin Yakındoğu'da pek az şansı olduğunu belirtiyor ve Avrupa'nın burada çok daha anlamlı ve önemli olduğunu savunuyordu. (Helmut Schmidt, *Menschen und Mächte*, Berlin, 1988, s. 236-240.)

18 artmıştı.⁵¹

Afganistan'a Sovyet birliklerinin girmesinden sonra, Federal Almanya ABD'deki Carter hükümetinin doğu ekonomileriyle ilgili temel kabullerine karşı bir pozisyon aldı. Gerçi Bonn, ABD'nin 1980'deki olimpiyat oyunlarının boykot edilmesi kararına onay verdi ve katılmadı, ama ambargo siyasetini delmekten de geri kalmadı: "Sovyetler Birliği'ne Amerikan ihracatı 1980 yılında yarı yarıya düşerken, Federal Alman ihracat hacmi yaklaşık yüzde 20'lik bir artış gösterdi ve en üst düzeye ulaştı."⁵² Kısacası, Afganistan işgali, farklı güvenlik politikası çerçevelerini biraz daha görünür kılabilirdi.

Bütün bunlardan daha önemlisi "Ostpolitik" (Doğu Siyaseti) idi. Emperyalist Federal Almanya ile sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri temel alan bu yaklaşım, etkisi itibariyle özel bir yaklaşımı hep hak etmiştir. 1961 yılı ağustosunda çekilen Berlin Duvarı ile birlikte, Ostpolitik, üzerinde çok çalışılan bir siyasi arayış oldu: "Bu düşüncenin oluşum süreci epey bir basitleştirildiğinde, burada, Willy Brandt'ın Berlin'in belediye başkanı olarak 1963 Temmuzunda Protestan Akademisi Tutzing'de sonradan ünlü olan toplantısındaki açıklamalarına dikkat edilebilir. Tutzing'de Berlin Basın ve Enformasyon Dairesi yönetisi olan Egon Bahr de konuşmuştu."⁵³

Sözü geçen bu konuşmalarda, karşılıklı iletişimin "Doğu ile Batı arasındaki donmayı kırabilmek için" zorunlu olduğu iddia ediliyordu. Bir tür "içine sızma" politikasıyla Doğu Bloku'nda kapitalizm doğrultusunda tedrici değişiklikler sağlanabilirdi; söylenen buydu. Ancak sadece bu arayış ve ifadeler bile, bir büyük devlet politikası izleyen ve kendinde bu gücü gören siyasi özgüvene örnek sayılabilir. Bonn Cumhuriyeti ve siyasi elitleri, ekonomik başarılarının bu devleti bir başka aşamaya taşıdığının farkındaydılar.

Kennedy'den hareketle düşünmeye devam edilebilir. Başkan John F. Kennedy, 1963 yazındaki ünlü "Strategy of Peace" konuşmasında

⁵¹ Czempiel, a.g.e., s. 126.

⁵² Czempiel, a.g.e., s. 127.

⁵³ Gottfried Niedhardt / Reiner Albert, "Neue Ostpolitik und das Bild der Sowjetunion von 1968 bis 1975", *Aus Politik und Zeitgeschichte* içinde, B14/94 (8. Nisan 1994), s. 28-19.

“ortak güvenlik çıkarları”ndan söz etmişti.⁵⁴ Ancak burada mevcut statükonun kabullenilmesinin realitedeki dönüşümlerden vazgeçme anlamına gelmediği vurgulanmıştı. Statükonun bu geçici kabullenilmesi aynı statükonun aşılmasına yardım edecekti; hesap buydu. Realitenin değiştirilmesine yönelik bu kararlılık ve ifadesi, ABD’nin hegemonyasında bulunan dünya siyasetiyle ilgili ciddi kuşkuların bir yansımasıydı. İyi de, neredeki statüko?

Bugünden bakınca söylemek kolay: Avrupa’nın dizginlerini ele geçirmiş Federal Almanya’nın sadece ABD’ye bakışı değil, ondan önemlisi, Sovyetler Birliği realitesine bakışıydı önemli olan. Sosyalist sistemdeki SSCB önderliğinin ve ağırlıkların egemenlik ilişkilerinde bir dönüşüm yaşanacaktı. Bu alandaki “müesses nizam” ve liderliği mutlaka değişecekti. Beklenen buydu.

“Ostpolitik”in kurucu babaları eşine pek sık rastlanmayan bir antikomünist histeriyle, Sovyet tarafının transformasyonunu mümkün sayıyordu. Ama geleneksel sağın kodlarını da değiştiriyordu. Bir kapitalist restorasyon şiddeti olarak Nazi Almanya’sının SSCB’ye 1941’de başlattığı Barbarossa Harekâtı’nın çökmesiyle beliren derslerin sonucunda, “Made in Germany” damgalı Batı Avrupa emperyalizmi, sosyalist ülkelerdeki komünist egemenliğin “tasfiyesi için değil, değiştirilmesi için” çalışıyordu. Önce yakınlaşma ve sonra da demokratik sızmayı kolaylaştıran bu yakınlaşma üzerinden bir dönüşüm mümkün kılınacaktı; istenen buydu.

Ancak asıl altı çizilmesi gereken mesele, 1960’ların başından bu yana Federal Alman siyasal elitinin “klasik” antikomünist histerinin etkisiyle böyle bir yakınlaşmayı engelleme çabalarıdır. Tehlikeli buluyorlardı ve domino teorisinin bir yansıması da kabul edilebilir: Solun sahneye bile çıkması geleneksel antikomünizmin kâbuslarını azdırıyordu. Brandt-Schmidt çizgisi bu eski yolun bir çıkmaza yönlendirdiğini bilen elitlerin temsilcisiydi.

Uzun süre engellenebilen bu yakınlaşmanın şimdi temel bir politikaya dönüşmesi, ABD’ye bir tür suçlama oldu. Bonn sadece Washington’a artık çok zayıf düştüğünü hatırlatmakla, hatta başına kakmakla yetinmiyor, siyasal güçlenmenin nereden geçtiğini

54 Kennedy birkaç ay sonra, yani aynı yılın kasım ayında bir suikaste kurban gidecekti.

de sormuş oluyordu. Zaafların nasıl üstesinden gelineceğiyle ilgili arayışlar ise ilk işaretlerini vermiş gibiydi. Bonn, her durumda ABD politikasına -elbette "efendice"- kafa tutuyor, onu sorguluyordu. Bu aslında bir siyasi güçlenmeye de karşılık geliyordu. Bu yeni ve güçlü aktör, Bonn Cumhuriyeti, süper güç ABD'nin çıkarlarını nasıl derleyip toparlayacağıyla ilgili ipuçları sergilemekteydi; tabii bakılan yere bağlı olarak.. Her durumda, resmen Washington'daki siyaset sınıfına ve onun liderlik anlayışına karşı çıkılması söz konusuydu. Başka bir mükemmellik aranıyordu.

Bütün bu yoğun iletişim sürecinde "Alman sorununun çözümü" için de yeni yollar açılabilceği, yani sosyalist bir Almanya'nın (Alman Demokratik Cumhuriyeti) doğurduğu sorunlarla baş edilebileceği yanılısaması yaygınlaşıyordu. Sadece kapitalist kampta değil, sosyalist kampta da bu havanın etkili olduğu gözleniyordu.

Bir sürpriz değildi.

Değildi, çünkü yeni yükselen yıldız ve siyaset sınıfı, Federal Almanya, komünizmle mücadeleyi SSCB ve sosyalist ülkelere uzaktan ve saldırarak değil, içine sızarak yapmaya başlamıştı. Ama bu süreci "sosyalist ülkelerle birlikte" geliştirdiklerini propaganda ettiler. Çözümü askeri bir cepheleşmeden çok, işbirliğinden geçerek arıyorlardı. Bu yeni bir durumdu ve komünizmle mücadele stratejisine sadıktı. O sadakatin bir pratik ürünüydü.

Bunun bir farklılaşmaya karşılık geldiği ortada. Federal Alman siyaset sınıfı, dünyada ve ülkede yükselen sol havayı arkasına alarak, bunu da pek istekli yapmayarak, Batı orkestrası içinde kendi çıkarlarına öncelik vermeye başlamıştı. Batı ittifakını terk etmeyi veya zayıflatmayı değil, onunla bütünleşerek Alman sermayesinin çıkarlarını Doğu Bloku karşısında daha rahat koruyabileceğini düşünüyordu. Bu tutum, ABD'nin hegemonyal bir dünya siyaseti izlemesine ve onun Federal Almanya'nın vasisi gibi davranmasına karşıydı.⁵⁵

"Ulusal çıkarlar", 1950'lerdeki Soğuk Savaş ortamındaki anlayışa tamamen karşıt bir biçimde geliştiriliyordu ve öncelikle

55 Bunun içeride sürtüşmeleri oldu. SPD'nin iki devinden "özgürlükçü" olanı, Willy Brandt, anılarında şuna dikkat çekiyor: "Helmut Schmidt geriye bakarak, bazı sosyal demokratların dünyadaki büyük güçleri çifte standartla ölçtüğünü ve Federal Almanya'nın Amerikan çıkarlarının Avrupa'daki sıradan bir köprüsünü sergilediği tahmininde bulundu. Kendimi hiç bu tahminin

Avrupa'nın, sonra da Federal Almanya'nın dünya politikasındaki güçlenen rolüne dayanıyordu. Bunun ABD için herhangi bir meydan okuma olmadığı, yani o kadar da ciddiye almadığı söylene-
mez. Etkisiz kalamazdı.

“Ostpolitik” çerçevesinde kopan tartışmalar ABD'nin, gücünün sınırlarına ulaştığı sonucuna yol açtı. Daha doğrusu, sınırları olduğunu fark eden bir Washington buna Federal Almanya'nın etki alanındaki Avrupa'da sahneye çıkan arayışları nedeniyle “maruz kaldı.” 1960'ların başından itibaren yeni siyasi güçlerin ortaya çıkmasıyla, Bonn Cumhuriyeti, ABD ile eski ilişkileri aynen sürdüremeyeceğini gösteriyordu.⁵⁶ Bunlar bir yönetici kadroya işaret ediyordu; bu kadro, 1970'lerdeki nesnel gelişimi önceden görebiliyordu. Ancak çok daha önemli mesele şuydu: ABD, 1980 yılı itibarıyla dünya politikasında ve özellikle Avrupa ile yakın çevresindeki coğrafyada, dizginleri elinde hiç de öyle eskisi gibi tutamıyordu.

Bonn Cumhuriyeti, klasik antikomünist siyasetin bir ABD klasiği olarak yetersizliğini keşfedip gücünü ve nüfuz alanlarını o klasiğin aleyhine geliştiren bir siyaset izliyordu. Böylece ABD'nin geleneksel çıkarları da sorgulanmış oluyordu. Alman sermayesinin adım adım kendi çıkarlarının daha farklı ve açık bir biçimde peşine düşmesi, Washington ile Bonn arasında bir düşmanlık olarak tanımlanamaz. Ama artık birbirlerinin ayaklarına daha çok basıyorlardı ve bu, emperyalizmin eşitsiz gelişme yasasıyla uyumludur. Sistem içi, utangaç bir kutuplaşma da denebilir.

Yeniden semiren Alman sermayesinin siyasi ifadesi olarak “Bonn”, kendi çıkarlarını yeniden tanımlamak zorundaydı, bunu yapıyordu ve kendisini dünya sistemi çerçevesinde 1945 sonrasında tanınmış

---

muhabatı hissetmedim.” (Willy Brandt, *Erinnerungen*, s. 363.)

⁵⁶ Önemli bir gösterge Yunanistan'daki darbeci Albaylar Rejimi idi. Yine Brandt: “Yunanistan'da baskı altındaki bazı insanlara -zindana atılanların ailelerine büyükelçiliğimiz üzerinden- yardımda bulunabilmişim. Benim hesabıma biraz fazla yazılan bir yardımdı bu, ülkeyi 75 yazında ziyaret ettiğimde fark ettim. O tarihten 6 yıl önce Türkiye'den dönerken Atina'da ara durak yapmıştık, göstere göstere uçaktan çıkmadım. Batı'da ve Batı'ya ait olmak isteyenlerde güçlü ölçütler koyuyordu.” (Willy Brandt, *Erinnerungen*, s. 347.) Bu örnek de ABD ile Federal Almanya arasında Albaylar Cuntası nedeniyle yaşanan siyasal farklılaşmaya işaret ediyordu. Sert ölçütlerin hedef

bir hareket alanına eski kurallarla hapsedmekten bıkmıştı. Kaba bir antikomünizmin, komşudaki küçük ve antifaşist Alman devletinin işine yarayacağını düşünüyordu. Kutuplaşmanın temelinde biraz da bu vardı: Bonn, sosyalizme sızarak sosyalizmin ortadan kaldırılabilceğini bilen kadroların eline 68 rüzgârıyla birlikte iyice yerleşmiş görünüyor. Bunu bugünden bakarak görmek daha kolay.

Başka bir açıdan bakarak, şunu yineleyebiliriz: Sosyalist kamp-la yakın ilişkiler kurarak bu kampın ortadan kaldırılması anlamındaki “Doğu Politikası” (Ostpolitik) ABD’nin güçsüzlüğüne bir vurguydu aslında. O nedenle Bonn ve Washington arasında bir çekişme hiç öyle sürpriz kabul edilemez. Burada önemli olan iki başkent in de içinde, dünya politikası, Avrupa ve Ortadoğu politikası, asıl önemlisi de sosyalist ülkelerle (“Doğu Bloku”) ilişkiler çerçevesinde gruplaşmaların varlığıdır. Yani yekpâre bir Bonn veya Washington politikalarından söz edilemez.

Ancak emperyalist başkentler, dünya dengesi kadar, emperyalist-kapitalist sistem içindeki dengelerin de tümüyle bozulmasına karşıydı. “Çıngar çıksın” istemiyorlardı.

Bu çerçevede Alman büyük sermayesi, çeşitli fraksiyonlarıyla, ki bunlar ancak birbirlerini yaralayıp kanatarak el ele yürüyebiliyordu, Avrupa ve yakın çevresindeki- coğrafyaya yönelik siyaset arayışlarını büyük patron ABD’ye kabul ettirmeye çalışıyordu. SPD ağırlıklı yıllar, Bonn’a şu duyguyu taşımıştı: “Ben kendi sermayemin çıkarlarını, kendi nüfuz alanımı da geliştirerek, daha rahat koruyabilirim. Üstelik bu alanı genişletebilirim.”

1980 yılında ve sonrasında, bu Alman kararlılığı, durumu Amerikan sisteminin de kabul etmesini sağlamıştı. Böylece Türkiye Avrupa’da doğrudan Federal Almanya’nın sorumluluk alanına düşmüş oluyordu. 12 Eylül darbesi, bu süreci de hızlandırdı ve Türkiye’nin artık Federal Almanya’nın sorumluluk alanında olduğu tescillendi.⁵⁷

Elbette günümüze dek hiç bu açıklıkta ifade edilmeksizin...

57 Geçerken, buna yönelik küçük bir örnek, her anlamda ketum bir sağcı olan SPD’li Başbakan Helmut Schmidt’ten: “Biz Avrupalılar yapabildiğimiz her yerde yardımda bulunduk. Carter’in arzusu üzerine, benim hükümetim ulusal ölçekte olsun uluslararası ölçekte olsun Türkiye’nin mali istikrarı için büyük çabalar gösterdi; Mısır, Alman kalkınma yardımının en büyük alıcı-

Bölgede Bir Koridor: “Alman Kuşağı”

Federal Almanya’da sosyal demokratların 1966 sonunda Hıristiyan demokratlarla “Büyük Koalisyon” ortağı olarak hükümet sorumluluğu almasından sonra “İstikrar Yasası” çıkarıldı. Bu yasa, dış ticarete bir denge öngörüyor ve bunu bir iktisat politikası hedefi olarak sabitliyordu. Ancak 1970’li yılların ortasından itibaren uluslararası arenada ağır basılması için çaba harlandı. Bonn Cumhuriyeti’nin kârlı çıkması açık hedefe dönüştürülmüştü.

Bu “yeni dengesizliğin” kurucu babaları arasında, siyasi aktör olarak SPD vardı. “Bu rotaya sosyal demokrasinin hükümet döneminde geçildi.”⁵⁸ Ardından Federal Kalkınma Bakanı Erhard Eppler, istifa etti. 1974 yılıydı. “Sonraki dönemde, federal hükümet Üçüncü Dünya karşısındaki siyasetini, aşağı yukarı ortak çıkarların gerçekleştirilmesi olanağına değil, kendi ekonomik hedeflerinin gerçekleştirilmesine yöneltti.”⁵⁹ Bunlar anlamsız değil.

Değil, çünkü Federal Almanya artık açık bir biçimde dış ticarete yoksullarla dengeli bir sonucu değil, “ticaret fazlası vermeyi”, yani daha çok satıp daha az satın alarak bu ticari ilişkiden mutlaka kârlı çıkmayı hedefliyordu. Dış ticaretteki az gelişmişleri koruyucu denge söyleminden yüz çevriliyordu: 1970’lerin ortasındayız. SPD solundan sayılan Eppler’in bu nedenle istifa ettiğine değinmiştik.

⁵⁸ Jörg Goldberg, *Von Krise zu Krise*. Köln, 1988, s. 217

Bu dönemde, ortasında Türkiye'nin bulunduğu bölgeye bir göz atıldığında, ilk göze çarpan şey ticari hegemonyanın Federal Almanya'da olmasıdır. Sosyalist Doğu Avrupa'nın hemen ardından açılan hattan, kapitalist Yunanistan-Türkiye-İran hattından söz ediyoruz. Gerçekten de Bonn Cumhuriyeti, bölge ülkelerinin dış ticaretinde bir egemenlik kurmuştu. Burası "Alman Kuşağı" olarak da adlandırılabilir.

Federal Almanya, ihracat ve ithalat ilişkilerinde Yunanistan ve Türkiye'nin en büyük partneriydi. İran'da ise Japonya ve ABD'nin ardından gelmekteydi. Avrupa, kuşkusuz bu açıdan üstün durumdaydı. Ancak İran'ın da Avrupa'daki en büyük ticari partneri Federal Almanya'ydı.

Bütün bunların siyasi sonuçları olmaması mümkün değildir. Oldu da.

Önce Yunanistan: 1974'te yıkılan faşist Albaylar Cuntası'nın henüz iktidarda olduğu 1972'den başlayarak 1980'e kadar devam eden dönemde, bu devletin en büyük dış ticaret partneri Federal Almanya oldu. Bu ilişkileri IMF rakamlarıyla tablo halinde görmek, daha hızlı ve toplu bir fikir verebilir:

TABLO 1

Yunanistan'ın Federal Almanya İle Ticari İlişkileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
İhracat	188	313	428	482	542	582	702	749	956
İthalat	489	677	713	842	872	1026	1199	1447	1473

Kaynak: IMF, Direction of Trade Statistics, Yearbook 1979 ve 1984.
(Rakamların "küsurları" atıldı.)

Bütün kaynaklar Yunanistan'ın dış ticaretinde en büyük payı 1972-1980 döneminde Federal Almanya'nın aldığını gösteriyor. İhracat ve ithalat rakamlarının toplamından oluşan Almanya ile dış ticaretin 1972 yılı tutarı 677 milyon dolardı. Yunanistan aynı yıl İtalya ile 343 milyon dolarlık, Fransa'yla da 262 milyon dolarlık bir dış ticaret hacmine sahipti. Japonya ise 196 milyon dolarda

kalmıştı. Federal Almanya'nın ağırlığı, daha doğrusu rakipsizliği, çok açıktır.

Bütün bu veriler, 1980 yılı itibariyle nicel değişiklikler göstermektedir, ama sıralama, Japonya dışında, değişmiş değildir: 1980'de Yunanistan'ın Federal Almanya ile dış ticaret hacmi 2 milyar 429 dolardı, İtalya'yla 1 milyar 399 milyon, Japonya'yla 1 milyar 201 milyon ve Fransa'yla da 1 milyar 36 milyon dolar.⁶⁰

Bu sayılar Federal Almanya'nın Yunanistan'la listede kendisini izleyen diğer ülkelerin yaklaşık iki katı daha fazla ticaret yapmış olduğunu gösteriyor. Bütün 1970'lerde bu üstünlük istikrarını korudu. Federal Almanya'nın sosyal demokrat bir başbakanın yönetiminde olduğu yıllardan, Albaylar Cuntası'ndan ve sonraki "demokrasi"den vs. söz ediyoruz. Bir devamlılık var.

Benzer değerler, bu bölgenin veya bu kuşağın tam ortasında bir köprübaşı gibi konuşlanmış Türkiye için de geçerlidir. Yani, Federal Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde de üstün durumdaydı. Türkiye o meşum 1980'e açılan on yılda ithalat ve ihracatın en büyük bölümünü Federal Almanya ile gerçekleştiriyordu. Aşağıdaki tablo, bu iddiaları yine IMF rakamlarıyla resmileştiriyor.

TABLO 2

Türkiye'nin Federal Almanya İle Ticari İlişkileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
İhracat	187	221	343	305	377	389	507	495	604
İthalat	277	408	681	1058	946	945	812	627	837

Kaynak: IMF, Direction of Trade Statistics, Yearbook 1979 ve 1984. Rakamların "küsurları" atıldı.

Federal Almanya'nın Türkiye'nin dış ticaret hacmindeki ağırlığı son derece belirgin. 1972 yılında Türkiye ile ABD arasındaki dış ticaret hacmi 279 milyon dolardı. İtalya'yla aynı yıl 281 milyon, İngiltere'yle 212 milyon ve Fransa'yla da 154 milyon dolarlık

⁶⁰ Karşılaştırmak için: IMF, *Direction of Trade Statistics, Yearbook 1979, Washington D.C.*, 1979, s. 135 ve yine, IMF, *Direction of Trade Statistics, Yearbook 1984, Washington D.C.*, 1984, s. 177.

bir ticaret yapmıştı. Buna karşın, Türkiye'nin 1972 yılında Federal Almanya ile toplam dış ticareti 464 milyon dolardı.

Bu verilere göre, Federal Almanya Türkiye ile ticaretinde, Türkiye'nin diğer ticari partnerlerini neredeyse iki katı büyüklüğünde bir paya sahip. 1970'lerin kapısı yeni açılmış...

1980'e baktığımızda gördüğümüz manzara şudur: Türkiye ekonomisinin ağır bir krizde çırpındığı bu darbe yılında dış dünyayla ticari bağlantıları Bonn lehine çok net bir tablo sergilemektedir. ABD ile 569 milyon dolarlık dış ticaret hacmini, İngiltere ile 517 ve Fransa ile de 441 milyon dolarlık ihracat ve ithalat bağlantısı izlemektedir. Aynı dönemde aynı Türkiye'nin Federal Almanya ile dış ticaret hacmi 1 milyar 441 milyon dolardır.⁶¹

Diğer önemli ticari partnerlerle karşılaştırıldığında, onlardan üç kat daha büyük bir toplam söz konusudur ve burada tam bir Alman damgası egemendir. Alman mal ve hizmetlerinin rakipsizliği ortada. Türkiye gerçekten de Alman ekonomisinin bu bölgedeki köprübaşı konumundadır.

Bu üstünlük, özellikle SPD'li hükümetler döneminde iyice yerleşmişti. Durum İran açısından kısmen farklı, ama nitelik olarak aynı doğrultuya işaret etmektedir. Alman kuşağının ve koridorunun diğer ucunda bulunan İran'da dünya ticaretinin üç devi tam bir dış ticaret savaşı içindeydi. Ama önce Federal Almanya ile İran arasındaki ticari ilişkilerin yıllar itibariyle bir dökümü:

TABLO 3

İran'ın Federal Almanya İle Ticari İlişkileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
İhracat	340	582	1126	1334	1807	1696	1910	2110	1710
İthalat	459	655	991	1824	2304	3014	3719	1413	1657

Kaynak: IMF, Direction of Trade Statistics, Yearbook 1979 ve 1984. Rakamların "küsurları" atıldı.

Bu tabloda, İran'ın son derece istikrarsız bir ticari bünyeye sahip olduğu görülüyor. Ancak bu tablo altüst olmuş bir ülkeyi ve Humeyni'nin iktidar yürüyüşü sırasındaki verileri yansıtmaktadır.

⁶¹ IMF, Direction of Trade Statistics, Yearbook 1979, s. 263, ve IMF, Direction of Trade Statistics, Yearbook 1984, s. 374.

Belirsizlik, istikrarsızlıkla karışmış durumdadır. İkisi de birbirinin türevidir.

1978 yılına bakalım. O tarihte, ki artık kitle hareketleri tüm yerleşik düzeni dağıtmıştır, İran'ın dış ticaret hacmi içinde Federal Almanya, ABD ve Japonya'nın ardından üçüncü sıradadır. ABD'nin 1979 sonrasında bu ölçümün dışına çıktığını, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin de adeta tasfiye edildiğini biliyoruz: 1978'de İran-ABD dış ticaret hacmi 8 milyar 398 milyon dolarken, iki yıl sonra bu "hacim" sadece 460 milyon dolardı.⁶²

Dünyadaki krizin yansımaları olarak kabul edilebilir ve iz sürülebilir: İran'ın dış ticaretinde 1972 yılında Japonya ve ABD adeta rakipsizdi, ama kaos İran'ında roller değişmekten kurtulamadı. Avrupa, onun içinde de Federal Almanya, İran'ın dış ticaretinde ilk sıraya turdu. Federal Almanya, İran için de her zaman Avrupa içi ilk ve en büyük dış merkezdir.

Sayılarla da yürünebilir: 1972 itibariyle İran dış ticaretinde Japonya 1 milyar 736 milyon dolarla ilk sıradaydı. ABD onun ardından 813 milyon dolarla geliyordu. Federal Almanya ise bu iki ülkeyi 199 milyon dolarla çok geriden izliyordu. Yıllar ve ticari ilişkiler büyük bir hızla değişti.

Federal Almanya, özellikle SPD'li hükümetlerin iktidarda olduğu 70'lerde, bu ülkeyle bağlantılar açısından da olağanüstü bir performans gösterdi. İstikrarlı bir çıkıştı bu: 1980 yılında Federal Almanya 3 milyar 367 milyon dolarlık ihracat ve ithalat ile İran'ın dış ticaret tablolarında ikinci sırayı işgal ediyordu.

Federal Almanya'nın konumu Avrupa ve Avrupa Topluluğu'nun bir türevi olarak görülebilir. Böyle bakınca Avrupa'nın 5 büyüğü, yani Federal Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda ve İngiltere, aslında daha 1972'de bile 2 milyar 591 milyon dolarlık bir tutarla, İran dış ticaretinde bir hegemonya kurabilmişti. Bu "5 büyükler" içinde Federal Almanya'nın payı yüzde 31 idi. 1980 yılında ise Federal Almanya İran'ın ikinci büyük ticari partneriydi. Sözü geçen 5 büyükler, 7 milyar 623 milyon dolarla, İran dış ticaretinde ilk sırayı işgal ediyordu ve Federal Almanya bu büyükler listesinde yüzde

⁶² Rakamlar IMF'nin daha önce de andığımız yıllık raporlarında: 1979 yılılığında s. 156 ve 1984 yılılığında s. 212.

44 ile neredeyse rakipsizdi. İstikrarlı bir çıkışla sisteme yerleşmiş görünüyordu. Kaotik İran sahnesinde ticari bağlar üzerinden bir istikrara kavuşulmuştu.

Japonya'nın yüksek sayılarla İran ticaretine girmesi, petrol alış-verişi ile ilgiliydi. Bu çizginin Federal Almanya lehine değişmesi çok zaman almadı. 1991'e gelindiğinde Federal Almanya'nın İran'ın en büyük ticari partneri olduğunu görüyoruz. Japonya ile dış ticaret 1991'de 5 milyar 268 milyon dolar olurken, Federal Almanya ile 5 milyar 293 milyon dolarlık alışveriş yapılmış. Ancak burada önemli olan İran'ın ithalat yapısıdır. Federal Almanya dünyanın önde gelen yatırım malları ihracatçılarındandı.⁶³ 1991'de Federal Almanya, İran'a 4 milyar 473 milyon dolarlık ihracat yaparken, Japonya'nın İran'a ihracatı bunun yarısı kadardır: 2 milyar 725 milyon dolar.⁶⁴ Japonya ile İran'ın alışverişinin petrol tarafından belirlendiğini geçerken belirtmek yeterli.

Bunun bir sonucu, şu: "Alman kuşağı" veya "Alman koridoru" dediğimiz Doğu Avrupa'dan İran'ın ucuna kadar uzanan bu ekonomi coğrafyasındaki köprünün bir kolonunu İran oluşturuyordu ve 90'lı yılların başında artık İslamcı rejimi yerleştirmişti. Bu yerleşiklik, yeni rejim, büyük ölçüde Alman dış ticaretinin damgasını taşıyordu. Federal Almanya tipik bir ticari yol izliyordu ve bu yol, marksist iktisatçı Prof. Dr. Elmar Altvater'in ifadesiyle, Alman ihracatının hedefindeki coğrafyaların altyapısını özellikle etkiliyordu: "İthalat büyük ağırlıkla tüketim mallarını içerirken, ihracat esas olarak üretim araçlarından oluşmaktadır."⁶⁵

Yani Federal Almanya ihracatı üretim araçlarından oluşuyordu ve bu girdiği ülkenin ekonomik altyapısını belirlemek anlamını taşıyordu. Burada, Türkiye için özellikle anlamlı bir ara sonuç olarak, Alman ürünlerinin girdiği ülkelerin teknolojik altyapısını

⁶³ "Federal Almanya'nın mal ticaretinde verdiği fazla esasen dört sektöre dayalıdır: Makine imalatı, karayolu taşıtları, elektronik endüstrisi ve kimya endüstrisi. Bu dört sektöre (1986 itibarıyla) mal ihracatında düşen pay yüzde 56'dır." (Jörg Goldberg, a.g.e., s. 87.) Bunların teknoloji yoğun sektörler olduğunu ve her ülkenin ekonomik altyapısında özel bir rol üstlendiklerini eklemeye herhalde gerek yok.

⁶⁴ IMF, *Direction of Trade Statistics*, Washington D.C., Haziran 1992, s. 67.

⁶⁵ Elmar Altvater vd., *Vom Wirtschaftswunder zur Wirtschaftskrise*, Berlin, 1979, s. 165.

ve ekonominin gelişim kanallarını belirleme gücü taşıdığıнын altını yeniden çizmek gerekir. “Alman koridoru”ndaki veya “Alman kuşağı”ndaki üç ülkenin toplam dış ticaretindeki payı adeta belirleyici konumda olan Federal Almanya, 1980’de Yunanistan dış ticaretinin yüzde 15’ini, İran dış ticaretinin yüzde 12’sini ve Türkiye dış ticaretinin de yüzde 14’ünü tek başına kapatıyordu.

Sözü geçen ülkelerin kaderi birkaç on yıl içinde tüm kıtayı kapsayacak bir boyut kazanacak, Almanya 1989 ertesinde de büyüdükten sonra bu koridorun tüm kıtaya yayıldığı gözlenecektir. Ancak bu, bir başka mesele...

Buradaki mesele şu: Arada çok açık ve Federal Almanya lehine seyreden bir asimetri var. Yani bölge ülkelerinin dış ticaretinde ezici ağırlığa sahip Federal Almanya’nın kendi dış ticaret tablolarında bu ülkelerin işgal ettiği yer, gerçekten de ihmal edilebilir boyutlardadır. Sadece bu karşılaştırma bile hegemonyal ilişkinin yön ve ağırlığını açıklamaya yetiyor.

Örnek: Yunanistan, 1980 itibariyle, Federal Almanya dış ticaretinde binde 9’luk bir ağırlığa sahiptir ve İran için de durum ve rakam farklı değildir. Türkiye ise çok daha küçük bir ağırlığa, dolayısıyla Alman ekonomisini bir terslik durumunda etkilemeyecek bir “öneme” sahiptir: Yaklaşık binde 4. Eğer “Alman kuşağı” ülkelerinin Alman dış ticaret dökümlerindeki yerini karşılaştırıyorsa, Yunanistan ve İran’ın da Türkiye’den en iki kat daha önemli olduğunu çabuk görürüz. Ancak ondan daha önemlisi, Federal Almanya ve onun teknolojiyi elinde tutan sermaye sınıfının, ticari mekanizmaları üzerinden, özellikle Türkiye’nin gelişim sürecinde belirleyici bir rol üstlenme olasılığıdır. Tabii bunun karşısında, Türkiye’nin böyle bir şansı yoktur: Federal Almanya’daki ekonomik ve sosyal gelişmeyi Türkiye çıkışlı ürünlerle, teknolojiyle vs. değil belirlemek, etkilemek bile düşünülemez. Bu asimetriyi bozan ve Ankara’nın elini güçlendiren iki şey, Federal Almanya’da Türkçe konuşan nüfus ile bölgedeki Türk ordusunun antikomünizmin bekçiliğini üstlenen ağırlığıdır. Türkçe konuşan nüfus 1980 itibariyle 1,5 milyon civarındaydı.⁶⁶ Ancak bu kozlar hiç öyle ticari

⁶⁶ Çeşitli kaynaklarda 1,5 milyon rakamı yer alıyor. Örneğin Bundeszentrale für Politische Bildung’a göre, Federal Almanya’da 2017’de 3 milyon olan Türkiye kökenli insan sayısı, 1980’de 1,5 milyondur. (www.bpb.de/internationales/

ürünler kadar güçlü değildir. Ekonomik ve ticari şansı olmayan Türkiye'nin Federal Almanya ile ilişkileri, "belirlenen" kategorisinde ele alınmalıdır.

Yunanistan-İran güzergâhında 1970'lerde, ki bu güzergâhın tam ortasında görece istikrarı temsil eden Türkiye de bulunuyordu, oluşturulan "kuşak", bölgenin ekonomik yapısını Federal Almanya'ya ve yavaş yavaş onun iktisadi egemenliği altına giren Avrupa'ya bağlıyor. Bu "muhayyel" köprünün ayakları ve temelini Federal Alman ekonomisiyle bu ekonominin sürekli fazla verdiği ticaret bilançosuna dayandığı açık. Bu çerçevede ve kalkınma yardımı ile doğrudan yatırımların vs. yanında, Avrupa Topluluğu'nun içinde ve dışında siyasal gelişmeler önemli bir rol oynamaktadır.

Ancak temel, olumlu bir yapı olarak Alman dış ticaretinde bulunuyor. İhracat fazlaları, "Deutsche Mark" (DM) üst üste değer kazanmasına, dolayısıyla "Made in Germany" etiketli ürünler yabancı paralar cinsinden pahalılaşmasına rağmen, olağanüstü boyutlar kazandı. Prof. Dr. Elmar Altvater, Batı Alman ekonomisinin artan gücü ve Alman Markı'nın (DM) sürekli değer kazanmasıyla, DM'nin Batı Avrupa'da hegemonyal bir para halini aldığına dikkat çekerken, bu hegemonyal konumun siyasete ister istemez yansıdığını belirtiyordu. Biz, bir adım daha atabiliriz: Bu hegemonyal konum Batı Avrupa ile sınırlanmış olmayacak, "Alman kuşağı" genişleyerek çok daha etkili olacaktır.

Böyle bir sürecin buradaki çalışmamız açısından anlamı ikilidir: DM, bir yandan üç ülkeye, ama esas olarak Türkiye'ye bir güç uygulamaktadır. Diğer yandan ve asıl önemlisi de, DM bu koridorda yer alan ülkelerin dış ticaret ilişkilerindeki Alman payı yüzünden dış politikada, özellikle de Türkiye'de, giderek daha önemli bir rol üstlenmektedir. Burada doğru orantılı bir ilişkiden söz etmiyoruz, yani ekonomik güç ve pay ile siyasetteki güç ve payın birbirine paralel olarak doğrusal bir büyüme veya gerileme yaşayacağı gibi bir iddiamız yok, ancak ekonomik ağırlığın siyasete bir biçimde ve çeşitli dolayimler üzerinden, eşzamanlı olmasa da er ya da geç, tercüme edilmesinin şart olacağını belirtmek gerekir.

Buradan bakınca, tamamen tersinden bir ilişki kurulmuş oluyor: 1970'lerdeki krize rağmen Alman ekonomisi en dinamik piyasaları sömürebiliyordu. Hangileriydi bu en dinamik piyasalar? 1970'lerin en dinamik piyasaları, OPEC'teki petrol ihracatçısı ülkelerdi. İşte Federal Almanya, son derece dikkatli yürütülen bir dış politikayla sözü geçen piyasalardaki gelişmeleri kendi çıkarlarına uygun hale getirebildi.

Söz konusu politikanın ilk etkisi 70'ler krizinin aşılmasında hızla yayılan dünya pazarı üzerine oldu. OPEC üyelerinin yükselen, daha doğrusu "patlayan" petrol gelirleri, bu ülkelere sanayi mallarının ithali için harcandı. Dünya piyasalarındaki bu hareketlenmeden ilk yararlananlardan biri Bonn Cumhuriyeti'ydi. Bonn, tam bu noktada öne çıktı. Birçok azgelişmiş ülkenin ve Batılı sanayi ülkesinin tersine, Federal Almanya kendi ekonomik krizini dengeleyebildi.

Burada, şunun da altı çizilebilir: 1970'lerin kriz yılları, ortasında Türkiye'nin yer aldığı bir koridordaki ekonomik denge yılları oldu. Bu denge Federal Almanya'nın denetimindeydi. Bu ülkenin büyük ağırlığı, "Alman Kuşağı" içindeki devletler üzerinde Bonn'un söz sahibi olmasına yol açtı. Hepsinden önce ve hepsinden çok da, Türkiye'deki siyasal gelişmelere müdahil olabileceği bir katılım bu yolla sağlanabildi.

Belki geçerken şu söylenebilir: Yunanistan'daki faşist Albaylar Cuntası ile Federal Almanya arasındaki ilişkiler araştırılması gereken bir konu. Ancak özetle şöyle bir analogiye başvurulabilir: 1967'de Albaylar Cuntası'nın Atina'da iktidarı gasp etmesiyle Yunanistan'ın ilişkilerinde Amerikan damgasının yerini, barışçı yoldan ve çatışmasız bir biçimde Avrupa ya da Federal Almanya damgası almaya başladı.⁶⁷ Karamanlis de Avrupa doğrultusunda benzer bir politika izledi.

1970'lerin sonunda Türkiye'de Alman ekonomisinin ağırlık merkezi açıkça siyasi alana da kaydırıldı. Ecevit rüzgârının Alman sosyal demokrasisiyle ilintileri herkesin gözü önündeydi. Bu kaymanın imzası da, aslında bir başka devlet darbesiyle, 12 Eylül'le

⁶⁷ Nicos Poulantzas, *Die Krise der Diktaturen*, Edition Suhrkamp, Frankfurt/Main 1977, özellikle s. 26.

atılmış oldu. Böylelikle ABD'nin çaresizliği ve güçsüzlüğü, yani ABD iktidarının yeri ve dar sınırları, teyit edildi. Tam da bu tez, bizi, bu kitapta, 12 Eylül darbesinin "dışarıdan olduğu gibi ithal edilmiş" bir Amerikan senaryosu olduğu yolundaki bakış açıları-
nın ötesine taşımaktadır. Federal Almanya, Türkiye'deki gelişmeler hakkında konuşma hakkını kazanıyordu artık.

Bonn Cumhuriyeti, Helmut Schmidt hükümeti sırasında, bu bölgedeki siyasi nüfuzunu ve etkilerini dünya ölçeğinde yaptıkları katma değerle hız veriyordu. Federal Almanya'nın dünya ile ekonomik kaynaşmışlığı bir avantaj olarak değerlendirildi. Aslında bu iç içeliğin sanayileşme sürecinin başlarına dek gittiğini biliyoruz. Uzun bir gelenek söz konusu. Bunun sonucunda Alman ekonomik ve politik elitleri, etkisi gerçekten büyük mekanizmalar geliştirebildi, bu mekanizmalar üzerinden yeni nüfuz alanları yaratıp bunları yayabildi. Askeri olanlar geçen yüzyılın ilk çeyreğinde olanlardı, 1980 yılı iktisadi araçların daha etkili olduğu zamanların ortasında kalıyordu.

Tarihsel arka plan, böyle. Bu arka plan gerek 70'li kriz yıllarında etkili kararlar alan gruplaşmaların gerekse "Alman kuşağı"nın etkinlik mekânını imliyordu; böyle görülebildiler. Bu temel üzerinde veya arka plan önünde, sosyalist tehdidin önüne geçilebildi.

Sahneye farklı bir açıdan bakalım: "Alman Kuşağı" veya "Alman Koridoru" sadece bir büyük ekonomi gücün nüfuz alanı değildi, siyasi bir üründü. Sorun çözücü bir anahtar olarak da tanımlanabilir: Sosyal demokrat ağırlıklı bir hükümet büyük sermayenin emperyal çıkarlarını, merkezinde Türkiye'nin bulunduğu böyle bir kuşakta ve 1980 yılında korumaya, bölgeyi sosyalist bir maceradan uzak tutmaya çalışıyordu.

Türkiye'nin kilit ülke veya bu anlamda bir ekonomik coğrafya olduğunu iyi bilen, bu bilgisini iki dünya savaşında acıyla sınamış bir sermaye sınıfıydı Bonn'da iktidar olan: Türkiye'nin düşmesi halinde dünyada sosyalizmin önünün alınamayacağını fark etmişti. Acımasızdı ve sorunun klasik antikomünist sağla değil, yeni ve emperyalist bir sağla, bol bol insan hakları, demokrasi ve hatta solculuk, gerekirse demokratik sosyalizm lafları eden bir siyasetle çözülebileceğinden emindi. Bonn, böyle bir merkezdi.

1989'dan önce, 1980 yılında, Türkiye'nin temizlenmesi gerekiyordu: Büyük kapitalist restorasyonun ölü Türkiye'de 1980 yılında, sosyal demokrat reçeteler halinde yardım alınarak bir askeri darbeyle açıldı.⁶⁸

---

⁶⁸ 12 Eylül ve onun iktisat programı olan 24 Ocak kararlarının fikir babaları arasında, bir tür senarist olarak verdiği destekle Kemal Derviş'in yer aldığını ilk kez bu açıklıkla ortaya çıkaran "yurttaş iktisatçı" Nazif Ekzen'di. Bir başka yerde genişçe çalışmışım. (Osman Çutsay, *"Şerefsiz Osmanlı"ya Dönüş*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 24-34). Elinizdeki bu kitapta ise bir adım daha atarak, Kemal Derviş'in da rahatça militanı sayabileceğimiz bir sosyal demokrasinin temsilcisi olarak SPD'nin 24 Ocak ve 12 Eylül'ün "başarısında" en önemli dış rolü oynadığını ileri sürüyoruz.

Türkiye'nin AT ve NATO için Önemi: Hatırlamalar

Rakamlara bakıldığında hemen ortaya çıkıyor: 1980 yılının AB'si konumundaki Avrupa Topluluğu (AT) ile Türkiye arasındaki ilişkiler tek taraflıdır.

Bir: AT'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisi çok büyük ve hatta rakipsizdir.

İki: Türkiye ekonomisinin tüm dinamik unsurları esasen AT'ye aittir.

Üç: Bu nedenle AT, Türkiye için vazgeçilemez bir bağımlılık ilişkisinin adıdır.

Dört: Ancak bütün bunlar, aynen Türkiye için geçerli değildir, hatta tersinden doğrudur: Yani Türkiye, AT için ekonomik arena da kolay yönlendirilebilecek bir lokmadır. Ankara bu kolaylığı tarihi, siyasi ve askeri unsurlarla dengelemeye çalışmaktadır.

Böyle bir tablo, elbette yorumsuz bırakılamaz, eklenmesi gerekenler var. 1976 yılında Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalatın toplam ithalat içindeki payı yüzde 8,5'ti. Bu oran, ihracat için yüzde 9,7'dir. Yani Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki Amerikan payı, yüzde 10'un altındadır ve üstelik bu oranlar yıllarla birlikte hızla gerilemektedir. 1980 yılında ABD'nin Türkiye ithalatı içindeki yeri yüzde 5,5'e, ihracatındaki payı da yüzde 4,3'e karşılık geliyordu.

Durum, AT ile ilişkilerde çok farklı. Kuşkusuz coğrafi uzaklık ve nakliye giderleri bu sonuçta etkiliydi. Yine de fark, son derece anlamlı bir büyüklük içeriyor. Türkiye'nin ithalatındaki

AT damgası 1976 itibariyle yüzde 45,6'dır, toplam ihracatı içinde AT'ye ait kalemler de neredeyse yarı yarıyadır: Yüzde 48,9.⁶⁹

TABLO 4

AT'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı (Milyon Dolar) (Yüzde)

	1976		1977		1978		1979		1980	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
AT	2342	958	2470	868	1872	1090	1827	1097	2267	1242
	%45,6	%48,9	%42,6	%49,5	%40,7	%47,6	%36,1	%48,5	%28,7	%42,7
TOP	5128	1960	5796	1753	4599	2288	5069	2261	7909	2910
	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)	(%100)

Kaynak: TOBB, *İktisadi Rapor 1983*, Ankara 1983 ve kendi hesaplamalarımız.
(Rakamların "küsüratı" atıldı.)

Bu değerler, aynı yıl itibariyle OECD ülkelerinden Türkiye'nin yaptığı ithalat için yüzde 69,5 ve ihracat için de yüzde 75,6 olmuştu. ABD'nin ise Türkiye'nin ekonomik yapısı, özellikle de reel ekonomisi içinde neredeyse ihmal edilebilir bir paya sahip olduğu hemen görülüyor.

Tabii emperyalizme sadece göbeğinden değil, tüm hücreleriyle bağımlı bir ülke olarak Türkiye için bu durum farklıdır: Yani Türkiye'nin AT ve OECD gibi uluslararası kurumlar nezdindeki ağırlığı, ihmal edilebilir boyutlardadır ve bu, aslında sistemin mantığına uygundur. Vassallar, uşaklar, kâhyalar vs. vazgeçilebilir olmalı, büyük sistemi ve merkezdeki oligarkları yokluğuyla sarsamamalıdır.

1980 yılında Türkiye'nin bu tabloda ve emperyalist merkezlerin istediği boyutlarda bir görüntü arz ettiği anlaşılıyor. Ancak ekonomik ihmal edilebilirlik gerçekten ciddi bir sorun.

Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin, ki gerçekten sistem olduğunu bir noktadan çözülmüce tamamen ortadan kalkmasıyla kanıtladı, Soğuk Savaş'a rağmen dünya ölçeğinde attığı adımlar, İran'daki kaos ve Afganistan'daki ilerici iktidara Sovyet

⁶⁹ TOBB, *İktisadi Rapor 1983*, Ankara 1983, Tablo: 111 ve s. 210.

askeri desteği, Türkiye'nin ekonomik önemsizliğini kompanse edebiliyordu:

“Sovyetler Birliği'nin saldırı yönü şu sırada açık bir biçimde Ortadoğu'yu hedef alıyor, burada ise Türkiye coğrafi konumuyla, tıpkı İran gibi, Arap ülkelerine sızma işinde bir tür engelleyici sürgü oluşturuyor.”⁷⁰

Gerçekten de Türkiye'nin anlamı coğrafi bir kilit olmasından kaynaklanıyordu. Askeri niteliği (“Türkiye'nin en iyi ihraç ürünü ordudur”) öne çıkmış bu antikomünist cephe ülkesinin hemen güneyinde zengin petrol yatakları uzanıyordu.⁷¹ Avrupa Topluluğu için “yumuşama” siyasetine eşlik edecek şekilde ve hızla geriye çekilen Pax Americana koşullarında asıl önemli olan bu Arap pazarlarıydı. Amerikan barışı finale yaklaşırken 70'lerin en dinamik piyasalarını OPEC'in petrol ihraç eden üyeleri oluşturuyordu.

İşte tam da bu bölgeler için Türkiye bir tür sürgülü kilit oluşturuyordu. Güneyindeki ülkeler hem hammadde kaynağıydılar hem de yükselen petrol gelirleri (“petro-dolarlar”) nedeniyle hızla büyüyen bir pazardılar.

Aslında bir sürpriz de değildi, bekleniyordu ve Bonn'un tepkileri bu bilindik çerçevede değerlendirilebilir. Örneğin sosyal demokrat başbakan Helmut Schmidt, bu bölgedeki hammaddeye bağımlılıktan hep şikâyetçi olmuştu: “Peki bu İslami petrole olan bağımlılığımızı azaltmak için devasa çabalar mı sarfetmemiz gerekirdi? Suudi Arabistan, İran, Irak ve hatta Kazakistan'ı böylelikle dünya ekonomisini etkileyecek kadar stratejik ve belirleyici

⁷⁰ Werner Gumpel, “Die Vollmitgliedschaft der Türkei in der Europäischen Gemeinschaft”, *Beiträge zur Konfliktforschung* içinde, 3 (1980), 10. Jrg., s. 73-74.

⁷¹ Aradan çeyrek yüzyıl geçecek ve 2002 martında Sabancı Üniversitesi'nde konuşan George Soros veya gerçek adıyla György Schwartz, Türkiye'nin en önemli ihraç malının ordu olduğunu ilan edecekti. Antikomünist histerinin üniformalı disiplinlere oligarkların duyduğu ihtiyacı hatırlatıyordu: “Türkiye'nin Arjantin'den tek farkı stratejik pozisyonudur. Bu stratejik pozisyonuna bağlı olarak, Türkiye'nin en iyi ihracat ürünü de ordudur.” (www.milliyet.com.tr/2002/03/04/ekonomi/aeko.html) George Soros aynı tarihli bir başka kaynağa göre ise “Türk ordusu Türkiye'nin en iyi ihracat kaynağıdır” demişti. Çevirinin böyle sürprizleri olur. Sonuçta biz “Cümlelerin maksudu bir, amma rivayet muhtelif” diyebiliriz: Türkiye, silahlı kuvvetleri ve strateik dozisyonu nedeniyle bir fiyata ve ilgaive sahibi

bir konumdan uzaklaştırmayı becerebilir miyiz? -Ben pek iyimser değilim.- Bir gecede Sovyetler Birliği'nin parçaları olan takipçi ülkelerden, büyük petrol şirketlerinden, petrol üretimlerini, petrol hatlarını düzene sokmalarını talep etmekten başka yardımcı olamayız. Petrol, bu ülkelerin önümüzdeki 20 yıl da başarıyla ihraç edebilecekleri şey. Bu da Ortadoğu'nun stratejik önemi azalatacaktır.⁷² Oysa Türkiye için biraz tersinden de hareket edilebilir.

Şöyle: Ortadoğu'nun stratejik önemi azalınca, mutlaka Türkiye'nin de öneminin azalması gerekmez, yani birincinin önem yitirmesini Türkiye'nin öneminin azalması izlemez. Görelî bir bakışla, bu önemin, tam tersine, artacağı bile söylenebilir. Hatta bu, 12 Eylül darbesinin Bonn Cumhuriyeti tarafından neden desteklendiğinin arka plan koşullarından biri de kabul edilebilir. Türkiye köprübaşı rolüyle, hammadde yataklarını ve yatırım mallarının satılacağı bu piyasaları denetleyebilirdi. Böyle de bakılabilir. Sonuçta, Türkiye'nin güney komşularındaki petrol zengini topraklarda, yükselen petrol gelirlerinin Batı Almanya merkezli bir Avrupa'dan akacak sanayi mallarını emme gücü korkunçtu. Avrupa Topluluğu için önemli olan işte buydu. Türkiye'nin bir "türev önemi" olduğu anlaşıldı: Komşularına akacak mal ve hizmetlerin denetlenmesi için bir dev depo veya istikrarlı kamp olarak kalması önemliydi.⁷³

Ancak Türkiye'nin AT'ye üyeliği sorun olabilirdi. Örneğin, bir konu açıklık kazanmıştı: Acaba 1980'in hemen öncesinde Türkiye, Batılı sanayileşmiş ülkelerden ve bu çerçevede elbette AT'den aldığı kredileri, öngörüldüğü gibi kullanmamış mıydı? Anadolu, bir yatırım mezarlığına dönmüştü artık neredeyse: Sadece milyarlık tutarları har vurup harman savuran ve hiç hesaba gelmez politikacılar değildi ülkede bir rol oynayan. "(...) Türkiye'nin az gelişmiş

⁷² *Zeit-Punkte*, No. 1 (1993), s. 30.

⁷³ Bu, aslında Türkiye'nin bir ana dağıtım deposuna dönüştürülmesi demekti ve 12 Eylül'ün -özellikle de onun programını oluşturan 24 Ocak Kararlarının- temel iktisadi yönelimini gösteriyordu. Depo kaderi, zaman içinde ülkenin ortadan kaldırılması anlamına gelecekti. AKP iktidarları, mantiki sonucun ucunu çekmiş oldular ve cumhuriyetin tüm kazanımlarını, en başta da sanayileşmeyi ve katma değerli üretim zihniyetini sıfırladılar. Dincilik bunun için de gerektiği:

hali de bir sorundu; bu sorun AT'yi yepyeni ödevlerin önüne oturtacaktır. AT, Türkiye'yle birlikte Ortadoğu'nun Avrupa ölçütleriyle hiç ölçülemeyen ekonomik sorunlarını da Topluluğa dahil etmiş oluyor."⁷⁴

Türkiye'nin tam üye olması halinde sadece verimsiz bir ekonomi değil, verimsiz bir insan malzemesi de AT'ye gelmiş olurdu. Bunun pek öyle bir cazibe gerekçesi olamayacağını muhafazakâr ve sosyal demokrasiye de uzak olmayan bir yazarın kaleminden okumak mümkündü. Söz geçeren yazar, Türkiye'nin anlam ve önemini sürekli ön plana çıkarıyordu: "AT'nin bölgesel fonu Türk tam üyeliği koşullarında kuşkusuz epey yüklü bir artışa gerek duyuyor. Ortak tarım piyasası için de sorunlar ortaya çıkacaktır."⁷⁵

Büyük tarım projeleriyle Türk tarım üretimi çeşitlendirilebilirdi. Ancak bu da AT'nin zaten çözülmez haldeki tarım sorunlarına ek bir kalem anlamına gelirdi. Sorun kangrenleşebilirdi. Dönemin uzmanları da Türkiye'ye böyle bakıyordu. Büyük bölümü geri kalmış Türkiye'nin AT düzeyine çıkarılması demek, büyük tutarda paralar ayırmak demektir. Bu tutarın saptanıp hesaplanması bile mümkün değildi. Bütün gafları ve açıklarıyla Werner Gumpel: "Tarım fiyatlarının AT üzerinden yüksek sübvansiyonu dahil olmak üzere sadece tarım sorunu bile milyarlar gerektiriyor."⁷⁶

İyi de, Türkiye'nin bir altyapı ihtiyacı içinde olması, neden AT için bir fırsat anlamına gelmesin? Sonuçta dev boyutlarda bir pazar açılmış olacaktı. 1980 yılında Türkiye, "Ortak Pazar" da direnebilmesi için kendisine yardımcı olabilecek tüm önkoşulların eksikliğini çekiyordu. Türk siyaset sınıfını ilgilendiren en önemli mesele, 1980'de çeşitli AT fonlarından yararlanabilmek ve Yunanistan'ın bunları veto etmesini engelleyebilmektir. Türkiye'deki emek piyasası üzerindeki yükün kaldırılması da çok önemliydi. Fakat bunların çok sınırlı enstrümanlara ve kısıtlı olanaklara sahip AT için bir rahatlama getirmeyeceği, tam tersine, ek bir yük olacağı düşünülüyordu.

Başka türlü de ifade edilebilir: Türkiye, AT çerçevesinde siyasi

74 Werner Gumpel, a.g.e., s.79-80.

75 Werner Gumpel, a.g.e., s. 80.

76 Werner Gumpel, a.g.e.

bir ağırlıktı, ama büyük bir ekonomik önem taşııyordu ve bu, Bonn tarafından görölüyordu. Ankara, buna rağmen tümüyle göz ardı edilemiyordu. Soğuk Savaş koşullarında bu siyasi ağırlığı kullanabileceğini düşünen Türk siyaset sınıfı, Türkiye'yi abartan çıkışlarıyla havayı lehine çeviremiyordu. AT'nin güneye doğru genişlemesi öncelikle siyasi bir karardı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde antisovyetik, karşıdevrimci eylemler, casusluk gibi gerekçelerle mahkûm olan ve ömrünün beş yılını çalışma kampında geçiren Werner Gumpel, darbe yılında ve sağcı gözükleriyle kendi dostluk anlayışını tutamak noktaları halinde listeliyor:

“1. Türkiye 45 milyon insanıyla büyük bir potansiyel pazar sunuyor, bunun henüz bir satın alma gücü yoktur, ama planlı ve hedefli yatırımlarla Avrupa için açılabilir. Bu sadece uzun vadede mümkün olacaktır, ancak bir ülke için yardımın değerlendirilmesinde unutulmaması gerekir.

2. Türkiye'nin büyük insan zenginliği, gerekli emek kalifikasyonu yaratıldıktan sonra, ortak pazar çerçevesinde ülkedeki yatırımlarla veya işgücü transferleriyle yararlı kılınabilir.

3. Üretimlerin Türkiye'ye aktarılmasıyla Ortadoğu'ya olan ulaşım yolları kısaltılabilir ve böylece nakliye maliyetleri düşürülebilir. Ortadoğu, özellikle İran'da siyasi bir istikrar sonrasında, Avrupa'nın önemli bir partneri kalacaktır.

4. İstikrarlı bir Türkiye, Akdeniz bölgesinde AT'nin ekonomik ve politik çıkarlarının garantiye alınması demektir, böylelikle Batı Avrupa'nın tüm gelişimini kolaylaştırır. Bu etkiyi sayısallaştırmak mümkün değil, ama kuşkusuz anlamlıdır.”⁷⁷

Eğer AT ve bilhassa Federal Almanya bir destekleme operasyonu yapacaksa, 1980 tarihli bu gerçekten sıradan “uzman” görüşünde olduğu gibi, yapmalıdır, çünkü Türkiye bir kaosun içindedir, ancak gerekçe sadece askeri olamaz, bunun ötesinde bir şey olmalıdır. Bu yardım, uzun vadede, askeri olmakla birlikte, ekonomik bir yararla bağlantılıdır ve AT'nin çıkarına olan budur. Alman siyaset sınıfı da bu görüşteydi: Bu büyük pazardan yararlanmayı bilmek gerektiği genel kabul görmüştü.

Türk siyaset sınıfı farklı bir noktada değildi. Türkiye'nin büyük bir pazar olduğu iddiası, Ankara'nın emperyalist merkezlerle ilişkilerinde sürekli öne çıkardığı bir tezdi ve 12 Eylül darbesinden önce kadar sonra da hep ileri sürüldü. Ama bu kadar önemli ve anlamlı bir pazarın neden Avrupa'ya önce AT sonra da AB'ye üye ve entegre edilemediğine dair bir yanıt bulunamadı.

Türkiye ekonomisinin 1970'lerde Avrupa için en fazla bir kontrol kulesi olabileceği düşünülüyordu. İşlevi, bunun ötesine geçmiyordu. Kendi başına böyle bir "kulenin" herhangi bir değer taşıdığı söylenemezdi. Türkiye bir türev önem taşıyordu: Antikomünist bir cephe ülkesiydi ve güneyindeki kapitalist pazarları denetleyebilecek, ana dağıtım deposu kimliğiyle de besleyebilecek bir yerde duruyordu. Bütün ilgi ve ilgisizlik, bu "türev önem" ile bağlantılıydı.

Avrupa ve onun üzerindeki hegemonyasını yavaş yavaş kurumsallaştıran ("AT") Bonn Cumhuriyeti'nin yönetenleri de Türkiye'nin büyük pazar olduğu konusunda Türk mevkidaşları ile hemfikirdi. "Açılması" konusunda da öyle. Ancak 1980'de Türkiye'nin AT için çok önemli olmadığı fikri de ağırlığını korumaktaydı. Bunu rakamlardan kolayca görmek mümkündü. Planlı ve hedefi belli yatırımlarla Türkiye AT için önemli, daha doğrusu "vazgeçilemez" bir konuma çekilebilirdi. Öyle mi?

Pek değil. Ama Türkiye'deki insan malzemesininin veya "yetiştirilmiş işgücünün" henüz Batı Avrupa'nın acilen ihtiyaç duyduğu donanıma sahip olmadığı düşünülüyordu; bu, kesin. İki taraf da, Türkiye ve AT, bu hedeften şimdilik uzaktı: 1980 yılındayız.

Üretimin Türkiye'ye nakli durumunda bir önem ve anlam sıçraması yaşanabilirdi. Ancak kapitalizmin böyle bir safdillige izin veremeyecek kadar emperyalist merkezlerin çıkarlarına yontan bir şiddet havuzu olduğu da biliniyor. Federal Almanya'daki imalat sanayiinin bazı kesimlerinin Türkiye'ye taşınması 1980'de bir başka nedenle de pek mümkün değildi: Çünkü Türkiye taşıma maliyetlerini yüklenecek durumda değildi.

Ayrıca, Ortadoğu'nun AT'nin önemli bir partneri olabilmesi için İran'ın da siyasal istikrara kavuşması gerekiyordu ki, bu 1980'lerde bile mümkün olmayacaktı: 1980'de başlayıp 1988 dek devam edecek olan İran-İrak Savaşı, ortamı iyice zehirleyecekti. Bu koşullar altındaki Türkiye'nin AT için önemliliği...

beklentisi veya iddiası, somut gerçekliğin olanaklarını doğru alımlayamayan bir bakışın ürünüydü.

İstikrarsız bir Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta AT'nin çıkarlarını özellikle Akdeniz havzasında garantileyebileceği, bir başka soru ve sorun kaynağıdır. Avrupa'da, Akdeniz havzası, özellikle Doğu Akdeniz ile özel bir ilişki kurabileceğini düşünen kesimler yok değildi, ancak Türkiye'nin bir Akdeniz ülkesi olduğunu siyasete çıkarabilecek bir hareket veya girişim ya da güçlü kadro Türkiye'de bulunmuyordu. Türkiye'nin Akdeniz kıyıları bir gezi ve turizm hedefi bile değildi. 1980 ve sonrasındaki on yıllarda Akdeniz kıyılarını denizyolu taşımacılığına açan büyük boyutlu bir müdahale yaşanmadı. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin AT'nin ekonomik varlığı için özel bir öneme sahip olmadığı anlaşılıyor. Hatta...

Hatta tam tersine, burada büyük bir sorun yattığı fikri yaygındır: Türkiye AT'ye alınsa, zaten ağırlaşan bir işsizlik sorunuyla yüz yüze Avrupa ekonomisi büyük ve ek bir emek göçüyle karşı karşıya kalacaktı. Helmut Schmidt'in de kâbusu olan bu olasılıkla ilgili, dönemin ruhunu Werner Gumpel, verdiğimiz kaynakta, şöyle özetliyor: "Almanya'da 1,2 milyon Türk yaşıyor. Ayrıca bir milyon Türk daha Federal Almanya'ya gelebilmek için olanak bekliyor." Bu özet, "zamanın ruhu" çerçevesinde ve AT ile bağlantılı olarak, Türkiye'nin sadece olumsuz bir rol oynayabileceğini gösteriyor.

"Olumsuz bir anlam" denebilir, zira bir sınırlama niyeti var. Kaldı ki, Türkiye'nin başı 1980 yazında yüzde 100'ü aşan bir enflasyonla ve yüzde 25'lerde bir işsizlikle derttedir. Mevcut sanayi de enerji darboğazı nedeniyle dörtte birlik bir kapasite kullanım oranına sahiptir. Alman kamuoyuna bu bilgiler aktarılmıştı.⁷⁸ Federal Almanya ve Avrupa'nın en etkili haber dergisinin 1980 yılı Şubatında, 24 Ocak Kararlarının hemen ertesinde, yaptığı bu döküm, böyle bir devletin AT'ye ek bir "maliyet unsuru" olmanın dışında bir rol üstlenemeyeceğini gösteriyor.

Dönemin AB'si olan AT, demek ki 1980 yılında Türkiye'yi ekonomik bir önem atfetmekte haklıdır, eğer "kârlılık" baz alınırsa. Ancak her durumda ortada bir önem var. Bu önem veya "ehem",

⁷⁸ *Der Spiegel*, No. 6 (4.2.1980), s. 128.

askeri açıdan ve güvenlik siyasetiyle bağlantılıdır. Sadece bu anlamda AT çerçevesinde aşırı belirlenmiş bir rol ve önemin özellikle Türk siyaset sınıfı ve ekonominin güçlü ailelerince abartıldığına daha önce dikkat çekildi. Bu abartının, AT'nin yönetim katmanlarında ek bir sıkıntı konusu olduğu anlaşılıyor. Ancak bu sıkıntıya güvenlik siyaseti gereği ve askeri hesaplarla göğüs gerildiği gözleniyor.

Sadece ekonomik gerekçeler, Türkiye'yi Avrupa için veya onun görece zenginlerinden oluşan AT için cazip kılmıyor. Çünkü ülkenin hemen altında, bilinen en zengin petrol yataklarının yattığı herkesin malumudur. Bu arada, Avrupa'nın Türkiye ekonomisinde hayati önemi haiz, rakipsiz bir kalem olduğunun yine altını yine çizmiş olalım. O zaman, AT-Türkiye ilişkilerinde ışığı Türkiye üzerine tutmak gerekiyor. Baktığımızda AT'nin Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için büyük çaba gösterdiğine tanık olunmuyor, ABD'nin tavrından farklı, fakat Türkiye burjuvazisinin çabaları çok açık. Peki, ilk kez mi?

Değil.

Benzer adımlar, Türkiye tarihinde hiç atılmamış değildir. Soğuk Savaş sürecinde ve Türkiye ile NATO ilişkilerinde atılmıştır benzerleri mesela: Türkiye NATO'dan davet beklememiş, kendi Kore Savaşı türü kanlı girişimleriyle, hatta 1951 TKP tevkifatıyla, adeta davet yaratmıştı.⁷⁹

Demek ki, NATO-Türkiye ilişkilerinde siyaset belirleyici öge olmuştur. Kararın Washington'dan kaynaklandığı gibi bir izlenim ilk bakışta çok yanlış değildi, ama Ankara'nın ABD'nin doğrudan güdümüne girebilmek için ısrarcılığı, SSCB karşısında bir antikomünist cephe ülkesi olmanın hakkını verme talebi, Türkiye burjuvazisinin cumhuriyeti gömme kararlılığın bir yansıması olarak okunabilir.

Ciddi bir fark yok değildi AT ile NATO arasında, daha doğrusu Ankara'nın NATO ve AT politikaları arasında: NATO

⁷⁹ Türk aydın tarihinin kurucu nitelikte bir kilometre taşı olduğunu düşündüğüm Yalçın Küçük'ün temel tezleri doğrultusunda söylenirse, Türkiye'de bir komünizm tehdidi ve Türkiye yönetiminin de gözünü budaktan sakınmayan bir antikomünist kararlılıkta olduğu ilan ediliyordu. Türk sermayesi sonuç almamış değildir. Cumhuriyetin yıkılması...

merkezi, SSCB ve güçlenen sosyalist sistem karşısında Türkiye ile Boğazlar'a askeri açıdan bağımlıydı. Bir başka ifadeyle, NATO ile ilişkilerinde ve ısrarcılığında Türkiye egemenleri edilgen, bekleyici taraf değildi, inisiyatif alan, art arda girişimlerde, hatta provokasyonlarda bulunan ve ittifakı davet eden taraftı.

Türkiye'nin NATO için ilk önemi, yaşlı kıtanın kenarında ve jeopolitik konumundan doğuyordu: Sovyetler Birliği ile yüz yüze ve göz gözedir. Sadece Sovyetler ile ortak sınıra sahip değil, dünyanın en zengin petrol rezervlerinin de komşusudur. Bunlar Ankara'yı kilit başkent yapmaya, Türk zenginlerinin gerici, maceracı ve cumhuriyetin kazanımlarını kolayca öldürecek taleplerini de gündeme oturtmaya yetmiş olmalıdır.

Neresinden bakılırsa bakılsın Batı ittifakı, Türkiye yardımıyla, stratejik önemi büyük hava sahasının yanı sıra SSCB'nin Arap ülkelerinde artan askeri hesaplarını göğüsleyebileceğinin farkındaydı. Ortadoğu'daki kargaşa, özellikle 12 Eylül'e paralel patlak veren İran-İrak Savaşı, petrol hatlarının tehdit altında kalması, bölgenin öneminin Afganistan ve İran olaylarından sonra daha da artmasına yol açmıştı. Türkiye egemenleri, 1980 yılında durumun ve ellerindeki kozların farkındaydı.

Soğuk Savaş başlarken NATO ve Washington, Türkiye'nin ısrarla yakınlaşma çabalarını büyük bir heyecanla karşılamış değildi. Ankara'nın yorucu çabalarına dikkat çektik, ama AT ile ilişkiler biraz daha farklıydı. Bu, askeri hesapların ikinci plana düşmesiyle bağlantılı görülebilir. Sonuçta AT, ilk etapta ekonomik bir atılımdı ve Türkiye ile ilişkiler öncelikle bu "temel" üzerinde kurgulanmıyordu. Başka şeyler de var.

Şu: Britanya'nın dünya gücü, daha doğrusu emperyalizmin lider gücü olmaktan çıkması ve altının oyulması, Ortadoğu'da büyük bir boşluk yaratmıştı. ABD bu boşluğu doldurmak zorundaydı.

Peki, şansı var mıydı? Başbakan Helmut Schmidt, bu konuda ciddi kuşkular taşıdığını sonraki yıllarda çok açık yazdı. Schmidt, son derece karamsardı. Bölgede ABD'nin dizginleri ele alma çabalarını umutsuz ve başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm görüyordu: "Londra ve Paris'te, Yakındoğu konusunda Washington'dakinden daha iyi bilgi ve daha çok anlayış var; ayrıca büyük deneyimler de var. (...) Ancak, veya daha iyisi, tam da bu yüzden,

hiçbir Avrupa hükümeti veya hatta Avrupa Topluluğu, Batı'nın "Yakındoğu sorunu"na bir çözüm gerçekleştirebileceği fikrine kapılmadı. (...) Washington'un gelgeç ve kısmen de tek taraflı siyasetini şimdiye dek endişeyle izledik."⁸⁰

Böyle bir çerçevede, Türkiye'nin emperyalist merkezler için bir kontrol kulesi işlevine talip olması anlaşılabilir; bölge parça parçadır ve bu tür bir üst bakışa ihtiyaç vardır. İyi de, kimin adına, hangi emperyal güç adına? Hepsinden önemlisi de o çoğalan merkezlerin hangisi adına?

Burada yanıt aranmıyor. Ama böyle bir dağınık coğrafyadan, ki içerdiği petrolle Batı için hayati önemdedir, AT yönetenlerinin tedirginlik duymaması mümkün değildir. Ankara bu kontrol kulesi işlevi üzerinden Tahran'la birlikte Batı'ya karşı da yönelebilirdi. Bunun ötesinde bir mesele var: Türkiye'de petrol gibi yeraltı zenginlikleri yoktu, ama tam da bu nedenle, ekonomik bir önemi bulunmaksızın siyasi ve askeri bir güç odağı olma fırsatını kullandı. İran'da durum farklıydı: Büyük petrol rezervine sahipti, Mezopotomya'nın karşısında egemen bir konumdaydı ve Hürmüz Boğazı'nı denetliyordu. İran'ın yitirilmesi Batı için Türkiye'nin bir önem sıçraması yaşamasına yol açacaktı. Türkiye burjuvazisi bunu gördü.

Dahası var: Batının bölgeden çekilmesi halinde, bütün bu zengin coğrafyada siyasi ve askeri ağırlık "Doğu Bloku"na kayacaktı. Ekonomi için de aynısını söyleyebiliriz. Kısacası, tüm dünyadaki yerleşikliği can evinden vuracak bir kırılmanın yılıydı 1980.

Bir çıkmaz sokaktı: 70'lerde art arda patlak veren petrol krizi, Ege ve Kıbrıs için Türk-Yunan çekişmeleri, bu arada Libya'nın Sovyetler ile yakınlaşma çabaları Türkiye'nin neredeyse ana kaideyi oluşturduğu Doğu Akdeniz'i bir çatışma merkezine dönüştürüyordu. Dolayısıyla Kıbrıs da sahnenin önemli bir figürüne dönüşüyordu. Ya Türkiye?

Türkiye olmaksızın bölgede bir hareket yaşaması zordu. Yunanistan ve Kıbrıs, küçük ölçekli siyasi birimlerdi. Batı dünyası ve NATO şunu 1970'lerin sonunda ister istemez gördü: Kara, deniz ve havadan tüm yollar Türkiye üzerinden geçiyordu. Karadeniz'den

⁸⁰ Helmut Schmidt, *Menschen und Mächte*, s. 241-242.

Akdeniz'e Balkanlar'dan İran Körfezi'ne tüm yollarda Türk damgası vardı. Boğazlar, NATO ve tüm Batı için yaşamsal önemdeydi.

Bütün bunlar göz önünde tutularak şöyle bir erken sonuç çıkarılabilir: Türkiye'nin önemi köprübaşı konumundan kaynaklanıyordu. Türkiye, Sovyetler Birliği için kapitalizmi dizginleyen bir engel olmaktan çıkmıştı. Batı da Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha aktif bir engel, daha doğrusu antikomünist ve etkin bir istihkâm olarak görmek istiyordu. Öte yandan Türkiye coğrafyası Batı dünyasındaki sanayi üretimi için hayati önem taşıyan petrol yataklarının hemen üzerindeydi. Ama başka bir şey, başka bir korku var. Nitekim NATO'nun ve Türk darbecilerin "yansıtıcısı" konumundaki bir tuhaf "yazar" olan İhsan Gürkan'ın saptamaları bunu gösteriyor:

"Bu durumda, Türkiye ve İran Sovyet etkisinde veya egemenliğinde düşünülebilir bir askeri koalisyon için oluşturuyor; böyle bir koalisyon SSCB'den İsrail ve İran Körfezi'ne kadar serbest bağlantı yolları yaratabilirdi. Böylesi muhtemel bir gelişmenin sonuçları Ortadoğu ve Yakındoğu için, petrole serbest ulaşım için kötü olurdu. Batı Avrupa enerji hayat damarlarından koparılmış halde öyle bir konuma getirilirdi ki, burada Sovyet ekonomik baskısı bir boyunduruğu, güç tehdidiyle olandan çok daha kolay ve ucuz ulaşılır kılabilirdi."⁸¹

Çeşitli kaynaklarda birkaç dil bildiğine dikkat çekilen 12 Mart ve 12 Eylül'ün bu "kadri bilinmemiş stratejisti", İhsan Gürkan, daha çok yönetenlere seslenen Almanca bir yayında Türkiye'nin olağandışı konumunun ve NATO için hayati öneminin altını çizirken, çok da yalnız değildir. Sıkıntı başka yerdedi.

Türkiye için geçerli olan, İran için de geçerliydi ve 1979'da ABD'yle bağları kopan bu ülkeyi, Afganistan'a ve Sovyet birliklerinin girmesi izledi. Böylece SSCB'nin hemen güneyindeki bir güvenlik bölgesi Batı'nın denetiminden, en azından bir süre için çıktı. SSCB'nin yumuşak karnı, Afganistan, İran ve Türkiye, bir anda dağılma belirtileri gösterir olmuştu. Önce İran'daki toplumsal kargaşa, sonra Kabil'deki Sovyet dostu bir yönetim, Türkiye'yi

⁸¹ İhsan Gürkan, "Die Türkei - Eckpfeiler der Nato im Süden", *Beiträge zur Konfliktforschung*, 11. Jahr, 1 (1981), Bremen, s. 26.

yalnız bırakmıştı. Türkiye'deki düşük yoğunluklu iç savaş sol-sosyalist bir hükümet olasılığını mümkün kılabilirdi. İşte bu olasılık, Türkiye'nin önemini iyice yukarıya çekti; Ankara'nın borsa değeri sanki tavan yaptı.

AT ile ilişkilerden farklı olarak, 1980 yılında NATO-Türkiye ilişkilerinin sıklaştırılması, Batı'nın çıkarınaydı ve ilgi de gerçekten büyüktü. Türkiye, AT'den bakıldığı gibi, basit bir "maliyet kalemi" olarak algılanmıyordu. Ancak NATO çevreleri, bu yakınlığı fazla vurgulamaktan kaçınıyordu. Bunu belki sosyalist sistemin ve Türkiye'deki sol yükselişin etkisiyle açıklamak mümkündür. Yunanistan ve Türkiye'deki NATO üslerinin birbirinden kopuk olması da bir faktördü. Washington, Türk ve Yunan güvenlik sistemlerinin birbirinden kopuk olmasını kabullenemiyordu, zaten 12 Eylül'den hemen sonra Atina'nın tekrar NATO'nun askeri kanadına dönüşü gerçekleştirildi. 12 Eylül'ün en büyük dış amaçlarından birinin bu olduğu, geçen zaman içinde çabuk anlaşıldı. Örneğin, Yunan gazetelerinin darbe haberini "NATO'ya geri dönüyoruz" başlıkları kullanarak ayrıntılandırması, yanlış çıkmadı.

1980 yılında Türk ve Yunan güvenlik sistemlerinin, daha doğru bir ifadeyle, antikomünist silahlı histerinin tekrar birbirine kavuşturulması için çabalara tanık oluyoruz. Aslında SSCB ve sosyalist dünya sistemi karşıtı iki ülkenin yönetici elitleri açısından büyük bir sorun yaktır.

Özet olsun diye yinelenebilir: "Alman kuşağı" veya "Alman koridoru" denilen bölgede, dünya sosyalizminin prestijindeki yükselişin sürdüğü 1960'lardan sonra, Türkiye, özellikle de İstanbul ve Çanakkale Boğazları nedeniyle anlamlı bir rol üstlenmişti. 1970'lerde Yunanistan-Türkiye-İran-Afganistan hattında ilk gedikler açıldı. Önce Kıbrıs sorunu nedeniyle, Yunanistan-Türkiye ilişkileri kırılmaya başladı. Yunanistan, NATO'nun askeri kanadından çekildi. Asıl önemlisi İran'daki İslam devrimi bu ülkeyi tamamen Amerikan karşıtı bir renge büründürdü. Afganistan'a 1979 sonunda giren Sovyet birlikleri bardağı taşıran ve Batı'yı Türkiye'de hızla harekete geçiren damla oldu. Bütün bu dönüşümler, ekonomik önemi küçük Türkiye'nin bir anda NATO için çok önemli bir kale veya köprüye dönüşmesine vol actı.

Ancak Washington, bölgedeki gelişme ve çatışmaları tek başına denetleyemeyecek kadar zayıflamıştı. O nedenle olmalı, ABD, Berlin'e bu koridorda özel bir önem atfetti. Bu kitabın eklerinden birini oluşturan Hans Matthöfer görüşmesinde de görüleceği gibi, Berlin'deki siyaset sınıfı, Federal Almanya'nın ABD'nin dünya ölçeğindeki rolünü aynen üstlenemeyeceğini iyi biliyordu. Bonn Cumhuriyeti, Ortadoğu'da siyasal bir liderlik üstlenme küstahlığından da her zaman uzak durdu. Bu, onun ekonomik çıkarlarını daha bir güçlendirdi. 12 Eylül'de ise Ankara'nın yeni ve üniformalı sahipleri üzerinden, Türkiye'nin askeri anlam ve öneminin altı çizilmiş oldu.

Türkiye-Federal Almanya: İçinde Darbe Saklı Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Federal Almanya ile olan ihracat ve ithalat ilişkilerini, SPD damgalı bir "köprü" resmiyle açıklamaya çalıştık. Türkiye, bölgesel bir koridorun, Alman kuşağının köprübaşıydı; halen olduğu gibi.

1950'ler ve 1960'larda ana eğilim ortaya çıkmıştı aslında ve bu çizgi, 1970'lerde iyice yerleşti: Türkiye'nin dış ticaret rejimi, tüm veriler, ekonominin Federal Alman sanayisi ve pazarına bağımlı olduğunu, daha doğru ve "sekte" bir ifadeyle, Türk kapitalizminin iplerinin Alman emperyalizminin elinde toplandığını gösteriyor. 1980 yılında Türkiye en fazla ihracatı Federal Almanya'ya yapmakta, ancak asıl önemlisi, içerideki ekonomiyi düzenleyecek kadar yoğun olarak, ithalatı da Bonn Cumhuriyeti kökenli şirketlerle gerçekleştirmektedir.⁸²

Bu iki ülke arasında, sadece ulusal gelir, sanayileşmenin düzeyi, teknolojinin üretim ve aktarımı açısından değil, dış ticarete birbirlerine verdikleri yer itibariyle de devasa boyutlarda fark vardır. Örneğin darbe yılında, Federal Almanya, Türk dış ticareti içinde yüzde 14'lük bir paya sahiptir, ancak Türkiye'nin Federal Almanya'nın toplam dış ticaret hacmi içinde kapladığı yer binde 4'tür.

⁸² DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara, 1981, s. 324-325. Ayrıca: DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1983*, Ankara, 1983, s. 356-357.

Ayrıntılandırılabilir: Türkiye'den Federal Almanya'nın 1979 ve 1980 yıllarında yaptığı ithalat, Bonn Cumhuriyeti'nin toplam ithalat hacmi içinde binde 3'lük bir toplama ulaşabiliyor.

İhracat, dedik: 1979 yılında Federal Almanya'nın toplam ihracatı içinde Türkiye'nin yeri binde 4'tür, 1980'de ise binde 5'tir.⁸³

Sadece bu veriler bile iki ülke arasındaki dengesizliği göstermeye yeter. Ekonomilerin genel manzarası ve ithalat-ihracat bağlantıları, bu denklemde belirleyenin Federal Almanya, belirlenenin ise Türkiye olduğunun altını çiziyor.

Elbette buradan kolayca siyasal ilişkilerin de iki ülke ekonomilerini düzeyi ve birbirleri içindeki yerlerini birebir yansıttığı sonucu çıkarılamaz. Başka girdiler, siyasal ilişkilerdeki ağırlıkları değiştirebilir. Örneğin işgücünün serbest dolaşımı konusunda Almanya'nın tüm talepleri karşılanabilmiş değildir. Benzer bir şey Kıbrıs sorununda yaşanan kördüğüm için de söylenebilir; Bonn, Ankara'ya her istediğini yaptıramıyordu. Doğaldı: Ekonomik temel ile siyasi kurum ve ilişkiler ağı, birbirinden sapma gösteren gelişim çizgileri içerir, yani eşitsiz gelişmenin sonuçları burada da yaşanır. Pek çok konuda, bazen ekonomik ağırlıkları tamamen reddedecek şekilde, siyasal tercümelemlerle de karşılaşmak mümkündür. Nitekim, bu dengesiz denklem içinde Türkiye, bazı konularda "belirleyen" taraf rolünü bile üstlenebiliyor. Ancak eğilim, Türkiye'deki üretimin Alman ağır sanayisine ve teknolojisine bağımlı olduğu yönündedir.

Bu bağımlılığın ekonomi ve siyasette anlamlı bir hareket alanı yarattığı çok açık, ancak ekonomideki egemenlik siyasete aynen tercüme edilemiyor ve tersi; siyasetin hareket alanı da ekonomide aynen geçerli ve etkili olamıyor. Federal Almanya ile dünya emperyalist sisteminin 1980 yılı itibarıyla lideri ("süper güç") ABD arasında Soğuk Savaş sırasındaki ilişkiler, tıpkı ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler gibi, eşitsiz ve/veya dengesiz gelişime örnek kabul edilebilir.

Belirleyenin Almanya, belirlenenin Türkiye olduğu bir ekonomik tablonun elbette çeşitli izdüşümleri olacaktır. Bu ülkelerin

⁸³ *Wirtschaft und Statistik*, 2/82, s.101.

ve sermayelerin uluslararası alandaki yerleri de birbirleriyle ilişkilerde ve ağırlıklarda bir rol oynar. Örnek: Federal Almanya'nın uluslararası piyasalardaki yeri, Türk-Alman ilişkilerini damgalamaktadır. Bir tür işbölümü: Görece daha az gelişmiş veya "sanayileşmenin teknoloji üretimi aşamasına gelememiş" ülkeler basit sanayi ürünlerinde uzmanlaşmakta, sanayileşmiş ülkeler ise özellikle teknoloji yoğun üretimde kalmaktadır. Sadece bu bile, gelir akımının yönünü göstermeye ve emperyalist merkezin bağımlı ülke karşısındaki yerini tanımlamaya yeter.

Federal Almanya, geçen yüzyılın son çeyreğinde Türkiye ile ilişkilerinde böyleydi ve bu eğilim, yeni yüzyılın ilk çeyreğinde dev boyutlar kazandı, dolayısıyla bağımlılık da perçinlendi.

Bonn Cumhuriyeti, teknoloji yoğun yatırım malları ve nihai üretimi hedefleyen ara mallarıyla Türkiye'den ve Alman koridorundaki diğer ülkelerden çok daha üst düzeyde bir yerleşiklik arz ediyor. Bu teknolojik bağımlılık, Bonn Cumhuriyeti'ni Türkiye ekonomisi üzerindeki rakipsiz nüfuzunu açıklayan temel bir girdi. 1970'ler bu genel eğilimi 1980'lere ve oradan da 21'inci yüzyıla taşıdı. Federal Almanya, aşırı denebilecek boyutlarda bir dış ticaret fazlası verdiği uluslararası piyasalardaki mal ticaretinde dört sektörde iddialıydı: Makine imalat sanayii, karayolu taşıtları, elektronik sanayii ve kimya sanayii. Türkiye'nin son 50 yılını damgalayan tipik bir bağımlılık ilişkisiyle karşı karşıyayız. Bu, bir ayna aslında.

Olan, şu: Söz konusu bu dört sektör, Türkiye'deki sınai üretimin de temelini oluşturmaktadır. Türkiye'deki bu "yansımış sanayilerin" ve üretim merkezlerinin, hatta ana depodan dağıtım hizmetlerinin, Alman sermayesine ve teknolojisine bağımlılık düzeyi böyle vurgulanmış oluyor. Sadece bu değil.

Para meselesi de var: Alman ekonomisinin artan gücü ve değeri olan Alman Markı (DM), 1970'lerde Avrupa'nın hegemonyal parası halini aldı. İşte Türkiye, gerek ekonomik gerek siyasi açıdan bu hegemonyanın nüfuz alanı içinde yer alıyordu. Bu hegemonyal konum, sadece yaptırımlarda ve dış ticari ilişkilerde etkili olmakla kalmıyor, Türkiye'deki siyasal yaşamı da etkiliyordu. Ekonomiyle siyaset arasında gözle görülür elle tutulur bir sınır hiç olmadığı için, bu kaçınılmazdı.

Türk ekonomisinin 1980'lere kadarki esas niteliği iç pazar için üretim yapmasıydı.⁸⁴ Türkiye'nin iç pazarı yüksek gümrük duvarlarıyla korunuyor, yatırımlarsa ucuz krediler ve düşük fiyatlı dövizle destekleniyordu. Türk ekonomisinde sanayileşme, tüketim malları sektöründe 1960'lardan itibaren sıçramalı bir büyüme gösterdi.⁸⁵

⁸⁴ Örneğin, Erinç Yeldan 24 Ocak ve 12 Eylül 1980'deki büyük dönüşümü tanımlarken, önceki on yılları şöyle resmediyor: "1970'lerin iç talebe dönük ve dış ticarete ithal ikameci yapısı, aşırı değerli döviz kuru ve koruma rantlarından beslenen bir sermaye birikimine dayanırken, 1980'lerin dışa açılım modeli, ihracat teşviklerinin olanak sağladığı rantlardan ve emeğin ücret maliyetlerinin düşürülmesinden kaynaklanan iktisadi artış ile beslenmekteydi." (Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 54-55.)

⁸⁵ Bu konuda galiba en kalıcı ve anlaşılır analizlerin başında Prof. Dr. Yalçın Küçük'ün saptamaları geliyor. Sürekli tekrarlarının bile geçen yüzyılın Türkçede en özgün analiz ve yazım yoğunluğunu örtemediği Küçük, 1960'ların ikinci yarısından itibaren özellikle dayanıklı tüketim malları üretiminde bir patlama yaşandığını, bunların Türkiye iç pazarında satılması için sendikal yükselişin "desteklendiğini" belirtiyordu. Dönemle ilgili analizleri kitaplarına dağılmış bulunuyor. Türkiye ekonomisindeki genişlemenin kısa sürede faşist bir darbeye açılmasına yönelik bir değerlendirmesi, pek çok şeyi açıklığa kavuşturuyor: "*Eylülist darbe benim tahminlerimden çok daha erken geldi. Ekonomik açıdan, Türk parasının değerini düşüren, birim işçi ödemelerini radikal bir biçimde indiren ve bununla birlikte ve diğer kesimler de dahil gelir bölüşümünü son derece bozan bir politika izlendi. Bu ancak kanla yapılabildi ve öyle yapıldı. Yapılan çok basittir; gelir bölüşümü son derece bozularak sebze, meyve, et ve benzeri besin maddelerine yönelik talep kontrol altına alındı ve buradan ayrılabilen soğan, elma ve et, o sırada petrol zengini olan komşu Arap ülkelerine gönderildi. (...) (T)üketim araçlarında bir ihracat kapasitesi yaratabilmek için gelir bölüşümünü hızla bozmak zorunludur; ihracatını hızla artıran ülkelerin, Güney Kore buna örnektir, askeri rejim altında yaşaması bu nedenle oluyor. Ücretlerin düşürülmesi yerli üretimin dışarda rekabet gücünü artırıyor ve Türk parasının değerinin düşürülmesi ise burada ek bir imkân sağlıyor. Özetlenebilirse, gelir bölüşümü bozulup, ücretler hızla düşürülür ve Türk Lirası sürekli devalüe edilir, ihracatı artırmak bir mucize değildir; ancak bunları hızla yapmak gerekiyorsa mutlaka kan akıtmak da gerekli oluyor.*" (Yalçın Küçük, *Sol Marksizm*, Akış Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 90-91.) Böyle bakınca, Bonn Cumhuriyeti ve Alman sosyal demokrasisinin, bir kan rejiminin "en hevesli korucusu" olduğunu söyleyebiliriz. Şunu ekleyerek: Kapitalizmde her "genişleme" Türkiye tipi ülkelerde varoluşsal bir çöküşe gebe oluyor. Büyüme, krizi ve yıkımı çağırıyor. Bunun her anlamda, ama özellikle sol açısından mücadele pratiklerine ve teorik arayışlara yönelik ağır sonuçları olur. Demokrasinin ahmakları aldatmak için

Ancak Türkiye'nin altın yıllarında izlenen ve Bonn teknolojisinin topa ve Türkiye ekonomisine daha sert girdiği bu yılların önemli sakıncaları vardı.⁸⁶ Sanayileşmenin sektörel dağılımı kriz biriktiriyordu.

Türkiye'deki sanayi üretimi, tüketim malları sektöründe yoğunlaşmıştı. Makine imalat sanayii, teçhizat ve diğer girdiler açısından, 1960'lardan itibaren "yerleşen" Türk endüstrisi, dış dünyaya aşırı bağımlıydı, özellikle de Federal Almanya'nın pazarı olarak geliyordu.

1960'lar ve 70'lerdeki sanayinin yapısal konumu 1980'den sonra da devam etti. İthalata, dış krediye ve teknolojiye bağımlı, aslında Federal Almanya merkezli Batı ekonomisine çalışan bir üretim yapısı oluşmuştu. 1986 yılında Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 70'i imalat sanayii ürünlerinden oluşuyordu. Bu ithalatın da yüzde 40,8'ini yarı mamuller, yüzde 54'ünü yatırım malları meydana getiriyordu.⁸⁷ Bu, dışarıya teknolojik bağımlılığın ve içerideki ekonominin yapısal damarlarının bir başka ifadesidir. Yani üretim ve ihracat arttıkça, dışa bağımlılık (kredi, lisans, patent, ithal

---

kullanılan bir sermaye havucu olduğu, bunlardan biridir mesela.

⁸⁶ 1960'lı yılların başından itibaren izlenen "planlı" dönemin de bir kriz kaynağı olduğu, 12 Eylül günlerinde faşist şok altında yaşamaya ve sosyalist umutlarını savunmaya çalışan genç insanların el kitabı niteliğindeki bir yayında, yani felaketimizin daha başlarında çözümlenmişti: "*Planlı dönemin başında ihtiyatlı olarak başlatılan içe yönelik sanayileşme, 1965 sonrasında hızlanıyor. Döviz emen, tüketime yönelik ve uluslararası ekonomiden fiyat ve maliyet açısından kopuk bir sanayileşme hummalı bir şekilde sürdürülüyor. (...) 1964'te 411 milyon dolar olan ihracat 1979'da sadece 126 milyon dolar artarak, 537 milyon dolara çıkıyor. Buna karşılık aynı dönemde ithalat, 537 milyon dolardan 801 milyon dolara çıkarak, 264 milyon dolarlık bir artış gösteriyor. Bunun anlamı açık. İthalat patlaması, ticaret açığını 1964'te 126 milyon dolardan 1969'da 264 milyon dolara çıkması sonucunu getiriyor. Bu dönemde hiç beklenmedik bir değişkenin devreye girmesi, bu tür bir dış ticaret açığının bir süre sürdürülebilmesini sağlıyor. Bu değişken, işçi dövizleri. 1964'te sadece 9 milyon dolar olan işçi dövizleri, hızla artarak 1969'da 141 milyon dolar düzeyine ulaşıyor. (...) Ama bu da isteneni tam anlamıyla sağlamıyor. Hâlâ ilave döviz kaynaklarına ihtiyaç var. (...) (A)rtan işçi dövizlerinin dahi kapatamadığı döviz açığı dış borçlanmayla kapatılmaya çalışılıyor.*" (Taner Berksoy, "Türkiye'de istikrar arayışları ve IMF", Erdost, vd., IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara, 1982, s. 155.)

⁸⁷ Mustafa Sönmez, *Kırk Haramiler – Türkiye'de Holdingler*, 3. Baskı, Özlem Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 76-77.

girdiler vs.) artmaktadır. Asıl önemlisiyse, emperyalizme bağımlı bir azgelişmişliğin tipik özelliği olarak, ithalat harcamaları üretim ve ihracattaki artıştan çok daha fazla olmaktadır. Bu, Türkiye'nin altın yılları sayılan 1960'larda ve çok sonraları da, farklı değildi.

1960'lar?

1960'lar ve 1970'ler, beyaz eşya da denilen dayanıklı tüketim mallarının hızla yaygınlaştığı ve işçi evlerine de girdiği yıllardı. Burada bir bağımsızlaşma ve refah artışından çok, yeni krizleri çağıran bir çılgınlık görebiliyoruz. Bir başka kaynakta, 1975-1979 yıllarında toplam ithalatın yüzde 58'ini hammadde, özellikle de petrol, yüzde 39'unu ise yatırım mallarının oluşturduğu yer alıyor.⁸⁸

Kuşkusuz bu acımasız bağımlılığın bir başka yüzü daha var. Teknoloji açığını kapatmak ve Türkiye'de genel olarak herhangi bir üretim yapabilmek için Batı'yla ortak yatırım (joint ventures), patent, know-how ve lisans sözleşmeleri imzalamak, bunlar için ödemede bulunmak gerekiyor. Özellikle lisans anlamaları, teknoloji gediğini kapatmak ve teknoloji transferi yaratmak için yegâne yol. Nitekim 1963 ile 1985 yılları arasında dış dünyayla yapılan lisans türü anlaşma sayısı 1046. Bunların da en çoğu, 312 adet, Federal Almanya ile gerçekleştirilmiş.⁸⁹ Bu sayı diğer ülkelerle yapılan anlaşmaların karşısına konulduğunda, aradaki büyük fark hemen göze çarpıyor: Türkiye, sözü geçen yıllar içinde ABD ile 133, İngiltere ile de 103 adet lisans sözleşmesine imza atmış.

Bu arada 1963 ile 1981 yılları arasındaki lisans anlaşmalarını içeren bir başka tablonun açılımı da farklı bir eğilim ortaya çıkarıyor. Türkiye, teknoloji açığının yanı sıra yatırım ve ara malları açığını da öncelikle Federal Almanya üzerinden gideriyor. Federal Almanya'nın bu alanda ikinci sıradaki ABD'nin üç katı fazla lisans anlaşmasına taraf olması, Bonn-Ankara ilişkilerinin yoğunluğuna ve rakipsizliğine bir başka kanıt kabul edilebilir. Unutulması gereken mesele, bu ilişkinin sadece lisans, patent vs. alımlarıyla sınırlı kalmayacağı, gölgesinin mutlaka siyaset sınıfı üzerine de düşeceğidir. Teknolojiyi pazar, kredi açığını Bonn üzerinden

⁸⁸ Yalçın Küçük, *Quo Vadimus*, İstanbul, 1985, s. 355.

⁸⁹ Mustafa Sönmez, a.g.e., s. 74.

kapatan Ankara, siyasi ve askeri gereksinimlerini nasıl başka merkezler üzerinden kapatabilir? Arada birbirlerine aynen yansımasa bile, birbirini dışlaması mümkün olmayan bir çağrı bağlantısı var.

Bu tür lisans anlaşmalarının devletle vs. değil çok ülkeli şirketlerle yapılmış olması da bir başka veçheye işaret ediyor. Bu tekeller, Federal Almanya merkezli veya bağlantılı çok ülkeli şirketlerdi ve kendi üretimlerini Federal Almanya'da sürdürürken, Türkiye'deki üretime de bu anlaşmalar üzerinden katılmış oluyordu. Ayrıca, teknisyen, nakliye, sigorta gibi alanlarda da yeni bağlantılar kuruluyor.

Bu lisans anlaşmaları daha çok makine imalat sanayii, makine-teçhizat sanayii, kimya, elektronik eşya ve otomobil sanayiinde yapılıyor. Uluslararası işbölümü çerçevesinde bu, son derece normal. Aynı zamanda da Federal Almanya'nın veya orada yerleşik çok ülkeli tekellerin Türkiye'deki üretim süreci üzerinde büyük bir nüfuza sahip olduğunun göstergesi. Bir göstergedenden çok, bu nüfuza bir kanıt. Sadece 24 Ocak Kararları'nın bir marifeti değil, bu anlaşmalar da ithal ikameci 1960'lardaki sanayi politikalarının destekçisi ve uygulayıcısıydılar.⁹⁰

Aslında, daha ilk bakışta şu görülüyor: Türkiye'de yatırım yapan Federal Alman şirketleri iç ticaret ve sanayileşmeye yönelik bir siyaset izlemiştir. Bir başka ifadeyle, Federal Almanya'dan akan sermaye, Türkiye'deki reel ekonomiye, yani doğrudan ve somut üretime yönlendirilmiş oluyordu.

1980'deki 24 Ocak Kararları'na dek ihracat Türkiye için birinci derecede önem taşıymıyordu. Türkiye'de dört yabancı bankanın anlaşarak faaliyet gösterdiği biliniyor. Ancak 1980'den sonra 16 banka şube açtı, bunlardan dördü temsilciliklerinin faaliyetleriyle finans sisteminin bir parçası oldular.⁹¹ 1980'e dek Türkiye'de şube açan bir Alman bankası bulunmuyordu. Bu eğilim 1980'lerin ilk

⁹⁰ Bunun Federal Alman ekonomisi üzerindeki olumlu etkisine, bir kamu iştiraki olan KfW bankası 1983 yılı raporunda güzel bir örnek veriyor: "1963'ten 1977'ye kadar olan dönemde, yurtdışı, çok değişik kapsamda yatırıma katkıda bulundu. Özellikle 1973'ten 1977'ye kadarki dönemde başka türlü gerçekleştirilemeyecek bir yatırım hacmini bu yurtdışı mümkün kıldı." Kreditanstalt für Wiederaufbau, *Bericht über das Geschäftsjahr*, 1982, Frankfurt/Main, 1983, s. 68.

⁹¹ Mustafa Sönmez. a.g.e.. s. 77.

yarısında da değişmedi. Alman bankaları 1980 çevresindeki banker ve faiz skandallarına bakarak, Türkiye'deki "kumarhane ekonomisine" mesafeli durmayı tercih ediyordu. Ancak Federal Alman sermayesi hiç de reel ekonominin dışında değildi. Hatta tam tersine...

24 Ocak ve hemen ardından 12 Eylül "darbeleri", dışa dönük iktisat politikalarıyla, çok uluslu bankaların Türkiye'ye doluşmasını da beraberinde getirdi.⁹² Aynı kaynaktan 1985 yılı esas alınarak yapılan döküm, bu tarihe dek Türkiye'de doğrudan faaliyet gösteren yabancı bankalar arasında tek bir Alman bankasının bile bulunmadığını gösteriyor. Bunu bir uzaklıktan çok, "denetimli ilişki" olarak tanımlayabiliriz. Çünkü bu mesafe doğrudan yatırımlar ve reel ekonomi için böyle değildir.

Türkiye'deki ağırlıkla "dayanıklı" ve dayanıksız tüketim tüketim malları alanında kurulmuş, "makine-teçhizat ve girdi yönünden dışa bağımlı olduğu için" sürekli döviz yutan bir somut sanayide Alman parmağı hemen görülüyordu.

Bu ilişkiler ağı, bu düzlemlerdeki bağlantılar, Alman sermayesi ve onun üzerinden de güdümüne almaya başladığı Batı Avrupa'daki emperyalist başkentlerin Türkiye'deki reel ekonomi ve dış ticaret damarları sayesinde, yalnızca günlük hayata değil Ankara'daki büyük siyasete de doğrudan müdahale şansı veriyordu. Bonn'un bu fırsatı değerlendirmedeği ve ipleri tamamen ele almadığı söylenemez: 1945 sonrasında Alman emperyalizmi büyük laflar etmeden büyük lokmalar yutmayı bir tarz olarak seçmişti. Türkiye'de de öyle oldu: Alman siyaset sınıfı, Türkiye'de görece istikrarlı bir oyun alanı ve arka plan kurabildi. Somut üretim sürecindeki ithal girdiler, know-how ve maceracılıktan uzak mali bağlantılar siyasal sonuçlar almayı kolaylaştırdı. Bonn Cumhuriyeti, bunlar üzerinden 12 Eylül'ün ertesinde mali iktidarını ve ekonomik çıkarlarını koruyup geliştirmeyi siyasete kolay tercüme edebildi. Ancak bunu "büyük laf etmeksizin büyük ekonomik lokmalar yutarak" yaptı.

Bütün bunların altyapısında yabancı sermaye yatırımları da olmalıydı. Var. Federal Almanya'nın Türkiye'deki doğrudan yatırımları ile ilgili ülkelere göre yabancı şirket dökümünü içeren bir

YASED (Uluslararası Yatırımcılar Derneği) tablosu, 1980'in ilginç Alman resmini de vermektedir:

Tablo 5

ÜLKE	ŞİRKET SAYISI	MEVCUT YABANCI SERMAYE	TOPLAM YABANCI SERMAYE İÇİNDEKİ YÜZDESİ
		31.12.1978 (Milyon TL)	
ABD	20	540,5	19,19
İSVİÇRE	12	417,3	14,81
FRANSA	5	406,9	14,44
F.ALMANYA	22	342,6	12,16
		31.12.1979 (Milyon TL)	
FRANSA	6	426,10	16,92
F. ALMANYA	23	386,34	15,34
ABD	13	323,36	12,84
		31.12.1980 (Milyon TL)	
F. ALMANYA	26	3192	33,1
FRANSA	7	1493	15,5
ABD	16	1051	10,9
		31.12.1981 (Milyon TL)	
İSVİÇRE	22	5587	29,38
F. ALMANYA	28	3278	17,24
ABD	18	1834	9,64

YASED verilerinden oluşturulan bu tablo, 24 Ocak kararları sonrasında Federal Almanya'dan yoğun bir sermaye ve şirket akımı olduğunu gösteriyor. Federal Almanya merkezli şirketler 1978 ve 1979 yıllarında toplam yabancı sermaye içindeki payları itibariyle önce dördüncü sonra da ikinci sıraya çıkıyor, darbe yılı 1980'de ise ilk sıraya oturuyor. Bu yüzde 33'lük bir paydır ve diğerlerinden çok daha atak bir sermaye akımına dikkat çekmektedir.

Hem de gözün gözü görmediği, toz duman içindeki bir ülkede...

Kaotik bir iç savaş tablosu veren Türkiye, yabancı sermayenin pek itibar etmediği, hatta “yerli” sermayenin bile dışarıya kaçtığı, zenginlerinin kendilerine dışarıda adres aradığı bir ülkeydi artık. Sermaye kaçıışı sonradan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporlarına girecektir. DPT, 1987’de bu konuda gerçekleştirdiği bir araştırmada, yabancı sermayenin sadece 1974 ve 1979 yıllarında negatif değerler verdiğine dikkat çekiyor. 1974 yılı Kıbrıs harekâtının yaşandığı yıldır; savaş, sermaye kaçışının muhtemel gerekçesidir. 1979 ise Türk ekonomisinin kaos yılıdır. Ancak bu iki çok karışık yılda, Alman sermayesi Türkiye’ye yatırım yapmayı önemsemiş ve diğer yabancı sermayeli şirketlerden farklılaşmış görünüyor.⁹³ Verileri böyle yorumlamak mümkün.

Yinelemiş olalım: Bu ekonomik yaklaşımın izole bir biçimde sadece kendi parasal sınırlarında devinmesi, yani gerek Türkiye gerekse Federal Almanya siyaset sınıfları üzerinde etkide bulunmaması mümkün değildir. Mevcut ekonomik ilişkilerin bir siyasi arka planı beslediği ve/veya onun arka planını oluşturduğu söylenmelidir. Alman emperyal siyasetinin, değişen koşullar çerçevesinde, bütün bu “ekonomik” kararlarda herhangi bir etkisinin bulunmadığını iddia etmek safdillik olur. Avrupa’daki en önemli iki antikomünist cephe ülkesinden “ideoloji de üretebilen” ve sanayileşmiş olanı, diğer az gelişmiş cephe ülkesini de çok yakından izliyordu.⁹⁴

⁹³ DPT, *Yabancı Sermaye Raporu (1983-1986)*, Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara, Nisan 1987, s. 10.

⁹⁴ Bu yakın ilgiye her kesimden ve alandan örnek bulmak kolay. Görece hasıraltı edilmiş bir yoğun ilişki Sovyetler Birliği’ni savaş sırasında Nazi Almanyası saflarına geçerek sırtından hançerlemiş katillerin öyküsüdür. “Türkik” halklardan Ruzi Nazar, Baymirza Hayit, Veli Kayum, Nureddin Namanganı (Nakibhodscha/Nakip Hoca) ve Türkistan lejyonu mensuplarının, CIA’ye devşirilen bu “Türkistan kasapları”nın, Türkiye ve Türk siyaseti/istihbaratı ile yakın ilişkileri görece yeni dönemde işlendi. Bunlar genelde tam bir azgın nazi döküntüsü olan ve Hitler devletinden sonra demokrasi döneminde Federal Almanya devletine komünizmle mücadelesinde hizmet vermeye devam eden Gerhard von Mende’nin adamlarıydı. Özellikle Stefan Meining’in kitabı “Eine Moschee in Deutschland” (Almanya’da Bir Cami) ulaştığı zengin kaynaklarla bu konuda müthiş bir boşluk doldurmaktadır. Benzer bağlantılar, galiba Türkçeye de çevrilmiş olan Ian Johnson’un “Die vierte Moschee” (Dördüncü Cami) kitabında da var. Ama Johnson’ın kitabı gerçekten çok zayıf kalıyor Meining’in çalışmasıyla karşılaştırıldığında. Türk ve Kürt

Yabancı sermaye girişlerinin yıllar itibariyle dağılımı, Federal Almanya sermayesinin 24 Ocak Kararları'ndan sonra bir garanti görererek Türkiye'ye yatırım için hareketlendiğini gösteriyor. Bu garantinin ne olduğunu, nasıl ve niye böyle algılandığını bilemiyoruz, ama sermaye herhangi bir sağlam gelişme görmese, Almanya'dan kalkıp karışık bir durumdaki Türkiye'ye yatırım için koşmaz. Bu da mümkün değildir.⁹⁵

Toz duman içindeki Türkiye'ye yatırım olarak giriş yapan yabancı sermayenin çıktığı ülke Almanya 1980'de bir sıçrama gerçekleştirmişti. Bu eğilim, faşist darbenin çağrısı olarak okunması gereken 24 Ocak önlemlerine yönelik bir onaydır. Dönemin Federal Almanya kökenli yabancı sermayesi hep en önde Türkiye'de yatırım için koşuyordu. Ancak darbe yılı itibariyle burada da bir sapsma yok değildi. 1980 yılında Almanya kökenli sermaye büyük bir sıçrama gösteriyor; bunu tablolardan görmek kolay. Yüzde olarak ilk sırada Alman sermayesi var.

Dikkat çeken bir başka konu da Alman sermayeli şirket sayısının hep en yüksek olmasıdır. Bir başka ifadeyle, Almanya kökenli sermaye tutarı, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları içinde ikinci veya üçüncü sırada da gelse, şirket sayısı açısından Alman sermayeli olanlar hep ilk sırayı işgal etmektedir. 1978 ile 1980 arasındaki üç yılın şirket sayısına göre dökümü çok açıktır. 1978'de Federal Almanya kökenli şirket sayısı 22, ABD kökenli ise 20. 1979 yılında bu sıralama Federal Almanya 23, ABD 13,

---

yayıncıları, hele jakoben ve komünist bir ısrarları yoksa, ki genellikle yoktur, mutlaka düşük seviyeli ve kitleye yakın durana, "demokrat olana" eğilim gösterirler, düzeyli olan her şey karşısında alerjik bir tepki içindedirler. Belki bu kitap seçimi de onunla bağlantılıdır.

⁹⁵ Sayısı binin çok üzerinde küçük ve orta ölçekli şirketlerin Türkiye'deki yatırım ve satışları 1979 ve 1980'in trajik çıkamazlarından birini oluşturuyordu: *"Bunlar Türkiye'ye yapılan teslimat için boşuna fatura karşılıklarının havalan edilmesini bekliyorlar: Toplam üç çeyrek milyar DM. Bir de yaklaşık 650 milyon marklık bir para var, bunu da Türkiye Alman ihracatçılara borçlu. Bu ihracatçılar bağladıkları işleri emin olmak hükümetin garantisi altında sağlama almışlardı: Sözü geçen ihracatçılar ödenmemiş alacaklarının büyük bölümünü Hermes kredi sigortası üzerinden alıyordu."* (Der Spiegel, No. 8, 19 Şubat 1979, s. 136.) SPD'li Federal Almanya Maliye Bakanı Hans Matthöfer, bu sorunu da çözmek zorunda kalacaktı. Çözemediği, ama bütün sorunların 12 Eylül darbesinden sonra "yola girdiği" söylenebilir.

şeklinde. Darbe yılında Türkiye'ye giren Federal Almanya kökenli şirket sayısının 26, ABD'lilerin de 16 olduğu gözleniyor. Bir sonraki yılda, yani Amerikan darbesi sayılan 12 Eylül'ün ardından, 1981 yılında, ABD kökenli şirketlerin pek adı geçmiyor. Federal Almanya'nın 26, İsviçre'nin 22 şirketle ön sıraları paylaştığını görüyoruz. Bu veriler ve ağırlıklar, sonraki on yıllarda Federal Almanya lehine gelişerek ve sözü geçen eğilimi derinleştirerek devam etti.

Peki, bu yatırımlarda hangi sektörler dikkat çekiyor? Alman sermayesinin Türkiye'de imalat sanayii diyebileceğimiz reel ekonomiye özel bir ilgi gösterdiğini saptamak kolay. Kimya, taşıt araçları ve elektrikli makineler başlığı altında Alman sermayesi etkindir. Örnekler verilebilir. Bunlardan biri Otomarsan'dır. Bu şirket, Daimler-Benz ile beraber 1967'de Türkiye'de üretime geçti: Otobüs, minibüs, askeri cip, çekici araç ve motor üretti. 1984'te bu şirket iç pazarın yüzde 77'sini ele geçirmişti bile; üretimi Yakınoğu'ya ihraç ediliyordu. Türk pazarına 70'lerde iyice yerleşmişti.⁹⁶

Bir başka örnek silah sanayiinden bulunabilir. Türk ordusunda kullanılan G3 piyade tüfekleri Rheinmetall ve Heckler-Koch lisansı ile üretiliyordu: MKEK, 1970-1994 döneminde 750 bin G3, 50 bin MG3 üretmişti. Bunlar ihraç da ediliyordu.⁹⁷

Başka sektörlerden de örnekler verilebilir. Elektrikli ev aletleri, otomotiv, kimya gibi... Bayer, Hoechst, Daimler-Benz, Henkel, Siemens ise ilk elde akla gelen şirketler.

Şimdi de bir kamu bankası üzerinden bağlantıları anlamlandırmaya çalışalım: KfW.

Türkiye ile Federal Almanya arasındaki "resmi" sermaye akışı hakkında daha anlamlı verilere kalkınma yardımı çerçevesinde rastlamak mümkün. Bu konuda bir kamu bankası olan "Kreditanstalt für Wiederaufbau" (KfW-Yeniden İnşa Kredi Kurumu) ve onun Türkiye bağlantıları, Bonn Cumhuriyeti'ndeki karar vericilerin eğilimleri hakkında bir fikir veriyor. KfW, ülkedeki iktisat

⁹⁶ *Nato's Sixteen Nations*, Special Issue, Defence and Economics in Turkey, Sayı 31 (Eylül 1986), Mönch Publishing Group, Amstelveen-Hollanda, s. 193.

⁹⁷ *Savunma ve Havacılık*, Cilt 7, No. 4 (Temmuz-Ağustos 1993), s. 38 ve 112.

siyasetiyle ilgili görev ve sorumlulukları olan bir kamu bankası. Alman ekonomisini yatırım ve ihracat kredileri vererek veya kefalet üstlenerek yönlendiriyor. Federal Almanya hükümetinin talebi üzerine, kalkınmakta olan ve az gelişmiş ülkelerle işbirliği çerçevesinde krediler ve sübvansiyonlar sağlıyor.

İç pazarla ilgili etkinlikleri kadar önemli olan, KfW'nin, Alman ekonomisinin hammadde teminini güvenceye almak için yabancı borçlanıcılara, Alman teslimatına ve performansına bağlı olmayan krediler sunabilmesidir. Ayrıca küçük ve orta ölçekli şirketlerin özellikle yurtdışındaki şube ve iştirakleri için de kredi verilebiliyor bu banka tarafından. Merkezi devlete ait bir kalkınma bankası olarak KfW özellikle teknik bakış açısından projeleri denetliyor, az gelişmiş ülkelerdeki partnerlerle finansman anlaşmaları yapıyor, buna bağlı olarak söz konusu anlaşmaların bankacılıkla ilgili işlerinin tamamlanmasını, kredinin geri ödenmesini vs. üstleniyor ve anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetliyor. Krediler ve sübvansiyonlar sınai ve ticari yatırımlar için toplumsal altyapı kurumlarının geliştirilmesine de hizmet ediyor.⁹⁸

Bütün bu bilgiler gösteriyor ki, KfW federal hükümetin enstrümanı olan bir banka. Zaten yönetim organları da bununla ilgili ipuçları veriyor. Bankanın bir yönetimi ve idare heyeti var. İdare heyetinde federal hükümetçe atanan bir başkan ve başkan yardımcısı bulunuyor. Bankanın yönetim yapısından, Alman maliye ve iktisat siyasetinin dolaysız bir aracı olduğu hemen anlaşılıyor. Dolayısıyla bankanın destekleri, verdiği krediler ve diğer yardımları hep hükümet politikası olarak görülebilir. Hatta öyle görülmesi şarttır.

Aşağıdaki tablo, 1979, 1980 ve 1981 yıllarında KfW ile Türkiye arasındaki kredi bağlantılarını özet bir dökümünü veriyor:

⁹⁸ Karşılaştırmak için: Kreditanstalt für Wiederaufbau, *Bericht über das Geschäftsjahr 1982*, Frankfurt/Main 1983.

TABLO 6
KfW'nin Türkiye İle Mali ve Teknik İşbirliği

(1979-1981, milyon DM)		
Yıl	Verilen Kredi	Verilen kredilerin kümülatif tutarı
1979	695,8	2845,0
1980	497,5	3341,8
1981	460,0	3801,8

Kaynak: KfW'nin ilgili yıllara ait yıllık raporları.

Tablodaki bilgileri derinleştirecek bazı veriler var: Federal Alman hükümeti 1979 yılında KfW üzerinden en fazla kredinin Türkiye'ye verilmesini onaylıyor. Türkiye'ye verilen krediyi 358,9 milyon DM ile Mısır, 307,2 milyon DM ile Burma ve 286 milyon DM ile de Hindistan izliyor.

1980'de Türkiye, dışarıya verilen KfW kredilerinde yine ilk sıradadır. Darbe yılında federal hükümet KfW üzerinden en yüksek kredileri Türkiye'ye veriyor. Türkiye'yi 405 milyon DM ile Hindistan, 260 milyon DM ile Tunus izliyor. 1981 yılı: Yine en büyük KfW kredisi Türkiye'ye. İkinci sırada 408 milyon DM ile Sri Lanka ve üçüncü sırada da 374 milyon DM ile Hindistan yer alıyor. Ancak kümülatif kredi onaylarında 1981 yılında Türkiye, 5 milyar 798 milyon DM ile birinci sıradaki Hindistan'ın hemen arkasında yani ikinci sıradadır.

Ancak Hindistan'ın nasıl bir dünya devi olduğu, yani Türkiye'yle karşılaştırılamayacak büyüklükte ölçülere sahip bulunduğu düşünülürse, Ankara'ya Bonn'dan biçilen değer daha iyi anlaşılabilir. Türkiye, Federal Almanya'nın kanatları altındaydı.

KfW kredileri, 1980 darbesinden önceki ve sonraki yıllardaki gelişmeleriyle, ortada çok açık ve resmi bir destek bulunduğunu, Türkiye'nin Federal Almanya tarafından kollandığını ve "serbest düşüşe" bırakılmadığını kanıtlıyor.⁹⁹

⁹⁹ Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), *Bericht über das Geschäftsjahr 1979*, Frankfurt/Main, 1980, s. 92-93.

Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), *Bericht über das Geschäftsjahr 1980*, Frankfurt/Main, 1981, s. 96-97.

Bütün bu bağlantılar, sosyal demokrat ağırlıklı Alman hükümetinin Türkiye'ye ve darbecilerin iktisat programına nasıl özel bir önemle yaklaştığını gösteriyor.

O halde, ekonomik kaynaşma ve iç içe gelişme hali, Federal Almanya'nın Türk ekonomisinin içindeki yeri nedeniyle, Bonn'daki sosyal demokrat hükümetin Türkiye'deki askeri darbeyi kaçınılmaz bularak desteklediği söylenebilir. Darbenin yeniden biçimlendirdiği "Yeni Türkiye" dışarıdan, orada da ilk sıradaki Federal Almanya'dan destek toplayabilmişti.

Bu iddialı teze, birçok ayrıntıdan hareketle hak vermek mümkün. Örneğin KfW'nin 1982 yılı raporunda, şu ifadeler yer alıyor: "1980'de başlatılan istikrar programıyla Türkiye ilerleyen bir dengesizlik konumunda çıkarak ekonomik gelişmeyi düzenli bir yola sokmak için yeni bir denemeye girişir. Bundan 20 yıl önce olduğu gibi, ülke her sorunda önce yurtdışından kredi arzına bağımlı kalacaktır."¹⁰⁰

Burada sadece 24 Ocak Kararları değil, adını vermeksizin, o kararların siyasi uygulayıcısı 12 Eylül hükümetleri, yani faşist darbe de "zaruri" sayılıyor. Kenan Evren ve Turgut Özal, kaçınılması mümkün olmayan bir uyum müdahalesini temsil ediyordu. Bonn, Ankara'daki derlenip toparlanmanın başarılı olması, Türkiye ekonomisinin düzenli bir yola girebilmesi için dış kredilere bağımlı olduğunun bilincindeydi. Bu "deneme"nin başarısı için dış kredi gerekiyor idiye, 24 Ocak'ı uygulayan 12 Eylül hükümetlerinin kaderi bu tür kredilere bağlı idiye yani, Bonn, "faşist" Ankara'nın ipinin nasıl çekebileceğinin de fazlasıyla farkındaydı demek ki. Bonn'un kredi makinesi KfW, Türkiye'nin denemelerini belirleyebilecek bir güce sahip olduğunu biliyordu ve tüm raporlara "bu gücün kullanılacağı" bir ruh hali yansımaktaydı.

Türkiye ekonomisi, özellikle reel ekonomisi içinde gerçekten "cüce" yere sahip ABD'nin, sadece bu alanda gelişmeleri belirleme olanağı yoktu. Ama dünya emperyalist sisteminin yavaş yavaş merdivenlerden aşağı inen lideri niteliğiyle, kapitalizmi

Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), *Bericht über das Geschäftsjahr 1981*, Frankfurt/Main, 1982, s. 52-53.

¹⁰⁰ KfW, Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), *Bericht über das Geschäftsjahr 1982*. Frankfurt/Main. 1983. s. 69.

kurttarak her müdahaleye “olur” verebilir ve Avrupa’daki Türkiye masası şefini veya “Türkiye kâhyasını” göreve çağırabilirdi. Bonn, Washington’dan gelen sinyalleri almış ve Türkiye’nin düzenli, dengeli bir yola girmesi için elindeki gereçleri kullanacağını açıklamıştı.

Bonn’un sosyal demokrat bir başbakanın yönetiminde olması, Ankara’daki faşist müdahaleyi hiç de tehlikeye düşürmemiş, sözde kalan öfkeler, sert ifadeler, demokrasi çağrılarını türünden sürekli uyarılar vs. el altından Ankara’nın ihtiyaç duyduğu somut desteğin verilmesine engel olamamıştı.

Faşist generallerin kurduğu rejimin yol haritasını pek iddialı bir başka sosyal demokrat olan Kemal Derviş’in nasıl hazırladığına, yani 12 Eylül’ün aslında “sosyal demokrasinin faşizm programı” olduğuna, daha önce bir başka çalışmada dikkat çekilmişti.

Ortada bir çelişki yoktu.

“İkizler”, faşizm ve sosyal demokrasi, birbiriyle didişebilirdi, ama birlikte yaşamaya ve kapitalizmi kurtarmaya mecburdular.

Faşist Darbenin Ardından: Fırtına Sonrası Sessizlik

Malumun ilamıydı, içeride ve dışarıda herkes bekliyordu: Türkiye’de ordu üst yönetimi, Kenan Evren ve arkadaşları, 12 Eylül 1980 günü saat 04.00’te iktidara el koyduklarını ilan ettiler. Partilerin, sendikaların, diğer kitle örgütlerinin yasaklandığı bir dönem açıldı.

Silahlı kuvvetler ve diğer bürokrasi içinden cunta karşıtı, örgütlü bir direnç çıkmadı. Toplum da bu harekâtı destekledi. Halk, ilan edilmemiş bir iç savaş ortamında, askeri yönetimi sevinçle bağrına bastı.

Ya dışarıda?

Bonn Cumhuriyeti, beklemenin ötesinde bir ruh hali içindeydi. Federal Almanya siyaset sınıfının generallerin iktidara el koymasını hiç sürpriz saymadığını, hatta bu değişimin sahnelenmesine katkıda bulunduğunu, bizzat senaryolar kurguladığını bile söyleme hakkımız var. Türkiye’deki henüz düşük yoğunluklu iç savaşın yeni boyutlar almasından değil, 1917’de olduğu gibi, sol bir iktidarın bu kaotik yapının içinde rol çalabileceği korkusuyla hareket ediyordu Alman sermayesi ve siyaset sınıfı.

Türkiye, Alman siyasetinin ve medyasının yakın takibindeydi. 13 Eylül 1980’de, ülkenin önde gelen gazeteleri Türkiye’deki askeri darbeyi manşetten girdiler. Merkez sağ eğilimli Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) “Jetzt herrscht die Armee in der Türkei” (Türkiye’de artık ordu egemen), merkez sol Frankfurter Rundschau (FR) da “Militär regiert in der Türkei” (Türkiye’yi asker

yönetiyor) manşetiyle çıktılar. Haftalık ve çok etkili haber dergisi Der Spiegel ile haftalık gazete Die Zeit için darbe haftanın haberi-ydi ve geniş işlendi.

Alman basınına yıllar sonra dönüp bakınca, bir konu açıklık kazanıyor: Bu köklü siyasal dönüşümde Almanya'nın rolü saklanmamış, ancak öne de çıkarılmamıştır. Bonn olsun, Alman basını olsun, bu "olayı" bekliyordu.¹⁰¹ Beklememeleri şaşırtırdı.

Şöyle vurgulamış olalım: Ciddiye alınabilecek hiçbir kaynakta 12 Eylül'ün "saf bir CIA senaryosu" olduğu ve bunun Türkiye'de "sadece Amerikan istihbaratı ile Pentagon'un doğrudan emirleri doğrultusunda" sahneye konulduğu yorumlarına rastlanmıyor. Öyle kolaylıklar, sözde yorumlar elbette vardı da, ciddiye alınabilecek bir yanları yoktu. Darbenin tümüyle Türkiye'deki toplumsal koşullardan ve Türk siyaset sınıfından, özellikle de Türk büyük sermayesinden kaynaklandığını içeride ve dışarıda herkes biliyordu: Bir Türk senaryosu, Türk sermaye sınıfının çıkarları doğrultusunda sahneye konulmuştu. Washington ve Bonn, özellikle Bonn yardımcı rolünü üstlendiler. Bu girişimin tamamen kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu biliyorlardı. Yani Kenan Evren'in ölümüne kadar ısrarla savunduğu şey, "Türkiye için son şanstır", adeta küresel bir ortak görüştü.

Sadece Türkiye'deki geniş halk kitleleri değil, Batılı başkentler de generallerin iktidar gaspını "Kaçınılmazdı!" diyerek ve usturu-rlu bir tarzda selamladılar. Tabii insan hakları ve işkence eleştirilerini eksik etmeyerek.

Alman basını 13 ve 14 Eylül 1980'deki yayınlarında, bir eği-lim olarak Alman hükümetinin Türkiye'deki askeri iktidara siya-si bir olgunlukla yaklaşması talebinde, daha doğrusu telkininde

¹⁰¹ Dönemin Bonn Büyükelçisi Vahit Halefoğlu, yıllar sonra, 22 Ekim 1994'te kendisiyle yaptığım ve bu kitapta ek olarak yer alan mülakat sırasında, SPD'liler dahil parlamentoda Alman milletvekillerinin adeta yakasına sarıldığı ve "*Ordu ne zaman müdahale edecek, daha ne bekliyor!*" dediğini de söylemişti. Bu sözlerini aynen mülakata alamadım, usturu-rlu bir şekil-de geçiştirmeye çalıştım. Halefoğlu, biz solcuların biraz fazla saf olduğunu anlatmak istiyordu kinayeli diliyle. Mülakatın büyük bölümü galiba 1994'te Tempo ve 2000'de de Cumhuriyet'te yayımlandı, ama Halefoğlu'dan hiçbir tepki gelmedi. Ya bu haberleri hiç görmedi, ya da gördü, ama yanlış bir şey yazmadığının farkındaydı, araya girmek istemedi.

bulundu. Önemli olan, bu yorumlarda, Federal Almanya'nın Türk ekonomisi üzerindeki nüfuzuna çekilen dikkati. "Demokratik riya" görev başında ve gündemdeydi.

Yineleyerek devam edebiliriz: Federal Almanya'nın 12 Eylül'deki askeri darbeye yönelik tepkileri, dönemin en yaygın ve köklü iki günlük gazetesi olan merkez sağ Frankfurter Allgemeine Zeitung ve merkez sol Frankfurter Rundschau ile büyük satış rakamlarına sahip ve SPD'ye çok yakın haftalık gazete Die Zeit üzerinden rahatça izlenebilir. Der Spiegel'e de aynı gözlemlerle bakılabilir.

Helmut Schmidt'in yayıncısı olarak öldüğü gazete Die Zeit, Theo Sommer imzasıyla "Sahte bir cumhuriyet için ödeme mi?" başlığını kullanırken, Der Spiegel Federal Almanya'daki yabancı düşmanlığına ayırdığı kapağının sağ alt köşesine büyük puntuyla "Türkiye: Generallerin Darbesi" spotunu giriyor. Bu dergi için de Türkiye ve generallerin darbesi gündemin ilk sırasındadır.

Basın, Federal Almanya'nın bu siyasal dönüşümdeki rolünü pek gizlemiyor haber ve yorumlarında: Bonn, Türkiye için çok önemliydi ve aynı Bonn, Ankara'yı önemsiyordu. Ancak bu rolün fazla vurgulandığı söylenemez. Dikkatli bir dille Türkiye'nin kolay vazgeçilebilir bir ülke olmadığı kaydediliyor.

Ne mi olmuştu?

Şu: Batı kaotik bir toplumsal çatışmaya doğru yuvarlanan Türkiye'de kapitalizmi kurtaracak askeri bir darbeden yanaydı. Sorunların artık sadece böyle bir iktidarla çözülebileceğine inanıyordu. Bunun için de generallere bir süre tanıyordu, bir tür avans olan bu sürenin Batı ittifakının ("demokrasi") temellerini tehlikeye atmayacağına inanıyordu. Bu beklenti ve talep için yegâne güvence, özellikle ABD'nin İran'daki büyük çaresizliğinden sonra, Federal Almanya, daha doğrusu Bonn'daki siyasal iktidardır: Sosyal demokrat ağırlıklı hükümet.

Helmut Schmidt hükümeti, bu konudaki emellerini, daha 24 Ocak Kararları açıklandığında, söz konusu önlemleri destekleyerek zaten ilan etmişti. Dönemin Federal Maliye Bakanı Matthöfer, Türkiye için "ana sorumlu şapkasıyla" harıl harıl borç ararken Turgut Özal'la tanışmış ve onu pek beğenmişti. Çabası, başlı başına bir işaretti.

İtkili Almanlar, üst düzey görevdekiler özellikle, kargaşaya sadece silahlı kuvvetlerin son verebileceği kanısındaydı. Ama Türkiye’den çok, vakitsiz ve gerçekten bilinçsiz yayılma sinyalleri veren reel sosyalizm karşısında sarsılan Batı ittifakının Angola, Portekiz, Vietnam, Nikaragua dalgalarını göğüslemeye çalışan dünya emperyalist-kapitalist sisteminin derdindeydiler. Amerikan nobranlığının sosyalist meydan okumayla başa çıkamayacağı görüşü giderek yerleşiyordu ve Helmut Schmidt ya da Willy Brandt-Egon Bahr çizgisi artık yalnız değildi.¹⁰² Türkiye’nin düşmemesi gerekiyordu.

1980 yılı haziran ayında, ABD’de yayımlanan “US Army Forces” adlı dergide Türkiye’deki gelişmelerin Türk ordusunun müdahalesi dışında bir çıkışa izin vermeyecek aşamaya vardığı yazılmıştı. Mehmet Ali Birand, bu konudaki ilk popüler kitabında, sözü geçen derginin, Türk ordusu müdahale etse de uzun vadede sorunları çözemeyeceği uyarısında bulunduğu dikkat çekiyordu.¹⁰³

Gerçekten de Batı, 1980 yılında, Türkiye’de sosyalizme yönelik bir iktidar değişikliğinin tarihin çehresini değiştirebileceğini dehşet içinde fark etmişti. Çünkü Afganistan gibi, dünya emperyalist-kapitalist sisteminin zayıf halkalarına birlikler göndererek resmen “kapitalizmi işgal” operasyonları düzenleyen, ama bunun altından kalkabilecek bir sosyalist iradeye sahip olmadığı da daha sonra Gorbaçov kepezeliği ile ortaya çıkan Moskova’nın, Türkiye sol ve SSCB ile dost bir iktidarın eline kalırsa, dünya denizlerine çıkışını artık garantiye alabileceği ve Batı’nın can damarı olan petrol kaynaklarına el koyabileceği düşünülüyordu: 4 Kasım 1979’da Washington’u dünyaya rezil eden Tahran’daki ABD Büyükelçiliği işgali ve diplomatların rehin alınması, ABD’nin İran’daki varlığının bitmesi, tam bir şoktu.

¹⁰² Willy Brandt ile birlikte Doğu Bloku’nu demokrasi atağıyla sıkıştırabileceğini düşünen Egon Bahr, reel sosyalizme “sol iddialarla” sızarak bir sonuç alınabileceğini iyi bilen, bunu siyaset haline getiren bir aparatçık idi. Başlı başına bir inceleme konusudur. 1989 kapitalist restorasyonunu bir başarı olarak onun ismine yazanlar yok değil ve doğrusu haksız da sayılmazlar. Bahr, özel bir komünizm düşmanıydı.

¹⁰³ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, İstanbul, 1984, s. 197.

Bakıldığı zaman, şu görülüyor: İlerici hükümetin çağrısıyla Afganistan'a Sovyet birlikleri girerken İran'da da Şah Rıza'nın kovulması ve Humeyni iktidarının başlaması, Pax Americana'nın "sınırlarını" açığa çıkarmış oldu. "Hür Dünya"nın sınırları içindeki büyük bir ülkede, ABD'nin varlığına son veriliyor, diplomatlar ve ajanlar aylarca rehin tutuluyor, ama "süper güç" Washington'un elinden bir şey gelmiyordu. Tahran'da komünistleri (TUDEH) kanlı bir operasyonla tasfiye edecek olan Mollalar rejimi, bekleneneği gibi, SSCB'ye de çok uzak durdu. "Baş şeytan" İranlı şeriatçılar için yine sosyalizmdi.

Ancak İran'a kadar 1960'larda Küba ile başlayan antiemperyalist kopuşlar genelde Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiden kaçmıyordu. Mollalar iktidarı ise ABD'yi reddediyor, ama kapitalist yolu sürdürüyordu; İran bu düzeyde bir toplumsal kalkışma sonrasında SSCB'ye uzak kalan ilk büyük ülke oldu. Pax Americana'nın büyük bir sarsıntı içinde olduğu İran üzerinden açığa çıkmıştı.

Türkiye'nin önemi işte tam buradaydı. Toplumsal gerginlik artık ilan edilmemiş bir iç savaş boyutlarındaydı ve sosyalizmin prestiji, Moskova'daki kadroların düzey ve hesapları bir kenara bırakılırsa, gerçekten yüksekti. Batı ittifakı içinde, Türkiye'nin antikomünist cephe ülkesi rolünü reddedip sosyalist sisteme dost saflara geçmesine yol açacak girişimlerin ne pahasına olursa olsun engellenmesi gerektiğini düşünenler harekete geçiyordu. İran'daki rejim değişikliği ve ABD'nin çaresizliği, Türkiye'de bir askeri darbenin çağrıcısı olmuştu. Ama ABD'nin artık bölgede eskisi gibi bir nüfuza sahip olmadığı, böyle bir gücü bulunmadığı da yeni bir bilgi olarak beyinlere girmişti.

Sorumuz şu: İran'daki gelişmeler sonrasında alay konusu olan böyle bir emperyalist güç, bir süper güç, Ankara'da ve tek başına başarılı olabilir miydi?

ABD'nin siyasi yaptırım gücü sınırlanmıştı. Kuşkusuz, bir iç savaş ortamında bulunduğu için sosyalist yönelişli çözümleri de siyasi gündeme çağırabilecek Türkiye'de askeri bir yönetimden yana bağlantılarını kullanacaktı. Generallerin antikomünist darbesine destek verecekti, ama bu gücü ne kadar vardı? Daha doğrusu: Ankara'da askeri bir yönetim gerçekleştirmek kolaydı da, bu askeri yönetimin fukur fukur kaynayan bir ülkede

ekonomiyi tamamen dağılmadan koruması mümkün müydü?

Türkiye ekonomisi ve demokrasi illüzyonu, ABD'nin iktidar alanından çıkalı çok olmuştu. Nitekim darbeden 14 yıl sonra, 12 Eylül döneminin Türkiye CIA sorumlularından Paul Henze, kendisiyle yapılan mülakatlarda Evren ve arkadaşlarının iktidara gelmesinin ABD tarafından tercih edildiğini, yani herkesin bildiği bir sırrı açıkça yinelemekte sakınca görmedi.¹⁰⁴ Ancak burada sadece tercih ve siyasi destekten söz edilebilirdi. Bir darbenin kalıcı ve başarılı olabilmesi, başlangıçtaki bu "lafzi" ve -hadi- "askerî" desteklerden çok daha fazlasını gerektiriyordu. Ekonominin çarkları dönmeliydi. Çirkin Amerikalı ve CIA operasyonlarının sahnede pek görünmemesi gerekiyordu: Bu role sosyal demokrat iktidarıyla "Avrupa demokrasisinin" yumuşak ve demokrat yüzünü temsil eden Bonn Cumhuriyeti'nden daha çok kim yakışabilirdi?

Washington'un onay vermeyeceği bir müdahale elbette düşünülemezdi, ABD yetkilileri bir müdahale planında yer alabilirdi, ama ABD yeni iktidarı ayakta tutabilecek bir toplumsal itibara ve ekonomide de beslenme/besleme damarlarına sahip değildi. İstekliydi, ama bu isteğini taşıyacak gücü yetersizdi.

Buna ek olarak, 1970'ler biterken, çok yaygın olmasına rağmen, Türkiye solunun siyasal bir önderlik seçeneğine sahip olmadığına dikkat çekilebilir. Daha 1974'te Bülent Ecevit'in haşhaş ve Kıbrıs konularında ABD ile bir gerginlik yaşadığı, bunun 1960'lardan itibaren yükselen Türkiye soluyla bağlantılı olduğu, geçerken hatırlanmalıdır. 12 Eylül'de, Türkiye'de yaygın bir Amerikan karşıtlığı vardı; antiemperyalizm ortak bir paydaydı. Dolayısıyla Washington'un Türkiye'de NATO'cu bir askeri hükümet için bastıracağı, ancak bu senaryoyu finale dek taşıyabilecek gücü bulunmadığı yeniden vurgulanmalı. Özellikle İran'daki utanç verici büyükelçilik işgali sonrasında, ABD'nin rolü ailenin elden ayaktan düşmeye başlamış büyükbabasını andırıyordu. Ailede, dedikleri kısmen yerine getirilen, bir saygı da gören, ama önerilerine ve talimatlarına eskisi kadar itibar edilmeyen bir aile büyüğü: Kendisinden ara sıra cep harçlığı da alınabilir, ama hayatı idame ettirecek ciddiyette bir para kazanılması gerektiğinde, bu

¹⁰⁴ *Aktüel Dergisi*, No. 179 (8-14 Aralık 1994).

cılız kaynağa değil, diğerine, yani Federal Almanya'ya bakılmaktadır. Avrupa'daki Türkiye, böyle bir "büyükler ilişkisi" içindeydi 1980 ve sonrasında.

ABD'deki Jimmy Carter yönetimi, bölgede bir dengeyi yeniden kurmak amacıyla bazı önlemler almadı değil. Ancak burada da hep Bonn'un parmağı aranıyordu. Örneğin Doğu Anadolu'da bir çevik kuvvet birliği konuşlandırmak için Federal Almanya'dan güvence alınması şarttı. NATO'nun güçlendirilmesi, Alman kuşağının küçük nüfuslu ülkesi Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönme işlemleri hızlandırılıyordu. Özellikle Federal Almanya'nın Maliye Bakanı Hans Matthöfer üzerinden aracı olmak için çırpındığı IMF ile anlaşmaya büyük önem veriliyordu.¹⁰⁵ Batı, tam bir sabırsızlık içinde demokrasi destekli bir askeri darbe bekliyordu.

Ancak bütün bunlar şirazesinden çıkmış bir ülkede, dengeyi yeniden kurmak için yeterli değildi. Işığı, dönemin Federal Almanya başkentine tuttuğumuzda, Alman sermayesi ve siyaset sınıfının bu Amerikan çaresizliğinin farkında olduğunu daha kolay görüyoruz. Yükselen emperyalist güç, Bonn, yeni zamanın anlamını ve gereklerini çabuk kavramıştı. Helmut Schmidt hükümetinin çok açık bir biçimde, aslında fazla saklama gereği de duymadan Türkiye'nin siyasi temsilciliğini üstlenmesi ve 12 Eylül darbesinden sonra Ankara'nın önüne uluslararası arenada ciddiye alınabilecek somutlukta engeller çıkartmaması, buna dair bir işarettir.

Ancak sadece işaretti. Çünkü bu destek konusunda açık ifadeler bulmak mümkün değildir. İfadeler hep muğlak ve seçilmiş hükümete karşı antidemokratik bir idareye elbette karşı oldukları ilavesiyle kurulan cümlelerden oluşuyordu. Hans Matthöfer, bunlardan sadece biri. Tıpkı medyada telkin edildiği gibi: Alman ve Avrupa siyaset sınıfı, kendisine önerilen "askeri iktidarın kaçınılmaz ve son şans olduğu, dolayısıyla siyasi bir olgunlukla karşılanması gerektiği" tezlerini aynen kabulleniyordu.

Medyanın tavrı semptomatiktir: İki gazete, merkez sağ Frankfurter Allgemeine Zeitung ile merkez sol Frankfurter Rundschau'nun 13 Eylül 1980 tarihli birinci sayfalarındaki manşet haber, 12 Eylül

¹⁰⁵ Hans Matthöfer, "çırpınmalarını ve eğilimlerini", gerekçesiyle birlikte bu kitapta mülakatta açıkça anlatıyor.

darbesidir. Rundschau “Türkiye’yi ordu yönetiyor” başlığının altında “Kansız darbe” ve “Politikacılar gözaltında” alt başlıklarını seçmiş. Haberde şu bilgiler dikkat çekiyor:

“Sadece aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi Başkanı Alparslan Türkeş gözaltına alınmaktan kaçınabildi, galiba gelecek darbeyi önceden haber alabildiği için: İtalyan haber ajansı ANSA, Türkeş’in Federal Almanya’ya kaçtığı yolunda haber aldığını belirtiyor.”

Bunun gelişigüzel bir haber metni olduğunu düşünmek için neden yok. Batı Avrupa’da özellikle de Federal Almanya’da Türkeş ve Bozkurtlar olumsuz tanınıyordu. Darbenin böyle olumsuz bir siyasal tipolojiyi, bir faşisti yargılamak istemesinin kamuoyuna olumsuz yansımayaacağı biliniyordu. Federal Alman kamuoyu için çeşitli cinayetlere adı karışmış Bozkurtlarla ilgili takibat önemliydi. İster istemez generallerin iktidarına bir tür “ön sempati” yaratılmış oluyordu.

Bonn için Türkeş’in tutuklanması çok ciddi bir sinyaldi. Federal Almanya’daki “demokrat kamuoyu birkaç yıl sonra MHP ideologlarından Ağâh Oktay Güner’in ünlü “Fikirlerimiz iktidar, biz içerideyiz” formülasyonunu fark edecek durumda olmayacaktı. Bu tutuklamalarla, bir illüzyon politikası yürütülmekteydi. Alparslan Türkeş ve MHP’nin ya da şeriatçı serpiştirmeleriyle MSP ve Necmettin Erbakan’ın 12 Eylül’le aralarında, bazı “aşırılıkları” dışında, temel bir ayrım yoktu. Ancak Bonn Cumhuriyeti’nde dizginleri elde tutanlar için bu tür paralelliklerin varlığı tartışmaya değmezdi. Helmut Schmidt hükümeti Türkçüleri ve dincileri içeri atarak yoğun bir Türkçü ve dinci siyaset uygulayan Ankara’nın generallerine itiraz edecek durumda değildi.

Demek ki, Türkeş ve Erbakan tutuklamaları sadece Türkiye’deki halk için değil, Federal Almanya ve Batı Avrupa kamuoyu için birer “güvenlik ventili” idi.

Türkeş ve Erbakan’ı birer nefret objesi olarak kamuoyunun önüne çıkararak, böylece bir onay üreten Bonn, oyunun bir parçasıydı. Helmut Schmidt hükümeti, 12 Eylül düzenlemelerinin içten içe işleyen en önemli rengiydi. Bunu 12 Eylül’ü izleyen günlerin Alman gazete manşetlerinde ve yorumlarında bol bol görebiliyoruz.

1980 yılında, Alman kamuoyu için Türkiye'deki Cumhuriyet gazetesini andıran bir yere sahip Frankfurter Rundschau'nun darbeye hazırlıksız yakalandığı, hatta "gafil avlandığı", bu nedenle ajanslardan gelen kuru ve yanıltıcı haberleri kullandığı anlaşılıyor. Ayrıntılı yorumlara değil, bazı kuşkulu gelişmelere dikkat çekmekle yetiniyor.

Ama Bonn Cumhuriyeti'nin etkili yayını, sağ eğilimli Frankfurter Allgemeine Zeitung için bir "gafil avlanmadan" söz edilemez. Bu gazete 13 Eylül 1980 tarihli sayısında ayrıntılı bir biçimde darbeyi aydınlatıyor. Yaklaşık üç sayfalık haber ve yorumlara, özellikle de sayfa düzenine bakarak Alman sağının derin akli gibi çalışan bu entelektüel yanı gerçekten güçlü gazetenin darbeye hazırlıklı yakalandığı söylenebilir. Bonn, işin buraya varacağını biliyordu, Frankfurter Allgemeine Zeitung da...

Nitekim gazete darbe nedeninin Türkiye'deki iç savaş benzeri koşullar olduğunu işliyor ve bir alt başlıkla da "Hemen sivil yaşama geçiş" haberi veriyor. Birinci sayfadaki "Tehlikeli güç eylemi" başlıklı yorumda ise "Türkiye'deki yeni adam General Evren, genelkurmay başkanı olarak basiretli bir demokrat şöhretine sahipti" diyor ve şu satırlarla devam ediyor:

"Askerin Türkiye'de iktidarı ele alması gerek Türkiye gerekse Almanya için kötü bir yenilik. (...) Generaller, millete huzur ve refah vaat ediyor. Ama bu şiddet eylemi asker tarafından güçsüzleştirilen Türk parlamenterler ile sendikacılar arasında belli bir hedefe yönelik ittifak mı yaratacak? (...) Federal Almanya'nın, Evren karşısında dost olmayan bir tutumla Türk solundan yana çıkması için bir nedeni yok. Çünkü Türkiye'de olduğu gibi, Almanya'daki Türkler arasında da tehlike soldan geliyor."

Bu, gazetenin bağlayıcı yorumudur.

Aynı gazetenin "Türkiye'de öne çıkan" başlıklı bir başka yorumunda da şu vurgular dikkat çekiyor:

"Şimdi, darbeden sonra, birilerinin belki askerlerin Batı'nın arzuları doğrultusunda her şeyi düzene sokacağı umudu taşıdığı, daha başkalarının ise Batı'nın kendisine biat eden üniformalı kuklaları iktidara getirdiği gibi düşünceler de anılmalıdır."

Bu "biat ve kuklalar" meselesi biraz tartışmalı görünüyor.

Rollerin tam tersi bir yol izlediği anlaşılıyor. Askeri çözüm,

Ankara'nın bir senaryosuydu ve Batı'ya düşen, bu senaryoyu bir çözüm olarak kabullenmekti. Batı, bu yolu destekledi. Nitekim aynı yorumda Türkiye'nin Federal Almanya için önemine de değiniliyor:

"Almanlar, Türkiye'ye yardımcı olanların en önündeydi ve fırsat düştükçe Amerikalıların geniş sırtının arkasına saklanıyordu."

Buna eklenecek bir mesele var. Aynı gazetede Şili'deki faşist darbe ve anayasasıyla ilgili bir oylama haberi de yer alıyor ve burada "Şilililerin üçte ikisinin anayasa taslağından yana kullandığı" belirtiliyor. Sanki Türkiye'de olacakların habercisidir: Evren Anayasası, 1982'de yüzde 92'ye yakın bir oy alabilecektir. Gazete, gelişmeleri doğru öngörmüş gibidir ve mesele bu saptamanın arkasından geliyor: 12 Eylül'ün "başarısından" sonra asıl ileri sürülmesi gereken, Almanların Amerikalıların değil, artık Amerikalıların bölgede her fırsatta "Almanların geniş omuzlarının arkasına saklanır" oluşudur.

NATO, 12 Eylül yapıldığında, Türkiye'deki gelişmelerle ilgili herhangi bir değerlendirme yapmıyor, Avrupa Topluluğu'nda çekingin bir tutum var. Fderal Almanya Maliye Bakanı Hans Matthöfer, ki Türkiye'deki krize karşı uluslararası kuruluşlardan para toplamaya çalışmaktadır, öfke ve dehşetle demokrat politikacıların gözaltına alınmasını mahkûm ediyor, "Olan bitenin tam resmi görülmeli" diyor ve "o nedenle daha fazla yorum yapmayı reddediyor."¹⁰⁶ Burada diplomatik dille basın kullandığı dil arasındaki paralellik hemen hissedilebilir:

"(Türkiye'ye) daha başka yardımlar konusunda Matthöfer şimdilik bir açıklama yapmak istemedi; yeni gelişmelerin izlenmesinin şart olduğunu belirtti. Türk ordusunun yakın tarihteki ilerici rolüne işaret etti ve parlamentodaki politikacılar iki demokratik partiyi bir büyük koalisyon kurmamış oldukları için eleştirdi. Matthöfer Türk parlamentosunun zayıflığına örnek olarak devlet başkanlığı için yapılan sayısız turunu gösterdi. Türkiye'deki görüşmelerden edindiği izlenim, subayların 'son derece isteksizce' şu anda atılmış adım için karar aldıkları şeklinde."¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13.9.1980, s. 2.

¹⁰⁷ "Matthöfer: Weitere Entwicklung beobachten". *Frankfurter Allgemeine*

Bütün bunlar SPD hükümetinin darbeyle ilgili ilk izlenim ve tecrübeleridir. SPD'li politikacı Matthöfer, ki IG Metall (Metal İşçileri Sendikası) kökenliydi ve 1975 yılında Şili cuntasına yönelik "Katiller çetesi" saptaması küçük çapta bir uluslararası skandala da neden olmuştu, erken bilançosunda olumlu beklentilerini saklama gereği duymuyor. Matthöfer'le yapılan görüşmeye dayalı haberinde Frankfurter Allgemeine Zeitung, özetle şunları yazıyor:

"Türkiye'ye yardımın koordinasyonu görevlendirilen Matthöfer (SPD) Türkiye'de askeri darbe haberinin duyulmasından sonra, içinden gerek demokratik güçlerin gerekse ordunun katılacağı bir uzlaşmanın çıkacağı iyileştirici bir şok umut ettiğini söyledi. Bu bakış, ki esas tutum olarak federal hükümetin resmi çekingenliğinin arkasında duruyor görünmektedir, Türkiye için özellikle önemli, zira Federal Almanya Türkiye'nin askeri açıdan anlamlı bir partneri. 1964'ten beri Federal Almanya, NATO Konseyi'nin bir tavsiye kararına dayanarak Türkiye'ye, Yunanistan'a olduğu gibi -bu arada Portekiz'e de- NATO Savunma Yardımı denilen destekte bulunuyor. Şimdiye dek 11 dilimde 930 milyon mark üzerinde uzlaşma sağlandı.

Sonuncusu 1979'un aralık ayında belirlendi. Teslimatta gerek bedelsiz verilen Alman ordusundaki yeni ve ihtiyaç fazlası malzeme, gerekse Türkiye'deki silahlanma tasarılarının ortak finansmanı söz konusudur. Bu anlaşmalar çerçevesinde, diğerlerinin yanı sıra, yedi hücum bot ve büyük denizaltı inşasının finansmanına katılım sağlandı, ayrıca otomatik el silahları fabrikası inşasında, 'Cobra' tipi tanksavarlar için üretim tesislerinin inşasında yardımcı olundu ve tank tamir fabrikası kuruldu.

Bu desteğin dışında Federal Almanya ek malzeme yardımı da yapıyor. Bunun için 1975 ve 1979'daki iki anlaşmayla devreye girmişti; sözü geçen anlaşmaların yapılma nedeni, Türkiye'ye Amerikan askeri yardımının durdurulmasıydı.

(...)

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesinden sonra federal hükümet yılbaşı itibarıyla, ittifakın görev dağılımı çerçevesinde bu

ittifakın güneydoğusunda krizle baş etmeye çalışan mütteliklerin askeri açıdan güçlendirilmesi hedefiyle Alman silah yardımı adı altında yardım garanti etmeye hazırды.”¹⁰⁸

Burada eklenmesi gereken noktalar var. Biri, Amerikan askeri yardımının kesilmesi sonucu Federal Almanya'nın devreye girmesiyle ilgili. Bülent Ecevit, çeşitli dönemlerde yaptığı açıklamalarda haşhaş üretimine izin verince, ABD'den silah ambargosu geldiğine dikkat çekmişti, yani Kıbrıs'a askeri müdahaleden önce... Bu karar üzerine, kendisi böyle adlandırmasa da, emperyalist sistem içinde yeni bir rol dağılımı gündeme gelmişti. Ecevit, ABD'nin bu kararıyla “alternatif kaynak” aramak zorunda kaldıklarını savunuyordu ve bunu çok kolay buldukları inancındaydı: Federal Almanya.¹⁰⁹

Burada teknik bir kaynak yaratımı veya buluşu söz konusu değildi; Ecevit ve Türk sermaye sınıfı hep “teknik vurguda” kalmayı tercih etse de, başka bir siyasal trafik ortaya çıkmıştı: ABD'nin Türkiye'ye sırtını dönüverdiği bir noktada sahneye Bonn Cumhuriyeti atlıyordu. Aslına bakılırsa, Başbakan Helmut Schmidt, 1978'de göreve gelen Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ilk Batı ülkesi olarak Federal Almanya'yı ziyaret ettiğinde, sorunu çözmüştü: Silah ambargosunu eleştiren Schmidt, Federal Almanya'nın bu tür önlemlere ileride de katılmayacağını belirtmiş ve Ecevit'e Ankara için askeri yardımı sürdüreceği konusunda garanti vermişti.¹¹⁰ Burada bir çıkar çelişkisi hiç yok denemez. İki emperyalist gücün birbirlerinin ayağına basması veya sistem içi bir devamlılık sağlamasından söz edilebilir. Ancak Bonn Cumhuriyeti'ndeki özgüven yükselişi ve bölgeye kendi sorumluluk anlayışıyla yaklaşması, Ankara açısından ileriye dönük bir mesajdı. Federal Almanya, Türkiye için, artık ABD'den daha önemli bir hale geliyordu.

¹⁰⁸ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13.9. 1980, s. 2.

¹⁰⁹ Ecevit, 15 Ocak 1995'te Nürnberg'de verdiği bir konferansta bütün ayrıntıların sunma ihtiyacı duymuştu. Belki bu vurgusuyla Federal Almanya'ya yeni bir mesaj vermiş oluyordu. Gazeteci olarak izlediğim ve haberleştirdiğim ilk büyük çaplı toplantılardan biri olan bu etkinliğin bazı başlıkları ve notları Hürriyet'te yer almıştı.

¹¹⁰ *Süddeutsche Zeitung*, No. 108 (12.5.1978). Kaynak: S. Eriş Ülger (Hrsg.), *Die Türkei in der deutschen Presse 1945-1984*. Hückelbaren, 1993, s. 316.

Bir başka mesele daha var: ABD'nin yavaş yavaş sadece bölgeden ("Alman koridoru") çekilmesi değil, uluslararası alanda da gözle görünür bir biçimde güç yitirmesi, Federal Almanya'nın kendi siyasal kimliğiyle öne çıkmasını kolaylaştırdı. ABD'nin koyduğu silah ambargosunu kırabilecek bir özgüven bu. Ancak Hitler Almanyası'nın hatırlatacak tarzda "özgün" bir yol değil. Bir nöbet değişiminden söz edilebilir; Vahit Halefoğlu'nun uyarısıyla "ama Avrupa'da".¹¹¹

Bu, neresinden bakılırsa bakılsın, klasik Soğuk Savaş'ın -henüz ufukta bile gözükmeyen- sonuna 10 yıl kadar bir süre kalmışken, bir "yenilikti". Yeni gelişmenin ve nöbet değişiminin Federal Almanya'daki sosyal demokrat bir hükümet sırasında gerçekleşiyor olması gerçekten ilginçti. Aslında da hiç ilginç değildi.

Demek ki, büyük sermayenin oyunlarına yakışır bir sonuçla karşı karşıyayız: Lafzen bazı eleştiriler, yani sadece tribünleri teskin edici tepkiler, bir kenara bırakılırsa, Bonn'un 1980 Eylülünde Ankara'nın yeni ve üniformalı egemenlerine pek de saklama gereği duymadığı bir destekle yaklaştığını görebiliyoruz. Federal Almanya, Ankara'daki cunta yönetimini destekliyor, seçilmiş iktidarı indirip ordunun antikomünist histeriyle oluşturduğu yeni siyaset sahnesini ve yeni yöneticileri sorgusuz sualsiz muhatap alıyordu. Gerçi bu konuda Washington ile Bonn arasında bir görüş ayrılığı yoktu, ama enstrüman ve güç Bonn'daydı.

Nitekim kozların Bonn Cumhuriyeti'nde olduğuna dönemin medyası da dikkat çekiyor:

"Bonn'un Türkiye için mali yardımının ne olacağına dair karar vermek gerekiyor. Bonn'un Türk generalleri cezalandırması ve yardımı kesmesi mi gerekiyor, yoksa mali yıkımla yüz yüze Türkiye'ye, orada seçilmiş siyasetçiler mi seçilmemiş generaller mi, kim yönetirse yönetsin, fark etmez, sürekli yardım mı etmesi gerekiyor? Başbakan ve dışişleri bakanı açıkça sürekli yardımdan yana görüş bildirdi. Muhalefetten de buna karşı bir itiraz duymayacakları kesin. Bu arada Federal Almanya ödese veya ödemesin,

¹¹¹ 1980'deki Bonn Büyükelçisi ve 1983'te de Özal hükümetinin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Türkiye'nin dünya sistemi içinde, "ama Avrupa çerçevesinde" sorumluluğunun Bonn'a düştüğü kanısındaydı. Bu kitaptaki mülakata da bakılabilir.

fark etmez, Türkiye'nin içine etkide bulunuyor. Zira kaçınılmaz olarak ödemelere devam etmek generalleri güçlendiriyor, ödemeleri kesmekse aynı generalleri zayıflatmak demek olurdu.

Türkiye, iç gelişimine karşı Federal Almanya'nın pozisyon aldığı yegâne ülke değildir."¹¹²

Bütün bu saptamalar, vurgular, Federal Almanya'nın Türk iç politikası üzerindeki büyük nüfuzunun bir başka ifade biçimi oluyor. Darbeden iki gün sonraki gazetelerde Başbakan Helmut Schmidt, açıkça Türkiye'ye desteğin devam edeceğini açıklıyor, tabii muhalefetin de desteğiyle:

"Federal Almanya'nın politikacıları, Başbakan Schmidt, muhalefet lideri Kohl ve Dışişleri Bakanı Genscher, Türkiye'deki askeri darbe karşısında temkinli rotalarını kesinleştirdiler. Başbakan yeni yardımlar için söz verdi."¹¹³

Başka türlü ifade etmek mümkün: Bütün bu Türkiye'yi uluslararası arenada temsil etme ve sorumluluğu üstlenme duyuruları, SPD ağırlıklı hükümetin yardım sözleri, ABD'nin gerileyen anlam ve önemine de bir işarettir. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 15 Eylül 1980 tarihli sayısında yer alan bir haberde, Bonn'dan Türkiye'ye "yürüyen bant" misali mali yardım aktığını başlığa çıkararak, gelişmeleri özetliyor:

"Son iki yıldaki mali yardım olmasaydı, Türkiye, ekonomik açıdan tamamen çökmüş olurdu. Bonn'da bu ülkenin onarımı için dışarıdan desteğe ihtiyacı olduğu yolunda hiç kuşku yok. (...) Federal Maliye Bakanı Matthöfer hükümet tarafından -Sovyet birliklerinin Afganistan'a girmesinden sonra- bir Türkiye yardımının koordinasyonu görevlendiriliyor. Şubat ve martta Matthöfer Paris, Cenevre, New York, Tokyo'yu ve iki kez de Atina ile Ankara'yı ziyaret ediyor. Amerikalılar önce, tıpkı Japonlar gibi, pek az cömert bir görünüm arz ediyor. 16 Nisan'da eylem programı tamamdır. 16 ülke Türk onarım programına güven duyduğunu ve inandığını bildirdi. Ancak Matthöfer ekliyor: "Türkiye için yardım, hiç bitmeyen bir görev!"¹¹⁴

¹¹² *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13.9.1980, s.2.

¹¹³ "Finanzhilfe für die Türkei wie vom Fließband", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 15.9.1980, s.11.

¹¹⁴ a.g.e.

Görünen o ki, Alman siyaset sınıfı ve Bonn hükümeti sahnenin bu şekilde değişmesine şaşırmadı, bu kadar kolay yeni koşullara uyum göstermesini başka türlü açıklamak zor. Ama asıl önemli- si, alınan soluk olmalıdır: Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit'in bir ay içinde serbest kalmaları, Alparslan Türkeş ile Necmettin Erbakan'ın devam eden gözaltıları "çözülen problemlerin" göster- gesi kabul edilebilir. Federal Almanya'nın itiraz ve tepki dozunu artırması için neden kalmamış gibidir: Alman kamuoyu öylesine biçimlendirilmiştir ki, Erbakan ve Türkeş gibi biri şeriata eğilimli diğeri de açıkça faşist olarak resmedilen iki "aşırı sağcı politikacı- yı" içeri alan ve mahkûm etmeye hazırlanan bir Türk hükümetine "aşırı sağ" damgası yapıştırmak mümkün olmayacaktır. Böyle bir dış hükümeti destekleyen SPD hükümeti de içerideki "demokrat" kamuoyunun baskısını göğüsleyebilecektir."¹¹⁵

Nitekim, bu haberler yayımlandıktan sonra, aradan pek bir za- man geçmeden, Avrupa Topluluğu resmi bir açıklama yapıyor ve Türkiye ile ilişkilerin şimdiye kadar olduğu gibi sürdürüle- ceğini açıklıyor: "AT'nin dışişleri bakanları salı günü Brüksel'de Türkiye'yle olağan ilişkiler sürdürülmesinden yana görüş bildirdi."¹¹⁶

Gerçi bu "yeni" ilişkilere direnç gösterilmemiş değildir. Ama iti- razlar ve hatta protestolar ciddiye alınmamaktadır. Bir yaptırımla desteklenmedikçe pek bir anlamları yoktur çünkü. Gerçekten de bir süre sonra arşivlerde ve çöplerde kaybolacaklardır.

SPD, örneklerden biri. Partili milletvekillerinden Klaus Thü- sing, Hamburg'da SPD'nin gençlik kolları konumundaki "Jung- sozialisten" (Genç Sosyalistler) tarafından düzenlenen bir toplantıda askeri yardımın derhal kesilmesini, ekonomik yar- dımın da daha sonra kesin koşullara bağlanarak verilmesini istiyordu.¹¹⁷

¹¹⁵ "Türkische Politiker frei", *Frankfurter Rundschau*, 13.10.1980, s. 1. Ayrıca: "Demirel und Ecevit wieder frei. Erbakan und Türkesch angeklagt", *Frank- furter Allgemeine Zeitung*, 13.10.1980, s. 1.

¹¹⁶ "Militärputsch soll der Demokratie dienen", *Frankfurter Rundschau*, 17.9.1980, s. 1.

¹¹⁷ "Militärputsch soll der Demokratie dienen", *Frankfurter Rundschau*, 17.9.1980, s. 1.

Batı'yla ilişkilerin nasıl yürüdüğüne bir örnek, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüdür. Bu da Türkiye ve darbe haberleri arasında giriyor:

“Türk Genelkurmay ve Cunta Başkanı Kenan Evren, zaten NATO ortaklarının teveccühüne özellikle bağımlı olduğundan (eğer yaptığı devlet darbesinin resmen aşağılanması riskine girmek istemiyorsa), son haftalarda kendisini özel bir baskıyla karşı karşıya görüyordu.”¹¹⁸

Bu, sol eğilimli Frankfurter Rundschau'nun haberi idi. Sağ merkez çizgideki Frankfurter Allgemeine Zeitung'un haberinde ise Atina'nın NATO'ya dönüşünden hareketle ek bilgiler dikkat çekiyor:

“Gerek CDU'nun gerekse SPD'nin açıklamasında, Yunanistan'ın askeri entegrasyona geri dönüşünün ittifakın önemli bir başarısı olduğu, bu başarı sayesinde -SPD milletvekili Corterier'in dediği gibi- ittifakın güney kanadındaki sayıflamanın ortadan kalktığı öne çıkarılıyor. Bu dönüş İran ve Irak arasındaki savaş karşısında istikrar getiren bir faktör. (CDU milletvekili Weiskirch-ç.n.) bu uzlaşmanın özel anlamını öne çıkarıyor. Weiskirch burada, Federal Almanya'nın Yunanistan'ın entegrasyondan ayrılmış olmasına bakmaksızın geçmiş yıllarda yaptığı büyük askeri yardıma da dikkat çekiyor.”¹¹⁹

Bütün bu gelişmelerden sonra Ankara'ya ek silah teslimatı yapmak üzere bir anlaşma imzalanıyor. Bu bir defalık silah yardımı milyonlarca marklık bir anlaşmaydı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu içindi:

“Bildiride 'Bu silah özel yardımıyla' deniyor, 'Federal Almanya Atlantik İttifakı'nın güneydoğu kanadının güvencesi için ve ülkemizle geleneksel olarak sıkı dostluk ilişkisi bulunan, müttefik bir ülkeye, ki bu ülke şu sırada büyük ekonomik güçlüklerle mücadele etmektedir, savunma gücünün korunması ve güçlendirilmesine önemli bir destek garantisi veriyor’.

¹¹⁸ “Rückkehr Athens gebilligt”, *Frankfurter Rundschau*, 21.10.1980, s. 3.

¹¹⁹ “Athens Rückkehr in die NATO 'ein Erfolg des Bündnisses”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21.10.1980, s. 3. Yunanistan'ın NATO dışında bulunduğu yıllarda Bonn'un yaptığı büyük yardım, Alman koridorunda boşluğa tahammül gösterilmediğinin ve bölgedeki gelişmelerin denetim altında olduğunun bir kanıtıdır.

Ayrıca Türkiye'yle sınırı olan ortadoğu bölgesindeki gelişmeler karşısında federal hükümet olağanüstü önlemleri güvenlik politikası alanında Türkiye'nin istikrarı için gerekli görüyor."¹²⁰

Bunlardan daha önemli olan nokta ise sosyal demokrat eğilimli haftalık gazete Die Zeit'in Türkiye'deki askeri darbeye bakış açısıdır:

"Biz, son yıllarda giderek artan biçimde Türkiye'nin koruyucu patronu rolüne iyice girmiş bulunan Batı Almanlar" diye yazıyor Theo Sommer ve sanki bir korucubaşının portresini veriyor. Sommer, Die Zeit gibi çok etkili bir haftalık gazetenin 1973'den 1992'ye kadar genel yayın yönetmenliğini, daha sonra da 2000 yılına kadar Helmut Schmidt ile birlikte yayıncılığını üstlenmiş, Bonn siyasetindeki karar vericilerin hep en yakınında, hatta içinde olmuştur. Bu yazar, 12 Eylül 1980'de Alman başkentindeki "bakışı" şöyle özetliyor:

"Bu konudaki büyük üzüntü, elbette General Evren'in devlet darbesinin hemen hemen kaçınılmaz olması gibi acılı bir kavrayışa eşlik ediyor. Türk demokrasisi askeriyenin iktidar hırsı yüzünden değil, demokratların körleşmesi, yetersizliği ve çürümüşlüğü yüzünden başarısız oldu. Partiler demokrasinin tabutuna çivileri çakmışlardı, askerler sadece kapağını kapatmış oldular."¹²¹

Federal Almanya'daki rejimin birçok alanda mutemeti ve hatta kara kutusu kabul edilen isimlerden olan Theo Sommer, 12 Eylül'ün daha haftasında cebindeki hazır yanıtları art arda sıralıyor. Türkiye'nin bir süredir iç savaşa, iflase ve tümüyle hükümsüz kalma haline yakın durduğunu belirten bu yorumcuya göre, "İşin en kötü yanı, Türkiye'nin sadece yönetilemez görünmekle kalmadığı, gerçekten de artık yönetilemez olduğuydu."

Theo Sommer, Türk ordusunun reformcu müdahalesinin başarı vaat edip etmediğini öğrenmek istiyor. Ankara'nın yeni sahiplerini reformcu gören Sommer için işkence, sansür ve cellat gibi araçlarla çok şiddetli önlemler alınıp alınmayacağı bir başka sorudur: Schmidt'in siyasi yazarlığında da kara kutusu konumundaki bu

¹²⁰ "Erhöhte Türke-Hilfe Bonns perfekt", *Frankfurter Rundschau*, 18.11.1980, s.1.

¹²¹ Theo Sommer, "Zahlen für eine getürkte Republik", *Die Zeit*, No. 37 (19.9.1980), s. 1.

yazara göre, Evren ve arkadaşlarının “temizleyici öfkesinin” gerçekten suç işleyenlerin yanı sıra Türkiye’nin “liberal aydınlarını, manevi yaşamını” da vurup vurmuyacağı yanıt beklemektedir. Sommer, aynı yazıda, Türkiye’ye artık mali yardım yapılmaması, NATO’dan çıkılması gibi SPD gençlik örgütü Jusos’ta ve Demiryolcular Sendikası’nda dile getirilen taleplerin sorun çözmeyeceğini hatırlatırken, aşağıdaki dökümü veriyor; kaleminden çıkanlar, Helmut Schmidt ve Alman siyaset sınıfının düşünceleridir:

“Gerçek şu ki, Federal Almanya siyasi ve mali angajmanıya epeydir Türkiye’nin işlerine derin biçimde karışmış oldu. Biz onun çıkarlarını dile getiriyoruz ve NATO ile AT’deki dostuyuz. Aynı zamanda ‘OECD içinde koordine edilen bir yardım kampanyasının tetikçisi ve işleticisiyiz’ (Helmut Schmidt). Ekonomik yardım olarak Bonn 1979’da yaklaşık 380 milyon marklık kredi ve 130 milyon marklık da proje desteği sundu, 1980’de 560 milyon mark daha verdi, onun ötesinde de Federal Almanya bir AT kredi kampanyasına 60 milyon markla katıldı. Askeri yardım olarak 1964’ten beri 930 milyon mark ödedik; buna ek olarak iki silah yardımı anlaşmasından (1975 ve 1979) doğan ödemelerimiz, 560 milyon markı aşan ödemelerimiz, ayrıca 1980-83 yılları için 600 milyonun üzerinde yatıracığımız paralar var.

(...) Burada biraz da kendi geleceğimizden bir parçayı rehin koyuyoruz. Eğer böyle yardım girişimlerinde bulunuyorsak, iki nedeni var: Çünkü Türkiye Avrupa için önemli bir güvenlik sürgüsüdür ve yatırımımızın istikrar ödemesi olarak bize dönmelerini bekliyoruz. Boğaziçi’nde biz reform şansı için yatırım yapıyoruz.”¹²²

Burada Alman sosyal demokrasisinin, daha doğrusu emperyalist rejimin sözcüsü konumundaki bir gazetecinin “yatırım” vurgusu, her şeyi açıklamaya yetiyor aslında. Sommer, ekonomik yardımın, Ankara’daki faşist darbeye verilen açık ekonomik desteğin siyasete tercümesinden hiç de çekiniyor görünmemektedir. Bonn’dan akan paranın genel siyasette ve güvenlik siyasetlerindeki anlamına dikkat çekerken, SPD’nin “Alman kuşağının” en büyük ülkesi Türkiye’ye biçtiği değer de altını çizme ihtiyacı

¹²² Theo Sommer, a.g.e.

duyuyor. 20'nci yüzyılın ilk çeyreğindeki ünlü "Türk-Alman kader arkadaşlığı" sanki biçim değiştirmiş olarak yeniden gündemdedir. Bu kez askeri ilişkiler üzerinden değil, doğrudan iktisadi-mali bağlantılar üzerinden bölgesel bir ittifak korunmaktadır. Bu ittifakın yükselen bir güç olarak Federal Almanya için önemi, "sosyalizm tehdidi" altındaki Türkiye'den çok büyüktür.

12 Eylül askeri darbesi karşısında SPD hükümeti, bir "koruyucu baba", daha doğrusu "korucubaşı" olarak ödevlerini yerine getirdi. Generaller rejimini ilk gününden itibaren ve eylemli olarak destekledi, üstelik sadece lafta da değil. Bunu, insan hakları, özgürlükler, demokrasi vs. uyarılarıyla, hatta zaman zaman bu doğrultudaki feryatlarıyla sarıp sarmalayıp görünmez kılmaya çalıştı ve başarılı da oldu.

Önemli olan, Bonn'un bunu ilk kez çok açık bir biçimde bölgede açığa çıkan Amerikan boşluğunu doldurduğunu bilerek yapmasıdır. ABD, 1980'de bölgede tam bir şaşkınlığın elinde esirdi: Ekonomik gücü ve siyasi etki alanı hızla çekiliyordu. Federal Almanya, sosyal demokrat ağırlıklı hükümeti aracılığıyla bölgede kendi bilgisi olmadan hiçbir şey yapılamayacağını göstermiş oldu. Gerçi ABD'nin isteği dışında boşalttığı alana bir "ekonomik dev, siyasi cüce" kimliğiyle giriyordu, ama bu "siyasi cüce" Türkiye'deki kaos kendince derleyip toplama gücüne sahip olduğunu, generallerin rejimini oturtturarak kanıtlayıverdi.

Tam ortasında Türkiye'nin bulunduğu bir ateş hattında yeni bir dünya gücü yükseliyordu ve bundan daha önemlisi şuydu: Bir askeri darbe sayesinde, Alman sosyal demokrasisinin bu yeni ve hızla yükselen emperyalist dünya gücünün siyasi ve ekonomik yönlendiricisi olduğu da ortaya çıkıyordu. Bunun sistem açısından bir sürpriz veya sapma değil, birkaç açıdan tarihsel gelişime uygun olduğu anlaşılıyor. 1976'da ikinci baskısı yapılan bir kitapta, bölgedeki "nöbet değişimi" haber verilmişti. Hem de CIA içinden bir uzmanın kalemiyle...

Bu darbenin ve döneminin Batı için enerji hatları ve pazar olanakları açısından önemi büyüktü. Türkiye'nin böyle önemli bir kriz bölgesinde bir "güvenlik sürgüsü" olarak özel bir işlevi vardı. Ancak ABD'nin burayı doğrudan denetleme gücü iyice kemirilmisti ve 1945 sonrasında bir antikomünist cephe ülkesi

olarak yetiştirdiği kâhya, Federal Almanya, bölgenin dolayısıyla da Türkiye'nin sorumluluğunu üstlenmiş oluyordu.

Bu, Washington tarafından verilen bir onayla ve çelişkilerin fazla abartılmaması uyarısıyla, gürültüsüz patırtısız bir yetki ve rol devriyle gerçekleşiyor.

Sosyal demokrat bir hükümetin, faşist niteliği açık, emekçi sınıfların ve aydınların boğazını sıkacak bir programla (24 Ocak Kararları) yola koyulan bir korku imparatorluğunu desteklemesi, şaşırılması gereken bir "sapma" değil, 1920'lerin ortasından 1935'e kadar dünya sosyalist hareketinin gündemini belirlemiş bir teorik analizin doğrulanmasıydı: Faşizm ve sosyal demokrasinin karşıt kutupları değil, ikiz kardeşleri temsil ettiği tezinden söz ediyoruz. Birbirlerini tamamlıyorlardı.

Darbenin Sosyal Demokrat “Başkorucusu”

1980 yılında, Federal Almanya'nın ekonomik gücü ve konumu çok önemliydi. Bugün bu güç siyasete daha bir firesiz tercüme edilebiliyor; çok daha önemli yani. Federal Almanya fırtınalı 1970'lerde, bu ekonomik konumunun yanı sıra, özellikle antikomünizmin güncellenmiş taşıyıcısı olarak sosyal demokrasinin yönlendiriciliğinde siyasi dengeleri yavaş yavaş değiştirebildi. 1970'lerin iki ülke ve sosyal demokrasileri arasındaki ilişkileri 1978'de iktidara gelen Bülent Ecevit'in yeni bir düzleme çektiği söylenebilir: Ecevit'in, dış gezilerinde ilk Batı ülkesi durağı olarak Federal Almanya'yı seçmesi anlamsız değildir. Başlarda Willy Brandt rüzgârıyla doldurduğu mavi gömleğini, Bonn'a, Washington'u biraz öteleyen, dolayısıyla etkisi altına almaya çalıştığı Türkiye solunu da “tatmin eden” ciddiyette ve önemde görüşmeler için taşıdığı biliniyor.

Sadece Türkiye'deki CHP ağırlıklı iktidar değil, Süleyman Demirel hükümeti için de, özellikle 24 Ocak Kararları sonrasında, dönemin Alman başkenti Bonn çok önemliydi.

24 Ocak Kararları, Bonn'a da önemli bir mesaj oldu. Ankara doğru yolda olduğunu ilan etmiş sayıldı.

12 Eylül'deki darbe, iki ülke arasındaki iyi ilişkiler sürerken geldi ve derinleştirildi. Yani generallerin darbesinden sonraki baskılara karşı, Alman siyaset sınıfı zaman zaman eleştirel yorumlarda bulundu, ama arka planda “tıkır tıkır işleyen” bir ekonomik ağ vardı. Ekonomik ilişkilerin 12 Eylül'deki düzenliliği daha önceki yılların düzensizliği üzerine kurulduğu için, kısmen şaşırtıcıdır.

Emperyalizm, ekonomiye indirgenemese de, bölgeler ve ülkeler arası ilişkilerde siyasetten çok ekonomik bağların işlerliğine önem verir.

Sosyal demokrat ağırlıklı hükümetin yönlendirdiği Federal Almanya, daha sağcı rejimlerin yarıda bıraktığı yerlerden girerek, Türkiye ile ilişkileri geliştirebildi. 1980 yılında Türkiye'nin karşısında ekonomik bir dev vardı, ama sanıldığı gibi hiç öyle siyasi bir cüce yoktu. Siyasette son söz gerçi hâlâ Washington'daydı, ama Bonn'un artık birçok konuda Ankara için ilk büyük dış bağlantı merkezi olduğu gözden kaçmıyordu. Tabii bu, dikkatle bakınca algılanabilen ve ABD'nin aldatıcı pelerini altında yaşanan bir ilişkiydi

Sosyal demokrasinin emperyal bir süreç olarak damgaladığı Yunanistan-Türkiye-İran kuşağında ("Alman koridoru") yegâne anlamlı büyük siyasal iktidar, Federal Almanya'ydı. Türkiye bu anlamın veya önemin gölgesinde kalıyordu. Fakat bu durum, Türkiye'ye kendi hareket alanında yer değiştirmeyi ve arayışlarda bulunmayı yasaklıyor değildi. 70'lerin ikinci yarısında patlak veren ekonomik ve siyasal kriz, siyaset dağarcığı ekonomik olanaklarının çok üzerinde ve çok dolu olduğu iyi bilinen Türkiye'deki yönetici sınıfı, antisosyalist çözümler konusunda iyice duyarlı kılınmıştı. Türk ve Alman yönetici elitleri, yüzyılın başındaki Birinci Dünya Savaşı'na açılan ve orada kapanan silah arkadaşlığını şimdi yeni bir payda üzerinde, antikomünizm, yeniden kurguluyordu.

Mecburdular.

Federal Almanya, sözü geçen Alman koridorunda (veya "Alman kuşağı"nda) ekonomik üstünlüğü ve gelişkinliği ile alan açabiliyordu. Dolayısıyla siyasi veya askeri bir üstünlüğe ihtiyaç duymuyordu. Ekonomik hegemonya, bölgeye bir tür siyasi düzen olarak yansıyor; ideolojik taşıyıcısıysa temelsiz, sadece lafta kalan bir "özgürlükçülük" idi: Adını fazla anmaksızın, piyasanın planlı ekonomilerin yerine geçmesi propaganda ediliyordu. Emperyalizmin Avrupa'da sıkıştırıldığı alanları parçalaması, Balkanlar başta olmak üzere Doğu Avrupa'nın da sermaye düzenine açılması gerekiyordu. Bunun ne anlama geldiği, çok değil, on yıl kadar sonra Yugoslavya'nın 1989'un hemen ertesinde kanlı bir biçimde 90'lara yayılan çözülme süreciyle ortaya çıkacaktı: Bonn

Cumhuriyeti, sadece özgürlükçü ve demokrat görüşleriyle değil, ihracat kredileri ve işgücü ithalatıyla on yıllarca olgunlaştırdığı bölgede Hırvatistan ve Slovenya'yı 1991'in aralık ayında tanıyiverince Yugoslavya'nın ipi çekilmiş oldu. Dikkat edilmesi gereken mesele şu: Yugoslav engelinin bölgede aşılıp küresel kapitalizmin Balkanlara kaotik bir düzen halinde yayılmasında Amerikan nobranlığı, yetersizliği ve çaresizliği değil, Bonn sosyal demokrasisi ve Yeşiller başta olmak üzere her türden "sivil toplum ve özgürlük" propagandası başrolü üstlenecektir. İktisadi ve mali bağımlılık bu sürecin altyapısını oluşturan gerçek unsurdu.

Bonn, yavaş yavaş kurguladığı sistemi bölgesel ekonomik gücüyle yaşatabileceğini biliyordu, ancak Pax Americana yerine onu sıfırlayacak yeni bir düzen önermiyordu. Bir yumuşak geçiş gündemeydi: Amerikan zaaflarını, Bonn Cumhuriyeti'nin ekonomik hegemonyası kapatıyor olmuştu. Bir "barışçıl geçiş" işliyordu.

1980 yılında bu geçişin ilk ve en açık operasyonu Türkiye'de yaşandı. Alman sosyal demokrasisi 12 Eylül rejimine verdiği eylemli (ekonomik) desteği, politikacıların ve insan hakları örgütlerinin, hatta medyanın eleştirileriyle süsleyerek gerçekleştirdi.

Bunu yapabilecek gücü vardı.

"Alman kuşağı" çerçevesinde Federal Almanya bir dünya gücüydü. Ancak bu, Bonn'un her istediğini küresel ölçekte yapabileceği anlamına gelmiyordu. Bölgede de bir boşluk yaşandığı doğrudur. 1979-80'de Afganistan'a Sovyet birlikleri girer, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliğinde rehin alman diplomatlar Washington'daki siyaset sınıfını dünyaya rezil ederken, tek süper gücün sınırları da ortaya çıkmış oluyordu. ABD, bölgeden çekiliyordu; tamamen değil, ama kanatlardan ve bölgesel destekle kırılmış bir Pax Americana sahnedeydi artık.

Washington, bu boşluğu, denetim altında bir Bonn Cumhuriyeti'nin doldurmasına itiraz edecek halde değildi. Zaten bir tür Amerikan protektoratı gibi kurulmuş ve içerideki güçlerin enerjisiyle sert bir antikomünist cephe devleti olarak teçhiz edilen bu cumhuriyet, kimilerinin gözünde "Yeni Almanya", ki çok değil 10 yıl geçmeden sosyalist küçük Almanya'yı (Alman Demokratik Cumhuriyeti) yutacaktır, sahneye sırf Amerikan yöntemleriyle çıkmıyordu; onun himayesinde, ama ondan farklıydı, çünkü

protektorat tanımına içkin himaye altındaki "küçük devlet" formatını ekonomik gücü fazlasıyla zorluyordu: Dolaylı bir siyasetle, daha doğrusu sosyal demokrasi ağırlıklı "özgürlükçülüğün ideolojik şiddetiyle" yeni bir siyaset vurgulanıyordu.

Bölgesel bir emperyal güç, o halde, ilk büyük sınavını Türkiye'de veriyordu. Bonn Cumhuriyeti'nin temelinde neyin yattığını, SPD'nin ağır topu, partinin en sağ ve etkili siyasetçilerinden Klaus von Dohnanyi, Yugoslavya yavaş yavaş taşı tarağı toplarken yaptığı bir açıklamada, bir vesileyle hatırlatmıştı: "Almanya'da bugünkü demokratik toplum, büyük kısmıyla SPD'nin siyasal çalışmalarının bir sonucudur."¹²³ Binlerce örnekten sadece biri olan bu vurgu, Federal Almanya'nın dış politikasının da SPD'nin bir ürünü olduğu anlamına geliyor kuşkusuz. Öyledir.

Dış politika, yeni Alman demokratik toplumunun en önemli parçasıydı ve SPD'nin damgasını taşıyordu. Bir ihracat ülkesi için son derece normal. Ancak bu, ABD'nin Soğuk Savaş'ta izlediği askeri önlem ve göstergelere öncelik veren, klasik bir antikomünizmden farklıydı. ABD'nin dış politikada belirgin hale gelen yetersizliği, geriye çekilen bir süper güç olarak, başka dersler içeriyordu. Bonn, antikomünist histeriyi yumuşatarak, daha doğrusu sosyal demokrat bir bulamaçla tatlandırarak, Washington nobranlığından farklı bir ilişkiler ağı kurmak zorunda olduğunu biliyordu. 1980, bu farklılığın daha bir belirginleştiği yıl oldu.

Alman ve Avrupa liberalizminin "filozoflarından", bir dönemin gençlik lideri Rudi Dutschke ile kitle önünde yaptığı tartışmalar nedeniyle de yıldızlaşan ismi Ralf Dahrendorf da, Alman dış politikasındaki devamlılığa işaret ederken, o damgaya şükran duygularını dile getiriyordu örneğin. Klasik Alman sağı, sosyal demokrasinin sırtında yükseldiğinin bilincindeydi: "Bazı öyle büyük makas değiştirmeler vardır ki, bunlarda daha sonraki bir meşruiyet için önceden yapılan hamle çerçevesinde bazen cesur bir karar alınması şart olur. Bunu Adenauer Batı'ya bağlanma politikasıyla, Brandt da Ostpolitik ile yaptı. Her iki durumda da bu, ortak bir siyaset olarak oraya çıktı."¹²⁴

¹²³ "Der Mythos der SPD", *Der Spiegel*, No. 48 (1994), s. 50.

¹²⁴ *Die Welt*, 12.12.1994, s. 9.

Böyle bir tarihsel tabloda, 1980 yılında, Türkiye için Federal Almanya'dan daha önemli bir ekonomik faktör bulunmuyordu. Bu, zaman içinde iyice yerleşecek bir güçler dengesine işaret ediyor. Nitekim Ankara 1970'lerin sonunda ve 1980 yılında gerek Bonn gerekse Washington açısından nesnel olarak büyük sosyalist bir kırılma sinyalleri yayarken, OECD ve IMF ilişkilerini sürdürecektir koordinatörün Federal Almanya Maliye Bakanı Hans Matthöfer olarak belirlenmesi, Türk-Alman bağımlılık ilişkileri için de özel bir göstergedir. Matthöfer'in Alman sendikacılığından (IG Metall) gelen bir sosyal demokrat olması da anlamsız veya tesadüfi bir renk olarak yorumlanamaz.

Bütün bu bağlar, büyük bir şokun gölgesinde görünür oluyordu. Tahran'daki Amerikan diplomatlarının rehlin alınmasıyla patlak veren kriz, süper güç ABD'nin tek başına her şeyi belirleyebilecek durumda olmadığına da ilan idi. Ancak sadece Amerikan halkı ve dünyanın çeşitli az gelişmişlerindeki Amerikancılar için değil, Batı Avrupa için de böyleydi bu.

Federal Almanya işte tam bu noktada fırsatı değerlendirerek veya inisiyatifi ele alarak tarihe müdahale etmiş görünüyor. Bunu Türkiye sermaye sınıfının sözcüleriyle paslaşarak yaptı. Ankara bu şok tablosunda kendi üzerine düşeni, araya bir de askeri darbe sokarak gerçekleştirdi.

Türkiye'nin petrolsüzlüğü, daha doğrusu petrol üreticileriyle arasında sadece coğrafi değil, önemli siyasi farklar da bulunması, Bonn Cumhuriyeti ile işbirliğini derinleştirmesini kolaylaştırmış görünüyor. Türkiye'nin içinde bulunduğu tablo, Federal Almanya için de araya mesafe koyma şansı verdi. Tahran rehinelere, sosyal demokrat renkli Federal Alman dış politikasına hiç beklemediği bir hareket alanı yarattı.

Bonn hep hazırды.

Türkiye'de kapitalizmi koruyucu her etkinliğin ardında Alman siyaset sınıfı duruyordu. 24 Ocak 1980 kararları, ki birkaç on yıl sonraki nihai neoliberal çöküşün başlangıç belgesi de kabul edilebilir, aslına bakılırsa, Bonn'a bir "ön bilgi" ve "ön fatura" idi. Çünkü Türkiye yönetenleri ve sermaye sınıfı bu atakla bir şeyi ilan ediyordu: "Ekonomiyi liberalleştireceğiz, ancak bunun için bir şiddet rejimine ihtiyacımız var. Bir de böyle bir rejimin mazur gösterilmesine..."

Gerçekten de 24 Ocak Kararları, sekiz ay sonraki askeri darbenin ekonomik programıydı ve bugünden bakıldığında, kendi işi başından aşkın ve çaresiz Washington'a değil, Bonn'a gönderilmiş bir mesajdı. Sosyal demokrasinin biçimlendirdiği Federal Almanya'nın bu atağı destekleyip desteklemeyeceğinden tamamen emin değildi Ankara. O nedenle bir ön fatura göndermişti. Ama Bonn'dan bir tepki gelmeyeceğini adeta biliyordu.

Türkiye'nin 1980'lerde artık Federal Almanya'nın sorumluluk ve denetim alanına düştüğüne literatürde de dikkat çekilmemiş değildi. Ancak burada Bonn'un basit bir kâhya rolü üstlendiğini düşünmek doğru olmaz; yani bu tezin sonuçları vardı. Bonn, basit bir kontrol kulesi değildi, kendi hayatiyeti, mekanizmaları ve özgün hedefleri vardı.

Bunun gözden kaçırılması çok da anormal değildi. ABD gibi küresel boyutta bir süper güç, tarihte yaşanmamıştı. Bir tür "güç kamaşmasına" yol açması doğal karşılanmalıdır. Bu "güç kamaşmasının" etkisi, sözü geçen küresel gücün gerileme döneminde de devam ediyor ve buradan yanlış sonuçlar çıkarmak kolaylaşıyor. Kâhya (Federal Almanya) ile çiftlik sahibi (ABD) arasındaki ilişkiler hep aynı kalmıyor.

Bonn, kendisi için de önemli ilişkiler kurabilecek bir durumdaydı. Bunu "dükkân içine dükkân açmak" olarak göremezdi. Zaten de yapmamıştı: Bonn, Washington'la ilişkilerinde hep ikinci derecede bir role sahip olabileceğini biliyordu. İki dünya savaşından Alman sermaye sınıfının çıkardığı en esaslı sonuç şimdilik buydu. Ama bu, Soğuk Savaş koşullarında geçerliydi. Ya Soğuk Savaş biterse? Bittiğinde? Burada bazı mekanizmaların gözden geçirilmesi kaçınılmaz olacaktı. Öyle de oldu.

Şunu gördük: Gerçekten de "Bonn, Soğuk Savaş yılları boyunca, ki bu 1980 yılı için de geçerlidir, Washington'un geniş omuzları, daha doğrusu postal ve silahları arkasına saklanarak uluslararası siyasete müdahil oldu" gibi bir saptamada yanlış bir yan yok. Aslında bir cephe ülkesinin kaderini paylaşıyorlar: Federal Almanya ve Türkiye, 1945 sonrasında dünya emperyalist sistemine hep çağrılar çıkaran, korkak ama farklı güçlerde yönetici kadroların elinde kaldı.

Birbirlerine benzemeleri, sermaye sınıflarının antikomünist

histerisine bağlanabilir. Haksız değillerdi, çünkü sosyalizme komşuydular. Kendilerini tehdit altında görüyorlardı

Ankara, ABD ve Federal Almanya'yı ısrarla çağırarak taraftı, aynı ısrarlı yaklaşımı Bonn ve Washington için söylemek zor. Bu iki metropol, Türkiye'nin, iktidardaki elitlerle kendileri dışında bir şansı olmadığını biliyordu.

Peki, "saklı çıkar çekişmeleri" hiç mi yoktu? Emperyalizm çelişkisiz bir işbirliği anlamına gelmediği için, zaten bu olanaksızdı. Her huzursuz partner hangi düzlemde olursa olsun, bir çıkar farklılığına veya saklı-açık çıkar çekişmesine işaret eder. Çıkarların aynı kalması, dengelerin sürekliliği, kapitalizmde düşünülebilecek bir şey değildir. Böyle bir yerleşiklikte taraflardan en az birinin "huzursuz" bölümü temsil etmesi kimseyi şaşırtmaz.

1980 yılındayız: ABD ile Avrupa arasında Federal Almanya'nın huzursuzlaştığı bir dengenin varlığı dikkat çekiyor. Bonn kendi önceliklerini tanımlamaya başlıyor ve bir hegemonyal güce dönüştüğünü, bunun için yeterli bir ekonomik altyapıya sahip olduğunu gösteriyor. Ancak Bonn öne çıkarken Washington geri adımlar atmaktadır. Sadece bu bile, saklı da olsa, iki emperyalist merkez arasında sorunlu bir beraberlik, ağırlıkların yer değiştirdiği bir ortaklık bulunduğunu göstermeye yeter. İki merkezin zaman zaman bir çıkar çelişkisi yaşaması, birbirinin ayağına basması, 1916 tarihli "Emperyalizm" kitapçığından bu yana devrimci solun kalıcı müktesebatındadır.

Çelişkilerin, yükün devredilmesini gerektiren sürtüşmeler anlamına geldiği açıktır.

Her ne olursa olsun, 12 Eylül darbesi, bölgede ve Türkiye'deki hegemonyal ağırlığına ve anlamına rağmen Federal Almanya'nın da değil, Ankara'nın bir ürünüydü. Türk egemen sınıfları ve asker-sivil bürokrasi, bu çözüm için gerekli ve kaçınılmaz senaryoyu bizzat hazırladı, dış koşulları, dünya sistemindeki gedik ve muhtemel destekleri doğru değerlendirdi.

Washington gibi Bonn da bu herkesin beklediği "emrivakiyi" kabullendi.

Federal Almanya bu onayı vermese ve Ankara'nın apoletli faşistlerine eylemli destek sunmasaydı, 24 Ocak Kararlarının

askerlerin elinde başarıya ulaşması mümkün olmazdı. General-ler iktidarının ilk 6-8 ayında sallanıp düşmesi sadece Türkiye için değil, bütün bir coğrafya ve hatta dünya için farklı bir sahne yaratırdı. Peki, sosyal demokrasi böyle davranmadığı için suçlanabilir mi?

Hayır, böyle bir riski almadığı için sosyal demokrasi eleştirilemez, suçlanamaz. Sosyal demokrasinin işlevi bu çünkü.

Türkiye'nin döneme dair ekonomik verilerine baktığımızda, as-keri rejimi Batı Almanya'ya rağmen karşı ayakta tutmanın müm-kün olmadığını görebiliyoruz. Zayıf ve temelsiz Ankara'nın en küçük bir sorunda bile Bonn'a bağımlı olduğunu, ondan da sınırsız destek gördüğünü, arada bir Alman hükümetinden gelen in-san hakları, işkence gerekçeli tokatların da bu sınırsız desteğin bir parçası olduğunu bu kitapta anlatmaya çalıştık. Türkiye, yerle bir olmuştur.

Ankara cuntacılarının, Kenan Evren ve arkadaşlarının yani, Türkiye siyasetine için bir derin bilinçten kuvvet aldığı anlaşılıyor. Türk yönetenler, cumhuriyetin tüm kazanımlarını yerle bir eden bir iktidarı yerleştirmezlerse sosyalizmin kapıda beklediğini sezecek duyarlılıkta bir sınıfın tarihselliği üzerinde yükseliyor.

Ancak benzer saptamalar, dönemin sanayileşmiş bir diğer anti-komünist cephe ülkesi, Federal Almanya için de söylenmelidir.

Nazi Almanyası yıllarından, 1945'le birlikte başlayan Amerikan işgalinden ve Marshall Yardımı'ndan sonra, 1959'daki Bad Godes-berg parti kurultayında marksizmden iyice sıyrılan Almanya Sos-yal Demokrat Partisi (SPD), bu yükselen emperyalist gücün kuru-cu muhafazakârlığı olduğunu ilan etti.

Eski ölçütlerle kavranamayacak bir sağcılıktı bu ve dünya sos-yalist hareketi, bu özü daha 1920'lerin ortasında fark edebilmiş-ti. Sonra unuttu. Sosyal demokrasiyle faşizmin ikiz kardeşler ol-duğünü o analizlerden 50 yıl sonra Türkiye'de de yaşamış olduk.

Sermaye, emperyalizm, kapitalizm vs. kendisine hep solun için-den militan devşirir. Sola bulaşmayanın pek şansı olmaz.

12 Eylül, öyle bir hizmetin de tarihidir ve en çok Almanya'nın damgasını taşır.

Bu yeni “Alman pastası”, 20’nci yüzyılın başındaki çöküşten sonra gelen, biçimde farklı ama özünde yine Türkiye’nin bitirileceği bir iktidar denemesiydi.

EK-1

12 Eylül 1980'deki T.C. Bonn Büyükelçisi Vahit Halefoğlu'nun Darbe Öyküsü

"Türkiye Almanya'nın uhdesine düşüyordu, ama..."

Her şey, 12 Eylül 1980'de Türkiye'nin Bonn Büyükelçisi olan Vahit Halefoğlu'nun bu kaçınılmaz iktidar devrinde, bir payı, büyük veya küçük bir rolü olduğunu gösteriyor. Çok uzun yaşadı, ama Federal Almanya'daki bağlantılarını, tek tek yaptığı somut görüşmeleri, uzlaşmaları, planları vs. açıklamadan 2017'de bu dünyayı terk etti.

Kimse darbeden sonraki ilk seçimi kazanan Turgut Özal'ın 1983'te Halefoğlu'nu dışişleri bakanı olarak kabineye alma nedenini sormadı. Ya da soran oldu da, kamuoyunun haberi olmadı. Bu görevlendirmenin bir anlamı olmalıydı oysa.

Dil yeteneği parmak ısırtacak kadar gelişkin Halefoğlu'nun kariyerinde Federal Almanya özel bir yere sahipti. Biraz Helmut Schmidt, daha çok da Hans Dietrich Genscher dokusu taşıyordu. Muhafazakârdı ve ona göre de Türkiye, epeydir özellikle Almanya'nın uhdesindeydi. Bunu rahatça ifade edebiliyordu: "Ama Avrupa'da" diye ekleyerek... ABD'nin süper güç olduğu bir dünyada yaşadı, onun gerilediğini, bazı yerlerde yerini Federal Almanya'nın aldığını görebilecek bir feraset ve cesaret sahibi değildi. Mükemmel bir aparatçık olduğu, kitap yazmaktan adeta kaçtığı söylenebilir.

Emekliliğinde bir dizi konferans için geldiği Bonn'da görüşmek mümkün oldu. Ev sahibi, dönemin Bonn Büyükelçisi Onur Öymen'di. Bu iki diplomatın yakınlıkları, benim gibi "dışarıklılar"

tarafından bile görülebilecek kadar belirgindi. Notlarıma göre, 27 Ekim 1994 tarihinde öğleden önce Bonn Büyükelçiliği binasındaki kabul salonunda gerçekleştirdiğimiz yüz yüze mülakatta, Halefoğlu, 12 Eylül'e dışarıdan asıl enerjinin Federal Almanya üzerinden taşındığını kabul etmişti. Bu hava, aşağıdaki görüşmenin dökümlerinde rahatça gözlenebilir. Mülakattan bazı bölümler yıllar önce bir yerlerde çıkmıştı. Ama galiba ilk kez bu kadar geniş yayımlanıyor.

- Son araştırmalar 12 Eylül askeri müdahalesinin siyasi sonuçlarının Almanya tarafından anlayışla karşılandığını gösteriyor. Bu, sizce doğru mu? Sayın Halefoğlu, çok somut olarak: Siz 12 Eylül'ü ne zaman haber aldınız?

VAHİT HALEFOĞLU - 12 Eylül sabahı. Ben 11 Eylül'de Türkiye'deydim, haberi de 12 Eylül'de uçaktan indiğimde burada aldım.

- Uçaktan indiniz ve darbeyi burada haber aldınız. Peki Alman Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık, bunlar size hangi sorularla geldiler?

VAHİT HALEFOĞLU - Somut olarak "şudur" diyebilecek durumda değilim. Tabii çok eskide kaldı bunlar. 12 Eylül'den önce Türkiye'deki hadiseleri gören tanıdıklarımız, arkadaşlarımız, "Bu anarşiye neden askerler müdahale edip de son vermiyor? Bu böyle devam edemez" diye bir takım fikirler ileri sürüyorlardı. Türkiye'deki olan bitenler o kadar çığırından çıkmıştı ki, Almanya'daki insanlar dahi bunun bir müdahale ile halledilmesinin doğru olacağına inanıyorlardı o zaman. Nitekim 12 Eylül'den sonra da, Alman bakanları, Alman halkı, belki medyası kısmen, bu olup bitenlere karşı başka yerlerdeki kadar reaksiyon göstermedi ve anlayışla karşılamaya çalıştı. Ve Türkiye'nin tekrar demokrasiye dönmesini kolaylaştırmak için yardımcı olmaya çalıştı.

- Bu konuda sosyal demokratların, Helmut Schmidt hükümetinin de ayrı bir tavrı olmadı. Yani Türkiye'deki bu müdahaleyi anlayışla karşıladılar.

VAHİT HALEFOĞLU - Tabii onların namına bunu söylemek mümkün değil, ama verdikleri izlenim buydu.

- Bu kolaylaştırıcı destek, sizin yorumunuza göre, Türkiye'de demokrasiye dönüşü, yani "üç sene içinde demokrasiye dönüşü" kolaylaştırdı.

VAHİT HALEFOĞLU - Bir kolaylık sağladı. Çünkü Türkiye çok tehlikeli bir yere doğru hızlı adımlarla gidiyordu. 70'ler biterken bu düşünce hâkimdi. Afganistan'da Rus müdahalesi olmuştu, İran'da durum son derece kritikti, Şah gitti gidecek... Sırada Türkiye vardı, "Acaba Türkiye aynı duruma düşebilir mi, yoksa Türkiye'yi kurtarmak lazım mı, değil mi?" diye konuşuluyordu. Türkiye'yi o badiyeden kurtarmanın Batılıların lehine bir hareket olacağına karar verdiler ve OECD içinde bir konsorsiyum kurarak Türkiye'ye her sene 1 milyar dolardan fazla bir yardım etme kararı aldılar. Bunu, yardım işini yürütmek üzere de Almanya'yı görevlendirdiler. Ve Almanya, gene hatırlayacaksınız o zaman, Walther Leisler Kiep gibi CDU'lu (Hıristiyan Demokrat Birlik) bir maliye uzmanını bu işi yürütmeye memur etti. Leisler Kiep de elinde şapka dünyayı dolaşıp Türkiye'ye para topladı. Japonya'ya, Amerika'ya, Suudi Arabistan'a, her yere gitti... Bir süre sonra Leisler Kiep'in bu yaptıklarından kendi partisine avantaj sağladığı ortaya çıkar gibi olunca, SPD o zaman Leisler Kiep'i bir kenara bıraktı, yerine Matthöfer'i koydu. Matthöfer o zaman maliye bakam idi. Ama tabii Türkiye'ye geldi, başka yerlere gitti. Bize büyük yardım etmeye çalıştı. O sırada, 1980'den sonra Turgut Bey de buraya sık sık geldi, Alman bankalarıyla gerek garantisiz ticari borçlar, gerekse kredilerin ertelenmesi, yeni bir plana bağlanması ve yeni ödeme kuralları tespit edilmesi için müzakereler yaptık. O zaman bize karşı da büyük anlayış gösterdiler...

- Peki efendim, sizin bildiğiniz bir detayı hatırlatayım. Ziya Müezzinoğlu geliyor buraya, 1979'un temmuz ayında ve diyor ki: "Bu IMF'nin bize yönelik yaptırımlarını bir kenara bırakın, biz sizinle karşılıklı anlaşalım, siz bize doğrudan destek verin." O zaman da pek olumlu cevap alamadığı biliniyor.

VAHİT HALEFOĞLU - Ziya Müezzinoğlu benim sınıf arkadaşımıdır. Buraya geldiğinde biz birlikte gittik. Şimdi detayı hatırlamıyorum ama, görüşmelerin pek olumlu bir sonuç verdiğini de hatırlamıyorum.

- Peki şöyle bir soru sorulabilir mi? Eğer Almanya 12 Eylül müdahalesini baştan reddedip de "Derhal eski kurumlar yeniden ihdas edilmelidir" diye ısrarlı bir tepki göstermiş olsaydı, 12 Eylül'ün bir başarı şansı olablir miydi? Varsayalım, yine burada kurgusal

bir modelden hareket ediyoruz, Washington bu konuda Türkiye'ye daha anlayışlı davranmış olsun, ama Almanya ters bir tepki göstermiş bulunsun.... Böyle kabul edelim. Çünkü sosyal demokratların egemenliğinde bir koalisyon hükümeti söz konusuydu ve böyle bir tepki mümkündü. O zaman 12 Eylül'ün bir başarı şansı olur muydu?

VAHİT HALEFOĞLU – Gerek Schmidt gerek Genscher yıllardır tanıdığım Alman devlet adamlarıydı. Bunların ikisinin de benim tespit ettiğim en kuvvetli tarafları, gerçekçi olmalarıydı, pragmatik olmalarıydı. Hatırlarsanız, Schmidt için “CDU'ya mükemmel bir başbakan olur” denirdi. Genscher, ayağı yerde, hadisesleri çok iyi tahlil ve neler yapılabileceğini çok iyi tespit eden, ona göre bir politika izleyen bir dışişleri bakanıydı. Ve Türkiye'ye ilişkileri de zaten hep Genscher yürüttü. Onlarla Genscher görüştü, Evren Paşa ile Genscher görüştü, onlarla temas etti ve Türkiye'nin o geçiş döneminde, demokratik sürece en kısa zamanda tekrar dönebilmesi için yardımcı olmaya çalıştı. Hatta Evren Paşa'nın hatıratında da vardır, orada Evren Paşa Genscher'e bir program veriyor “Şu tarihte şunları yapacağız, bu tarihte bunu yapacağız” diye... Hepsi de aynı tarihlerde gerçekleşiyor. Bu Genscher'i çok etkiliyor ve onun için 12 Eylül'e daima anlayışla yaklaşıyor. Benim Genscher'le anlaşımadığım bir tek konu var. Serbest dolaşım. Orada Genscher'in bir saplantısı vardı. O saplantı da, “Evren Paşa bana Türkiye'nin serbest dolaşımdan vazgeçeceği vaadini yaptı, siz bu vaadi yerine getirmiyorsunuz.” Halbuki yine Evren Paşa'nın hatıratını okuyacak olursanız, Evren Paşa böyle bir şey söylememiş. Orada bir yanlış anlama veyahut da bir yanlış yorum söz konusu. Ve ilişkilerimizi oldukça hırpaladı bu anlayış. Evren Paşa böyle bir şey söylememiş. Evren Paşa ile konuşuyoruz, “Ben böyle bir şey söylemedim. Benim söylediğim ortada” diyor. Evren Paşa'nın yanında yabancılarla yaptığı bütün görüşmelerin zabitlerinin bir kopyası vardır. Ve zaten o hatıralarını yazarken o zabitleri çıkarıp yazıyordu. Tabii bu makul bir sistem. Hep soruyorsunuz “Niye yazmıyorsunuz?” diye, işte bende böyle vesikalar yok. Hiçbir zaman tutmadım. Aklıma da gelmedi. Yani bir gün yazacağımı, bir gün bakan olacağımı düşünemedim ki ben.

- Evet ama, 12 Eylül'den önce Türkiye'nin siyaset üreten muhtelif

kurmayları, her anlamda ve her yerde, Almanya'dan herhangi bir tepki görmeyecekleri tespitini net olarak yapmışlardı. Ben söylediklerinizden bu sonucu çıkardım. 1980 yılında 11 Eylül'de siz Türkiye'deyken ve 12 Eylül sabahı uçakla buraya gelirken olayların gelişimi içinde Türkiye'deki bu yeni oluşumun Almanya'dan bir tepki almayacağını biliyordunuz...

VAHİT HALEFOĞLU – Onu ben söyleyecek durumda değilim.

- Ama böyle bir izlenim çıkmıyor mu ortaya? Birebir anlaşma yok tabii arada...

VAHİT HALEFOĞLU – Anladım, anladım. Şimdi bazı askeri yardımı, ekonomik yardımı ve bunların Türkiye'de olup bitenler ne olursa olsun devam ettiğini görmemiz belki bizi bu sizin söylediğiniz sonuca vardiıyor. Ama evvela bunları görüyoruz, sonra geri gidip hüküm veriyoruz. Bunu söyleyebilmek... Ben Evren Paşa'nın hatıratında da okumadım böyle bir şeyi. Çünkü o her şeyi yazdı.

- Ama olaylara hep beraber bakınca... Bir soruma yine de net bir cevap vermediniz. Şöyle sormuştum: Şöyle bir kurgusal bir yapı içinde, yani Washington'un "Evet" dediği, Bonn'un da "Olabilir, bir süre bakalım, bekle gör politikası izleyelim" dediği 12 Eylül türü bir müdahalenin Amerika "Hayır" bile deseydi, Almanya "Evet" dediği için, en azından tepki göstermediği için, devam etme şansı yok muydu? Almanya, izlediği politikayla bu yeni oluşumu, 1983'e kadar olan dönemi, açıkça destekledi.

VAHİT HALEFOĞLU – Tabii bu sadece bir varsayım. Varsayımlardan hareket ederek bir takım teoriler geliştirmek mümkündür. Korkarım o zaman yanlış bir takım yerlere yönelmiş oluruz. Şimdi ben herhangi bir şey söylemek istemiyorum. Belki bir gün tarihte, eğer daha geniş o 12 Eylül'ü hazırlayan insanlar, 12 Eylül'ün felsefesini, politikasını, altyapısını hazırlayan kişiler görüşlerini, deneyimlerini, bilgilerini yayınlarsa o zaman bir şeyler söyleyebiliriz. Ama benim bugün sahip olduğum bilgilerle bu varsayıma bir karşılık vermek mümkün değil. Yalnız, şu var: Bu müdahale yapıldıktan sonra Almanya bize karşı ters bir tutuma girmedi. Ama ters bir tutuma girseydi ne olurdu? Onu şimdiden söyleyebilmek çok zor. Ne olurdu, onu bilemem...

- Peki ama siz 1972'de Bonn'da görevi aldığınız anda bile "Batı dünyası içinde Türkiye'nin Almanya'nın uhdesine düştüğü" vurgusunu yapıyorsunuz zaman zaman.

VAHİT HALEFOĞLU – O zaman öyleydi...

- Yani Türkiye'nin, Washington'un değil Bonn'un "sorumluluğunda" olduğu vurgulanmış olmuyor mu böylece?

VAHİT HALEFOĞLU – Ama Avrupa içinde. Bana sorarsanız, tamamiyle şahsi fikrim olarak söylüyorum, Almanya "Hayır" deseydi bile gene o iş yürürdü...

- 12 Eylül'le öngörülen Türkiye'deki kurumsal değişimler yani...

VAHİT HALEFOĞLU – Evet efendim. Belki iş biraz daha zor giderdi, ama gene giderdi. Çünkü olmuş bir şeyi geri çeviremezsiniz. Beş tane asker gelmiş, el koymuş, kapatmış... Hamzaköy var... Şimdi filmi geri çevirip eski yerine getirmek olmazdı... Biraz belki daha zor, biraz daha baskılı olarak devam edecekti. Benim tahminim budur, eğer varsayımdan bir şey çıkarmamız mümkün olursa.

EK-2

**12 Eylül 1980'deki Federal Almanya
Maliye Bakanı Hans Matthöfer
ve Darbe Algısı**

“Türkiye çok önemliydi, Özal’la da iyi anlaşmıştık...”

12 Eylül darbesinin göstere göstere geldiğini biliyoruz, ama yıllarca sadece Federal Almanya'nın değil, dünyanın en büyük sektör sendikası IG Metall'in (Metal İşçileri Sendikası) bünyesinde önemli görevler üstlenmiş 1925 doğumlu Hans Matthöfer'in de 1980 öncesinde “Ordu daha ne bekliyor, niye müdahale etmiyor?” diye soran Alman politikacılar arasında yer alıp almadığını bilmiyoruz. Bu cerbezeli politikacının, bir darbe programı olan 24 Ocak Kararları ve onun “mimarı” sayılan Turgut Özal ile tanıştığını ve hatta onu çok beğendiğini biliyoruz. Bunu 12 Eylül'ün 20'nci yıldönümünde, yani 12 Eylül 2000 günü sabah saat 10'da kendisiyle evinden ve telefonla yaptığım mülakatta, bir tür itiraf olarak kayıtlara geçtiğim anlaşılıyor. Aşağıda bu gerçekten “açık yürekli” söyleşinin dökümü yer alıyor.

Ancak bunun daha öncesi var ve onların da “anında kayıtlara girmiş olduğu” söylenmelidir: Alman medyası Ankara'daki gelişmelerin ve cuntanın Bonn'da nasıl karşılandığını gayet açık bir biçimde kamuoyunun bilgisine sunmuştu.

Sosyal demokrat Başbakan Helmut Schmidt, darbe haberini alır almaz, ki Bonn'un Türkiye'deki askeri darbe haberini 12 Eylül 1980 sabahı aldığına ancak safdiller inanır, kendisinden beklenen demeci veriyor ve NATO müttefikine maddi yardımın süreceğini

ilan ediyordu. Alman büyük sermayesinin sözcüsü ve ülkenin tek etkili haftalık ekonomi dergisi "Wirtschaftswoche"de, 19 Eylül 1980 tarihli 38'inci sayısında, Alman hükümetinin ve sermaye çevrelerinin generallere hoşgörü göstereceğinden emin bir değerlendirme yer alıyordu. Askeri darbeye rağmen federal hükümetin Türkiye'ye ekonomik yardımı sürdürmek istediğini belirten dergi, Ankara'daki yeni ve üniformalı iktidar sahiplerinin, Helmut Schmidt iktidarından yeşil ışık aldığını, kapalı bir dil kullanma gereği bile duymadan, açıkça ilan ediyordu. Schmidt'in bir danışmanı dergiye kredilerle ilgili "Eğer işlerini düzgün yaparlarsa, Türkler öncekinden daha fazlasını alabilirler" demecini veriyordu.

1980 yılında, krizdeki Türkiye için para toplamakla görevlendirilen Hans Matthöfer, isteksiz müttefiklerin tek tek kapısını çalmış ve pek bir coşkuyla karşılanmadığını bizzat görmüştü. Wirtschaftswoche dergisi, Federal Alman Maliye Bakanı'nın 3 milyar dolar bir para toplayabildiğini, bunun da 560 milyon markının Alman hükümetinden çıkacağını hatırlatıyordu. Matthöfer, darbe haberini alır almaz, yani 12 Eylül 1980 cuma günü yaptığı açıklamada, sözü geçen Türkiye'ye yardım girişiminin demokrasinin kurtarılması ve tüm bölgenin güvenliği açısından bir önkoşul olarak ülkenin ekonomik onarımını mümkün kılması için gerekli olduğunu vurgulamıştı.

Yayınını, bugün artık etkisi çok daha artmış bir biçimde, üstelik çatısı altında günlük Handelsblatt, haftalık Die Zeit gibi büyük markaların yanı sıra farklı periyotlarda onlarca ürün ve yerel gazete bulunan büyük bir sermaye grubu bünyesinde sürdüren Wirtschaftswoche'ye göre, Matthöfer darbecilerin "almamak için olağanüstü direndikleri halde" iktidarı almak zorunda kaldıklarını belirtmişti daha ilk saatlerde.

Dergi üzerinden kayıtlara Helmut Schmidt hükümetinin sözcüsü Armin Grünewald'ın "gerçi yanılabilirim" uyarılı bir saptaması da girmiş görünüyor: "Eğer generaller rejimini doğru anlamışsam, bu rejim ekonominin tedavisinde geriye doğrudan daha çok ileriye doğru adımlar atacaktır."

Dergi, askerlerin Turgut Özal'ı başbakan olara atadığı bilgisini de veriyordu ve onun sayesinde, Demirel döneminde, Bonn'dan devlet garantisi almayan 1300 Alman şirketinin 700 milyon

marklık ödenmemiş alacaklarıyla ilgili düzenleme yapılabildiğini hatırlatıyordu. Bu para Alman ihracat garantisi Hermes kefaleti olmayan ve ödenmeyen faturaları içeriyordu. Ayrıca bir de Hermes garantili, yani Bonn hükümetinin ödeme yükümlülüğü olan 2 milyar marklık bir Türk faturaları toplamı daha vardı. “70 sente muhtaç” Türkiye’nin ilk dış mağduru zengin Federal Almanya oluyordu adeta.

Matthöfer’in darbeden iki on yıl sonraki söyleşimizde hatırlamakta güçlük çektiği Leopard tanklarıyla ilgili durum da şöyleydi: Bonn, NATO müttefiki olmasına çok önem verdiği Türkiye’ye 1980 eylülüne kadar 1,5 milyar marklık askeri yardım yapmış, 1980’de de dört yıllık ve toplam 600 milyon marklık bir askeri yardıma onay vermişti. Sosyal demokrat Helmut Schmidt, NATO’nun güney kanadının askeri açıdan güçlendirilmesinin şart olduğunu düşünüyordu. 1982’de düşen ve yerini Helmut Kohl’e bırakan Schmidt hükümetiyle birlikte kabinedeki bir başka bakanlık görevi sona eren ve 2009 yılında 84 yaşında ölen 1980’in Türkiye’den de sorumlu Federal Alman Maliye Bakanı Matthöfer, bütün bu tabloyu 20 yıl sonra şöyle değerlendirmişti:

- Hükümetiniz, sizi, özellikle Afganistan’a Sovyet birlikleri girdikten hemen sonra Türkiye’ye yardımın koordinasyonu ile görevlendirmişti. 1980 şubatında hatta iki kez Atina ve Ankara’yı ziyaret etmişsiniz. O zaman bir şeylere ulaşabildiniz mi? IMF yönetimine yazdığınız bir mektup var, orada “Türkiye’nin istisnai durumu istisnai ölçüler gerektiriyor” diyordunuz. Türkiye’nin nasıl bir istisnai durumu vardı? Açıkça bir çıkmaz sokakta mı bulunuyordu? O zamanki değerlendirmeleriniz nasıldı?

HANS MATTHÖFER - Bir kere, şu: Türkiye, Almanya için çok önemliydi ve bugün de çok önemli. O zamanlar gergin Soğuk Savaş ortamında belki bugünden çok daha önemliydi ve Türkiye’ye yardım edilmeli görüşündeydim. Türkiye’den, gelişen ve demokratik bir ülke yapılmasına katkıda bulunmak istiyordum. Böylece de Türkiye kendi açısından demokratik bir örnek olarak Sovyetler Birliği’nin içine, Türkmen cumhuriyetlerine etkide bulunabilirdi. Sovyetler Birliği’nde Türkçe anlayan 60 milyon yurttaş vardı. Bu, birinci mesele.

İkincisi, suvdu: O dikkate değer askeri gücüyle Türkiye

muhtemel bir Sovyet saldırısında Sovyet askeri kuvvetlerini bağlamış olacaktı, bu da bizi rahatlatan bir şeydi. Daha başka sayısız nedenle Türkiye'ye yardım etmek istiyordum. Turgut Özal'ın o araba beni ziyarete gelmesi, çok işime yaradı. Özal o zaman müsteşardı ve Demirel'in başbakanlıktaki bir yöneticisiydi. Demirel başbakanı ve Turgut Özal onun başbakanlık dairesini yönetiyordu. Anlattıkları ikna ediciydi. Özal -sanıyorum- 5 yıl Dünya Bankası'nda çalışmıştı, çok iyi İngilizce konuşuyordu ve son derece ekonomik (ekonomi içi-ç.n.) ve Amerikanca (Amerikalı gibi-ç.n.) düşünüyordu. Hiç Türkçe (Türk gibi-ç.n.) düşünmüyordu ve onunla çok iyi anlaşmıştım. Kendi kendime düşündüm: "İşte ikisi bir araya geliyor, sen bu işi Turgut Özal'la yaparsın." Sonra da başladık işte.

Bir konuda kafam netti: Türkiye'ye mali yardım sağlanmalıydı ve kabinenin beni görevlendirmesini sağladım. Bu, eğer kabinenin ve başbakanın teveccühü de arkasındaysa, Federal Maliye Bakanı birkaç milyon DM üzerinde kendi başına tasarruf yetkisine sahip olduğundan, Türkiye için çok uygundu. Daha sonra Amerikalılara da söyledim: Biz şimdi burada büyük bir yardım kampanyası açmak istiyoruz ve mali olarak güçlü bir biçimde içinde yer alacağız, ancak dünya çapında öncü bir rol üstlenmek de istemiyoruz. Bunu siz Amerikalılar yapmalısınız, sizden rica ediyorum, mali yardımınızı arttırın ve siz ne yaparsanız ona uygun bir Alman yardımıyla yanınızda olacağız. O zaman onlarla İngilizce konuşuyordum ve "And the sky is the limit" dedim. Yani Amerikalılar eli ne kadar yükseltirse ben de o kadar yükseltecektim. Sonra sağa sola gittim. Biliyorsunuz, ben hep önce Yunanistan'a giderdim, onları Yunanistan'ın çıkarlarına karşı özel kampanyalar düzenlenmediğine dair rahatlatmak için. Japonya'daydım, Suudi Arabistan'daydım, birçok kez OECD'de oldum, tabii ABD'ye de gittim.

ABD'de büyük bir kargaşa hüküm sürüyordu. Carter'ın dış ilişkiler danışmanı Henry Owen ile konuştum. Bana Türkiye için o yıl neler yaptıklarını anlattı. Ona "Henry, bana burada anlattıkların doğru değil, 100 milyon dolarlık bir fazla söz konusu" demiştim. O zaman işte verdiği sayıları kuşkuyla karşılamış olmama çok kızdı. Ama akşam da bir pusulayla "Dear Minister, you were right. The 100 million dollar were spend last year" (Sayın Bakan, haklıdınız. 100 milyon dolar geçen yıl harcanmış-ç.n.) notunu gönderdi.

Yani Amerikan hali böyleydi, kendi sayılarını bilmiyorlardı. Sonra Dış İlişkiler Dairesi'ndeydim, Senato'daydım, Beyaz Saray'da oldum, Maliye Bakanlığı'ndaydım, Başkan'ın danışmanıyıldım...

Şimdi çok ilginç bir hikâye geliyor. Kafka'yı okudunuz mu? Bu, tam Kafkaesk bir şey. Sabah Amerikan Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile kahvaltıda'ydım, ona şunu söyledim: "Cyrus bunu Başbakan'a sen söyler misin?" Schmidt bir defasında benimle aynı anda Washington'daydı. Ben de birkaç kez Türkiye için oradaydım. Cyrus "Tamam, biz senden yanayız, görüşlerine aynen katılıyoruz. Bunu yapmamız gerekir ve Almanya Başbakanı bu anlamda Başkan'a (Carter-ç.n.) etkide bulunmalı." Tamam. Schmidt bunu yapmaya hazırdı. Zaten bütün bu işleri o başlatmıştı.

İşte şimdi olimpiyat oyunlarına katılmakla ilgili büyük tiyatro başlıyordu. Bayan Thatcher iki hafta önce oradaydı ve Afganistan'a saldırı yüzünden Büyük Britanya'nın olimpiyat oyunlarına katılmayacağını bildirmişti. Büyük alkış! İngilizler gitti ama. Neyse, önce böyle bir açıklama yapıldı, ama Schmidt tutarlı, ciddi bir adam olduğundan şöyle konuştu: "Bunu ben açıklayamam. Bunu ben belirleyemem. Almanya'da son derece karmaşık bir durumdayız. Tüm katılımcılarla esaslı bir biçimde bu işi tartışmak zorundayız. Ama ben gitmememiz doğrultusunda seve seve etkide bulunmak isterim." Öyle de oldu. Biz daha sonra olimpiyatlara gitmedik. Biz ve büyük kış sporları ülkesi Norveç gitmedik, ama diğerlerinin hepsi gitti.¹²⁵

O zaman epey bir gürültü koptu. İnanılmaz ölçüde can sıkıcıydı. Biz olimpiyat oyunlarına katılmak istemediğimiz yolunda bir açıklama vermedik diye bizimle Türkiye üzerine konuşmaya direnildi. İnanılmaz, düşünülemez bir şey, bu adamın kafası nasıl çalışıyordu? Her neyse, işte ben tabii çevremdeki herkesi yavaş yavaş ikna ettim. Ölesiye bir çalışmaydı. Daha sonra dedim ki, böyle birkaç 100 milyon dolar için hiç bu kadar ağır çalışmamıştım.

¹²⁵ Federal Maliye Bakanı Hans Matthöfer burada 37 ülkenin katıldığı, sonunda Sovyetler Birliği ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin madalya kazananlar listesinde ilk iki sırayı paylaştığı 1980 kış olimpiyatlarından söz ediyor. İngiltere (Büyük Britanya) gerçekten de 1980'deki hem kış hem de daha sonra ağustosta yapılan yaz olimpiyatlarına katılmıştı. Soğuk Savaş'ın iki cephe ülkesi Türkiye ve Federal Almanya ise katılmamıştı.

Sonra OECD ve Japonya'yla bir araya geldik, Suudiler de hazır değildi, çünkü Türkiye kendilerine karşı -diyorlardı- daha hâlâ bir tür sömürgeci gibi davranıyor ve "Burada son ödemelerinizi ne zaman yaptınız?" diye soruyormuş. Ama onlar da sonunda biraz ödeme yaptı. Dediğim gibi, iş bayağı karıştı, ancak sonuç olarak bir biçimde orta yolu bulduk.

- Sonra askeri darbe geldi...

HANS MATTHÖFER - Sonra askeri darbe geldi ve bu, benim çabalarımın son bulması demektir, çünkü ben totaliter bir askeri hükümete yardım etmem. Bunu Turgut Özal'a Washington'daki bir otelde söyledim, sanırım eylül ayıydı ve eylülün son haftasında hep Dünya Bankası ile IMF'nin toplantısı yapılır. Orada çok dikkatli ve kibar bir biçimde, artık tamam, artık bir şey gelmez dedim.

- Askerlerin ülkedeki kaosa dur diyebilmek için, iktidarı ele geçirme çabası göstereceği ön bilgileriniz var mıydı?

HANS MATTHÖFER - Türkiye'deki durum gerçekten dayanılmaz boyutlardaydı. Bunu itiraf etmeliydim. Demirel'le konuştum, Ecevit'le konuştum. Tıpkı Yunanistan'ı ziyaret ettiğim gibi, Türkiye'de de hep Ecevit'le konuştum. Ecevit'i bazen sabahları evinde, ki Ankara'nın biraz dışındaydı, ziyaret ettim, kahvaltı yaptık. Eşiyile de tanıştım. Ecevit'e ben ne yapacağımızı hep anlattım, hem de hazırlansın diye önceden, yani zamanında anlattım. Demirel'i de Ecevit'i de bir büyük koalisyon yapmaları, makul bir cumhurbaşkanı seçmeleri için zorladım. Ama bunlar bir cumhurbaşkanı seçmemek için sayısız seçim turu yapıyordu. Hepsi bu seçim turlarının hiçbir sonuç vermeyeceğini biliyordu. Kabul edilemez bir durumdu. Gerek Demirel gerek Ecevit, büyük koalisyonla karşıydı. Makul bir cumhurbaşkanı seçilmesine karşıydılar. Böyle bir Türk durumunda ben Türk askeri olsaydım ne yapardım, bilemiyorum.

- Yani bir sürpriz değildi, eğer mantık çerçevesinde düşünürsek...

HANS MATTHÖFER - Ben hatta içimden onlara hak da verdim. Ama demokratik olarak seçilmiş bir rejimi yıkan askeri hükümetleri asla desteklemem benim temel siyasi görüşümdü.¹²⁶ Olamazdı. Ancak kesin olan şeydi ki, Türkiye umutsuz bir

¹²⁶ Hans Matthöfer'in siyasi hayatındaki en önemli skandallardan birini, 1975

biçimde bataklıktaydı ve iki büyük partinin uzlaşması gerekiyordu. Korkunç buluyordum bunu.

- Ancak askeri darbeden sonra bir "iyileştirici şok" beklentiniz vardı. Basından okuduk. Şimdi 20 yıl geriye baktığınızda, bu iktidar gaspının işe yaradığını söyleyebilir misiniz? Türkiye'de bir iyileştirici şok yaşandı mı? Siyasi yönelim, iktisadi siyaset, Turgut Özal ve Demirel'in siyasetlerinin bir biçimde sürdürülmesi değil miydi?

HANS MATTHÖFER - Evet ama ben bu soruya yanıt vermemi arzu etmem. Bir darbenin muhtemelen meşrulaştırılması için kullanılacak hiçbir şey söylemek istemem.

- Araştırmalarım göre, Federal Almanya yeni iktidar sahipleri karşısında bir tür "anlayışlı siyaset" izledi...

HANS MATTHÖFER - Evet, ama sonra değil. Benim başka problemlerim de vardı. Federal Almanya'daki petrol şoku yüzünden ve işte başka birçok şey... Neyse... Benim artık kendi maliyemle ilgilenmem şarttı. Beride ise dışişleri ve başbakanlık falan vardı. Artık ben de oralara hiç karışmadım...

- Siz sahneden çekildiniz...

HANS MATTHÖFER - Bir sorun daha vardı. Bunlar o zaman mutlaka Leopard tanklarını satın almak istiyorlardı ve ben buna karşı çıkıyordum. Zira öyle bir durumda Yunanlara da bir şeyler vermek zorunda kalırdık. Ama bilmiyorum, o iş nasıl sonuçlandı...

- Peki, Federal Almanya'da, bu Türkiye krizi yüzünden askeri darbe sonrasında tartışmalar çıktığı söylenebilir mi?

HANS MATTHÖFER - Benim yardım girişimim -doğru hatırlıyorsam eğer- esas olarak tartışma konusu olmadı. Herkes onay verdi, bildiğim kadarıyla. Eleştirel bir yorum yok hatırladığım...

- Ama darbeden sonra ortam biraz...

HANS MATTHÖFER - Ben daha sonra artık olayla ilgilenmedim. Benim kendimce düşüncelerim vardır. Benim hep kendi pusulam oldu. O pusulaya göre hareket ederim, sağda solda

---

yılında Şili'deki cuntaya "Katiller çetesi" diyerek sert suçlamalarda bulunması oluşturuyor. Olay nedeniyle Hıristiyan Demokrat muhalefet, bakanın derhal görevinden istifa etmesini istemişti. Hans Matthöfer, gerçekten de cuntalara tepkisiyle biliniyordu. İspanya'daki Franco rejimine karşı mücadelesiyse de tanınan bir sendikacı ve politikacıydı.

söylenenler beni ilgilendirmez...

- O zaman size dönemin bakanı olarak sorabilir miyim? Sosyal demokrat ağırlıklı bir hükümet ve bakan olarak, Ankara'daki böyle bir iktidarı sineye çekmek güç değil miydi?

HANS MATTHÖFER - Tamam da, biz bunu değiştiremezdik ki. Türkiye'ye ihtiyacımız sürüyordu... Demek istediğim, eğer o zamanlar her diktatörle ilişkiler, iyi ilişkiler koparılmak istenseydi, hemen yapayalnız kalırdı...

DİZİN

A

- Adenauer, Konrad 53, 55, 140
Akçam, Taner 13
Albert, Rainer 70
Altvater, Elmar 25, 26, 40, 41, 42, 44, 80, 82
Ash, Timothy G. 56

B

- Baader, Andreas 31
Bahr, Egon 70, 120
Berksoy, Taner 105
Bernstein, Eduard 14
Birand, Mehmet Ali 120
Brandt, Willy (Herbert Frahm) 17, 18, 19, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 34, 53, 69, 70, 71, 72, 73, 120, 137
Buback, Siegfried 31

C-Ç

- Carter, Jimmy 32, 70, 74, 123, 156, 157
Connoly, John 64
Cortier, Fritz 132
Czempiel, Christa 61
Czempiel, Ernst-Otto 47, 48, 61, 62, 63, 64, 68, 70
Çağlayan, Tamer 15
Çutsay, Osman 85

D

- Dahrendorf, Ralf 140
Demirel, Süleyman 39, 131, 137, 154, 156, 158, 159
Derviş, Kemal 14, 85, 116
Dohnanyi, Klaus von 140
Dutschke, Rudi 140

E

Ecevit, Bülent 11, 39, 83, 122, 128, 131, 137, 158
Edge, İsmail Gökhan 7
Ekzen, Nazif 85
Ensslin, Gudrun 31
Eppler, Erhard 28, 75
Erbakan, Necmettin 124, 131
Erdoğan, Recep Tayyip 14
Erdost, Cevdet 105
Erhard, Ludwig 30
Esser, Josef 28, 43, 65
Evren, Kenan 9, 13, 14, 39, 115, 117, 118, 122, 125, 126, 132, 133, 134, 144, 150, 151

F

Franco, Francisco 159
Freyberg, Jutta von 22, 23, 75
Fülberth, Georg 22, 23, 34, 35, 37, 75

G

Garten, Jeffy G. 46, 47, 50, 53, 55, 56
Genscher, Hans Dietrich 19, 20, 22, 25, 34, 39, 130, 147, 150
Goldberg, Jörg 27, 42, 75, 80
Gorbaçov, Mihail 14, 48, 120
Grünwald, Armin 154
Guillaume, Günter 18, 23
Gumpel, Werner 89, 91, 92, 94
Güner, Agah Oktay 124
Gürkan, İhsan 98
Gürpınar, Bahri 7

H

Halefoğlu Vahit 10, 118, 129, 147, 148, 149, 150, 151, 152
Härtel, Hans-Hagen 40, 43
Hayit, Baymirza 110
Henze, Paul 122
Hikmet, Nâzım 10

Hoffmann, Jürgen 26, 41
Hübner, Kurt 25, 41
Humeyni, Ayetullah 69, 78, 121

İ-J

İnönü, İsmet 10
Johnson, Ian 54, 110
Johnson, Lyndon B. 61

K

Kafka, Franz 157
Karamanlis, Konstantinos 83
Kautsky, Karl 14
Kayum, Veli 110
Kennedy, John F. 61, 70, 71
Keynes, Maynard John 24
Kiep, Walter Leisler 29, 30, 149
Kissinger, Henry A. 61
Kobal, Şevki 7
Kohl, Helmut 38, 39, 48, 130, 155
Köksal, Gürsel 11
Küçük, Yalçın 49, 95, 104, 106
Krause-Burger, Sbylle 18

L

Lorenz, Peter 31

M

Mandel, Ernest 57, 62
Mao, Ze-Dong 14
Marx, Karl 26
Matthöfer, Hans 12, 100, 111, 119, 123, 126, 127, 130, 141, 149,
153, 154, 155, 157, 158, 160
Meinhof, Ulrike 31
Meining, Stefan 54, 110
Meins, Holger 31

Mende, Gerhard von 110
Menderes, Adnan 10
Miterrand, François 9
Müezzinoğlu, Ziya 149
Müller, Harald 57

N

Namangani, Nureddin (Nakibhodscha / Nakip Hoca) 110
Nazar, Ruzi 54, 110
Niedhardt, Gottfried 70
Nixon, Richard 61, 63, 64

O-Ö

Okan, Ali Fuat 7
Olcay, Adil 7
Owen, Henry 156
Öymen, Onur 146
Özal, Turgut 10, 12, 14, 115, 119, 129, 147, 149 153, 154, 156, 158, 159

P-R

Pehlevi, Şah Rıza 64, 69, 121, 149
Peter, Hans 31
Pinochet, Augusto 12
Ponto, Jürgen 31
Popper, Karl 18
Poulantzas, Nicos 83
Raspe, Jan-Carl 31
Reagan, Ronald 34, 36, 39, 46, 48
Rode, Reinhard 56, 57, 58, 60, 64, 65, 66

S-Ş

Sanger, Michael 25, 41
Scheel, Walter 53
Schleyer, Hanns Martin 31
Schmidt, Helmut 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 44, 69, 71, 72, 74, 84, 89, 94, 96, 97, 119,
120, 123, 124, 128, 130, 133, 134, 147, 148, 150, 153, 154, 155, 157

Schröder, Gerhard 13, 14
Schweitzer, Carl-Christoph 61, 62, 63
Sommer, Teo 119, 133, 134
Soros, George (Györg Schwartz) 89
Sönmez, Mustafa 105, 106, 107, 108
Strauß, Franz Josef 33
Şahinkaya, Tahsin 11
Şen, Faruk 11
Şenyuva, Hakan 7

T

Thatcher, Margaret 34, 39, 46, 157
Thüsing, Klaus 131
Trotski, Leon 14
Türkeş, Alparslan 124, 131

Ü-V

Ülger, S. Eriş 128
Vance, Cyrus 157

W

Wehner, Herbert 18, 30
Weiskirch, Willi 132
Wickert, Ulrich 18

Y

Yeldan, Erinç 104
Yurdakuler, Hakan 7

Z

Ziya Paşa 17

12 Eylül faşizmi demokrasilerin ve demokratların "eylemleri desteğiyle" başarıya ulaştı. Türkiye'nin, iki darbeyle uçuruma itildiğini biliyoruz: Birincisi 12 Eylül 1980, ikincisi 3 Kasım 2002 tarihidir. İkinci darbe birinci darbenin mantıklı sonucu ve tamamlayıcısıdır. Gericilik, Türkiye topraklarında ilerici, aydınlanmacı, sosyalist ne varsa kazımaya yeminliydi. Cumhuriyet bitirilmeliydi. Başarılı oldular. Ancak, yardım görerek: Türkiye, Batı demokrasilerinin desteğiyle bitirildi. Öncelikle de Batı Almanya'nın... O destek olmasaydı, generallerin örtülü İslamcı darbesi de, AKP'nin açık İslamcı darbesi de yarım kalırdı.

Bu darbeler sırasında Federal Almanya'da sosyal demokratlar iktidardaydı. "Bonn Cumhuriyeti" Türkiye'yi emperyalist-kapitalist sistem içinde ve Avrupa çerçevesinde 1970'lerden itibaren kendi sorumluluğu altına almıştı; dolayısıyla neoliberal bir faşizm programı olan 24 Ocak Kararları'nı da, onun çağırıldığı Kenan Evren darbesini de sonuna kadar destekledi. Türk faşizmi, hamurunu ve içindeki kremayı "gerçekçi" Alman sosyal demokratlarının yoğurduğu bir "Alman pastası" idi. Faşizm ve sosyal demokrasinin ikiz kardeşler olduğu tezini mi doğruluyoruz? Bakmamız gerek. Anlamamız gerek.

